

ქუთაისის აკ. წერეთლის სახელობის სახელმწიფო
უნივერსიტეტი
მეთოდოლოგია დეპარტამენტი

თამარ ღვინიაძე

**მეტყველების კულტურის
საკითხები**

ქუთაისი - 2010

წიგნი შედგენილია ქართული ზეპირმეტყველებისა და მართლწერის საკითხებზე გამოქვეყნებული მეცნიერული ლიტერატურის საფუძველზე და განკუთვნილია არასპეციალური ფაკულტეტების სტუდენტთათვის. ამასთან, დახმარებას გაუწევს ყველას, ვინც დაინტერესებულია მშობლიური ენის სიწმინდის დაცვით.

რედაქტორი პროფესორი ლეილა აბზიანიძე

რეპონზი პროფესორი მარინე ქაცარავა

წიგნი იბეჭდება ავტორის ხარჯით
მეორე შესწორებული გამოცემა

ქუთაისის აკ.წერეთლის სახელობის სახელმწიფო
უნივერსიტეტის გამომცემლობა

I . ჩეჩენელების კულტურის რაობა და მნიშვნელობა

ცნებაში „მეტყველების კულტურა“ იგულისხმება აზრებისა და გრძნობების სიტყვიერ ფორმაში მართებულად, მწყობრად გამოხატვაგადმოცემის უნარ-ჩვევათა ერთობლიობა, სისტემა. მეტყველება, აზროვნებასთან ერთად, ადამიანის დამახასიათებელი თვისებაა, არსებითი ნიშანია.

მეტყველების კულტურის მაღალი დონე აზროვნების მაღალ დონეზე მიგვითითებს, ენაიდან აზრი მეტყველებით გამოიხატება.

მეტყველების მაღალი კულტურა აუცილებელია საზოგადოებასთან ცნობიერი, შეგნებული ურთიერთობის დასამყარებლად, ადამიანური ცხოვრებისა და საზოგადოებრივი მოღვაწეობისათვის.

სრულყოფილი, კულტურული მეტყველება ენის ლექსიკურ სიმდიდრეზე, მის ფონეტიკურ და გრამატიკულ სისტემაზე დაფუძნებული მოქმედებაა პიროვნებისა, ქცევაა სუბიექტისა. ენაიდან პიროვნების ცოდნის, განათლების, ფსიქიკის თავისებურებებისა და შესაძლებლობათა გამოვლენა მეტყველების საშუალებით ხდება, მისი უნარი და საერთო კულტურაც მეტყველების მონაცემებით ფასდება.

ფორმის მიხედვით მეტყველება არის შინაგანი და გარეგანი. ძირითადია გარემეტყველება – დანაწევრებული ბგერითი მეტყველება – გამოსახული ბგერით ან გრაფიკული ნიშნებით (ასოებით). იგი მიმართულია, უმთავრესად, სხვისთვის აზრის გადაცემისაკენ. შიგამეტყველება თავისთვის მეტყველებაა, ხმის გამოუცემლად, არასრული წინადადებებით.

შიგამეტყველების უნარი ბავშვს უეითარდება გარემეტყველების ბაზაზე და იგი ორგანულადაა დაკავშირებული აზროვნების პროცესებთან.

შიგამეტყველება ამზადებს ნიადაგს აზრის სიტყვიერი გაფორმებისათვის, მაგრამ, სანამ ის გარემეტყველებაში გამოვლინდებოდეს, ღარიბ სიტყვიერ სამოსელშია. როცა აზრი შიგამეტყველებიდან გარემეტყველებაში გადადის, ხორცს ის ხამს და სხვისთვის გასაგები ხდება.

შიგამეტყველების კულტურა განუყოფელია გარემეტყველებისა და აზროვნების კულტურისაგან. მას უკავშირდება ადამიანის არა მხოლოდ მეტყველებისა და აზროვნების განვითარების საკითხები, არამედ მოსმენის, ყურადღების, ხასიათის, მეხსიერებისა და სხვა უნარ-ჩვევების აღზრდა-განვითარება. შიგამეტყველებაში ხდება გარემეტყველების მონაცემთა შემოქმედებითად გადამუშავება (შემოკლება-შეკუმშვა, მთავარის გამოყოფა და მეხსიერებაში არასრული სიტყვიერი მასალით დამაგრება), რაც იწვევს გრძნობებისა და ინტელექტის ამოქმედებას, აქტივობას. ეს რთული შემოქმედებითი პროცესია და აზროვნებისა და მეტყველების ურთიერთკავშირში განვითარების რეალური საფუძველი.

მეტყველებისათვის საჭიროა სათანადო ანატომიურ-ფიზიოლოგიური ბაზისი. ადამიანის ფსიქიკის მაღალ დონეს მრავალი ობიექტური და სუბიექტური ფაქტორი განაპირობებს.

ერთი წლის ბავშვი უფროსების მიბაძვით ახერხებს ზოგიერთი მარტივი ბგერითი შედგენილობის სიტყვის წარმოთქმას. ამიტომ აუცილებელია ოჯახში გრამატიკულად მართებული მეტყველების გარემოს შექმნა.

საბავშვო ბაღსა და სკოლაში საგანგებო მეთოდური ღონისძიებანი ტარდება ბავშვის მეტყველების თანამიმდევრული, სისტემატური განვითარებისათვის. სკოლაში სწავლების დაწყების პირველი დღეებიდანვე ყურადღების ცენტრში დგას მართლწარმოთქმის ჩვევათა გამომუშავება და ლექსიკის გამდიდრება. მდიდარი და სუფთა ლექსიკონი სალიტერატურო ენის დაუფლების აუცილებელი საფუძველია. სიტყვათა მარაგი, სწორი წარმოთქმა და აზრის წინადადებაში მართებულად გამოხატვა მოითხოვს ფონეტიკური, ლექსიკური და გრამატიკულ-სტილისტიკური საფუძველების ცოდნას.

სკოლაში მოსწავლეთა ლექსიკის გამდიდრება და სათანადო ფონეტიკურ-გრამატიკული წესების სწავლება ერთდროულად ხდება.

გრამატიკის სწავლების ძირითადი ამოცანაა, მოსწავლეთა შეიარაღება ფონეტიკის, მორფოლოგიისა და სინტაქსის ძირითადი კანონების ცოდნით და, ამის საფუძველზე, მართლწერისა და სასუენი ნიშნების ხმარების ჩვევების გამომუშავება, რაც აუცილებელია მწეობრი, გამართული მეტყველებისათვის, წიგ-

ნიერების მაღალი დონისათვის. მაგრამ ფონეტიკურ-გრამატიკული კანონების ცოდნა ვერ იქცევა მოსწავლეთა მეტყველების განვითარების საფუძველად, თუ ის არ განმტკიცდა გონიერი პრაქტიკული ვარჯიშებით.

II. ენა და მიტყველება

ენა ნიშანთა სისტემაა. იგი შეიცავს ელემენტარული თუ რთული ნიშნების გარკვეულ რაოდენობასა და მათი ურთიერთდაკავშირების წესებს. სხეანაირად რომ ეთქვათ, ელემენტარული ნიშნები ქმნის ამა თუ იმ კომბინაციას რაიმე აზრის, მნიშვნელობის გამოსახატავად – გაგებინების (კომუნიკაციის) მიზნით. ამგვარი გაგებით, ენა შეიძლება ეწოდოს სიმბოლოების მეტად ფართო რგოლს – რაცკი გამოიყენება აზროვნების იარაღად და გაგებინების საშუალებად. მაგრამ, მაინც, გაგებინების სრულყოფილი საშუალება დანაწევრებული ბგერითი ენაა, დამახასიათებელი მხოლოდ ადამიანისათვის.

ადამიანთა კოლექტიური ცხოვრების ყველაზე საგულისხმო ფაქტორი ენაა. ენა უადამიანოდ და ადამიანი უენოდ არ არსებობს. მხოლოდ შრომისა და ენის მეშვეობით წარმოიქმნა და განვითარდა ადამიანთა საზოგადოება.

ენა, როგორც ეთქვით, ნიშნებისაგან შედგება. ენობრივი ნიშანი არის მატერიალური გრძნობად-აღქმადი ობიექტი, რომელიც სიმბოლურად, პირობითად წარმოგვიდგენს საგანს, მოვლენას, მოქმედებას. ისინი აღინიშნება ენობრივი ნიშნით, რომელსაც სიტყვა ჰქვია. ყოველ სიტყვას გარკვეული მნიშვნელობა აქვს. „ბავშვი“, „სახლი“, „მზე“, „ღრუბელი“, „წვიმა“, „თოვლი“, „სიყვარული“, „მუშაობა“ – სიტყვებია, რომელთა მნიშვნელობა გარკვეულ აზრს შეიცავს საგნის, მოვლენის, მოქმედების, მდგომარეობის შესახებ.

აზროვნების დანაწევრება ცნებებად ბგერების საშუალებით ხდება, ცნებებიც ერთმანეთისაგან ბგერითი შედგენილობით განსხვავდება. აზრისა და ბგერის სინთეზის შედეგად მიიღება ენობრივი ფაქტი – სიტყვა.

ენას აქვს სამი ძირითადი ფუნქცია: გამომხატველობითი ანუ საექსპრესიო, 2. ურთიერთობის ანუ საკომუნიკაციო, 3. დანაწევრებითი ანუ ლისკურსიული (თანმიმდევრობითი, განსჯითი).

საექსპრესიო ფუნქცია მდგომარეობს ენის საშუალებით აზრების გამოხატვაში. მაგრამ ენა აზრის არა მარტო გამომხატველი საშუალებაა. არამედ – წარმოქმნილი მექანიზმიც. ადამიანი გარესამყაროს შეიგრძნობს, გარდაქმნის მას იმ-

პულისებად და გადასცემს ცენტრალურ ნერვულ სისტემას. ამ ფიზიოლოგიური პროცესის შედეგად ცნობიერებაში ჩნდება საგნებისა და მოვლენების ანაბეჭდები ხატების, წარმოდგენის სახით, რაც მიმართებათა რთულ სისტემას ქმნის.

ადამიანის წარმოდგენა იდეის ფენომენია, რომელსაც ვერ აღვიქვამთ ჩვენი გრძნობის ორგანოებით. იგი ყოველთვის ჰგავს იმ საგანს, რომლის წარმოდგენაცაა და ყოველთვის კონკრეტულია. ინდივიდში წარმოდგენის რეალიზაცია უნდა მოხდეს მატერიალური საშუალებით, ბგერებით, სიტყვით და შემდეგ გადაეცეს იგი სხვას. წარმოდგენა ჯერ უნდა გარდაიქმნას ცნებად, საგნის ან მოვლენის შესახებ აზრად და მხოლოდ ამის შემდეგ გადაეცემა ეს ცნება თუ აზრი მოსაუბრეს. ამიტომ არის, რომ ადამიანი ჯერ გაიაზრებს სათქმელს, შემდეგ კი ამბობს.

ენის საკომუნიკაციო ფუნქციაში იგულისხმება მოლაპარაკის ურთიერთობა მსმენელთან.

ბევრი ენათმეცნიერი ენასა და მეტყველებას ერთმანეთისაგან მიჯნავს, რასაც დიდი მნიშვნელობა აქვს მათი მეცნიერული შესწავლისათვის. მაგრამ ისიც უდაოა, რომ ენასა და მეტყველებას აქვს მჭიდრო კავშირი და მათ სინონიმურად შეუძლიათ ცვალონ ერთმანეთი. ამიტომაც ენა და მეტყველება ენათმეცნიერთა ერთი ნაწილის მიერ განუყოფლად განიხილებოდა და განიხილება ამჟამადაც.

მეტყველება არის ხანგრძლივი ევოლუციის პროცესში გამოშვებული ქცევის აქტი, ადამიანთა შორის ურთიერთობის ძირითადი საშუალება. მეტყველების აქტში მთელი რიგი ორგანოები მონაწილეობს, რომელთა მოქმედებაც ერთდროულად და მჭიდრო ურთიერთკავშირში მიმდინარეობს. მეტყველების აქტის განხორციელებაში მონაწილე ორგანოთა სისტემას მეტყველების აპარატი ეწოდება.

მეტყველების აპარატის ძირითადი შემადგენელი ნაწილებია: ნერვული სისტემა, რომელიც აწესრიგებს ამ აპარატის ორგანოთა ერთობლივ მოქმედებას; სასუნთქი სისტემა; ხმის წარმომქმნელი სისტემა; წარმოთქმის ანუ არტიკულაციის სისტემა და, ბოლოს, სმენის სისტემა, რომელიც უზრუნველყოფს მეტყველების აღქმას.

მეტყველების აღმოცენება დაკავშირებულია ადამიანის სხეულის ევრტიკალურ მდგომარეობაში გადასვლასთან, შრომის პროცესისა და აზროვნების განვითარებასთან, რამაც მნიშვნელოვნად შეცვალა თვით ადამიანის ბუნება, მისი ცხოვრება და წარმოშვა ადამიანთა შორის ურთიერთობის ახალი ფორმა – მეტყველება, რომელიც დღესაც ეთარდება და სულ უფრო სრულყოფილი ხდება.

მეტყველებას აქვს კონტროლისა და მართვის მექანიზმები, რომლებიც ენის წესების მიხედვით ხორციელდება და რასაც უკუინფორმაციის წესი ეწოდება. ამა თუ იმ ენაზე მოლაპარაკე ადამიანი ეკუთვნის გარკვეულ ენობრივ კოლექტივს, თუმცა ყოველ ინდივიდს მხოლოდ მისთვის დამახასიათებელი მეტყველება აქვს. იგი ყოველთვის განსხვავდება იმავე ენობრივი კოლექტივის სხვა წევრის მეტყველებისაგან.

ენა არის საზოგადოებრივი მოვლენა, რომელსაც აქვს თავისი ლექსიკა და სემანტიკა, ფონეტიკური და გრამატიკული კანონების სისტემა. იგი კოლექტივის კუთვნილებაა. ენის ბუნებასა და კანონზომიერებებს სწავლობს ენათმეცნიერება. ენის კანონზომიერება ობიექტური მონაცემია. მისი შეცვლა არ შეუძლია პიროვნებას, რომელიც ამ ენაში მოქმედი კანონების მიხედვით მეტყველებს. მეტყველება პიროვნების აქტია, ენაა პიროვნების მოქმედებაში. იგი ეყრდნობა ენაში მოქმედ კანონებს და ენისაგან დამოკიდებულია. ეს უკანასკნელი კი პიროვნებისაგან დამოკიდებული არაა. ენა ერთია, ამ ენაზე მეტყველი – ბევრი. ამიტომ მეტყველების ფაქტი მართებული იქნება თუ უმართებულო, ამით ენაში, მისი კანონების სისტემაში არაფერი შეიცვლება.

ენასა და მეტყველებას შორის მჭიდრო კავშირია. ერთ ენაზე მეტყველი პირები იმიტომ უგებენ ერთმანეთს, რომ მათი მეტყველება ენაში მოქმედ კანონებს ექვემდებარება. ამრიგად, მეტყველება, მართალია, ინდივიდუალური აქტია, მაგრამ ადამიანთა ურთიერთობის საშუალებაა, სოციალური ფუნქციის მატარებელია და სოციალური მოვლენაა.

„მეტყველება და ენა ერთი და იგივე არაა. არც მეტყველება და სტილია ერთი და იგივე. მაგრამ მათ შორის მჭიდრო კავშირია. სტილი მეტყველების თანმხლებია. მეტყველების არაერ-

თგეარობა სწორედ სტილში გამოიხატება. მეტყველების სტილი იმის მიხედვით ყალიბდება, თუ მეტყველების ფაქტის გამოსახატავად როგორ იყენებს ინდივიდი ენაში არსებულ ლექსიკურ მარაგსა და გრამატიკულ საშუალებებს" (ე. რამიშვილი, სტილისტიკის სწავლებისა და მეტყველების სტილზე მუშაობის საკითხები, 1966, გვ.6).

სამეტყველო ურთიერთობისათვის, გარდა მოლაპარაკისა და მსმენელისა, აუცილებელია დამაკავშირებელი არხის არსებობა. მარტივ შემთხვევაში, ამგვარი არხია ჰაერი, ადამიანის სამეტყველო ორგანოები, ურთიერთობის სტიმული და ენის ერთიანობა. ადამიანები იყენებენ ხელოვნურ არხებსაც: მიკროფონს, რადიოს, ტელეფონს, ტელევიზორს, ტელეგრაფს და სხვ.

მეტყველება, უპირველეს ყოვლისა, ინფორმაციის გაცემის საშუალებაა. ადამიანის ცნობიერებაში გაჩენილი აზრი გარეთ გამოდის ბგერების, უესტების, მიმიკის ან სხვა ნიშნების მეშვეობით, ე.ი., აზრის, იდეის გაგებინება-გაგება ხდება მატერიალიზაციისა თუ გაფიზიკურების, ბგერით მეტყველებაში გადატანის გზით.

III. მეტყველების მაღალი კულტურის ნიშნები და მოთხოვნები

მეტყველების მაღალი კულტურა ყოველი განათლებული ადამიანის ერთ-ერთი დამახასიათებელი ნიშანია. ენამ რომ უკეთ შეასრულოს თავისი ფუნქციები, როგორც ურთიერთობისა და სოციალური განვითარების იარაღმა, საჭიროა მას კარგად ფლობდეს საზოგადოების ყველა წევრი. მეტყველების კულტურის ამაღლება ჩვენს ეპოქაში არა მარტო მწერლების, მეცნიერებისა და საზოგადო მოღვაწეთა ზრუნვის საგანია, არამედ ამ საქმეში აქტიურად მონაწილეობს საზოგადოების ფართო წრეები, პრესა, რადიო, ტელევიზია...

მიმზიდველი, ცოცხალი, დამაჯერებელი საუბარი დიდ გავლენას ახდენს მსმენელზე, იპყრობს მის ყურადღებას. მარტივ ენობრივ სამოსელში გახეული აზრები უფრო გულში ჩამწვდომი და გასაგებია, ვიდრე ნაირ-ნაირი უცხოური სამკაულებით მორთული წინადადებები, ამიტომ, რაგინდ რთულ საკითხებზეც არ უნდა ემსჯელობდეთ, ყოველთვის უნდა ეცდილობდეთ, რომ მეტყველება იყოს უბრალო, დახეწილი, მკაფიო, ხატოვანი და ბუნებრივი. ამასთან, ლოგიკური და დასაბუთებული; ერთი აზრი მეორეს უშუალოდ ებმოდეს, ერთი დებულება მეორეს განამტკიცებდეს, მისგან გამომდინარე დასაბუთებულ დასკვნას წარმოადგენდეს.

მეტყველებას ამძიებს და მოსაწყენს ხდის ფუჭი მრავალსიტყვაობა. ისეთი სიტყვებისა და გამოთქმების უადგილო და ხშირი ხმარება, როგორიცაა: „მაშასადამე“, „რა თქმა უნდა“, „რასაკვირველია“, „ე.ი.“, „გასაგებია“, „ბუნებრივია“, „ნამდვილად“ და სხვ., მოსაუბრის ლექსიკური მარაგის სიღარიბეს მოწმობს და მსმენელთათვის მოსაბეზრებელია.

„მეტყველების კულტურა“ სუსტობს იქ, სადაც „აზროვნების კულტურა“ მოიკოჭლებს და, მაშასადამე, მეტყველების კულტურისათვის ბრძოლა წარმოუდგენელია აზროვნების კულტურისათვის ბრძოლის გარეშე.

მეტყველება იძლევა ინფორმაციას მოსაუბრის განვითარების დონის, პროფესიის, ხასიათის, ინტერესებისა

თუ საზოგადოებრივი მდგომარეობის შესახებ. სხედასხვაგვარია ინფორმაცია, როდესაც ადამიანი საუბრობს ექიმთან თუ დამლაგებელთან, განათლებულ თუ გაუნათლებელ ადამიანთან, სპორტის მოყვარულთან თუ არამოყვარულთან, მაღაზიის გამყიდველთან. მაშასადამე, მეტყველება იძლევა ინფორმაციას მოლაპარაკე ადამიანთა ურთიერთდამოკიდებულებათა და განწყობა-განზრახვათა შესახებ (ბ.ნიკოლაიშვილი, ქართული სასცენო მეტყვე. გვ.34).

|

IV. მეტყველება და აზროვნება

ადამიანი ცხოველებისაგან იმითაც განსხვავდება, რომ მას თავისი აზრის გამოხატვა სიტყვებით შეუძლია.

„ცხოველებს შორის ძალღი უგონიერესთაგანია. ის კარგად არჩევს უცხოთა თვისიანისაგან და ეზოში არ უშვებს, უყუფს, საკებნად ეტანება, მაგრამ მისი შესაძლებლობანი ამის იქეთ ვერ მიდის. ის პატრონს ვერ ეტყვის, ეზოში უცხო კაცი შემოვიდაო, ან მშია და მაჭამეო. იგი წკმუტუნითა და ყეფით თუ გაგვაგებინებს თავის მდგომარეობას, მაგრამ თქმით ვერას გეტყვის, რადგანაც ძალღი პირუტყვია“ (აკაკი შანიძე, ქართ. ენის გრამატიკის საფუძელები).

სულ სხვაა ადამიანი. მას პირი და ენა მარტო სასმელ-საჭმელის მისაღებად კი არა აქვს, არამედ სიტყვების სათქმელადაც. ადამიანი პირმეტყველია, ცხოველი კი უტყვი.

მეტყველება აზროვნების შედეგად მოპოვებული ცოდნის ფიქსაციის, შენახვისა და სხვისთვის გადაცემის საშუალებაა. ადამიანი აზროვნებას იწყებს მაშინ, როდესაც იგი პრობლემური სიტუაციის წინაშე აღმოჩნდება. ეს უკანასკნელი მას წარმოუდგება რაიმე ამოცანის სახით. ამოცანის გადაწყვეტა კი ხდება ნაცნობის საფუძველზე უცნობის მონახვის გზით. აზრები ჩამოყალიბდება სიტყვიერი ფორმით და სხვა ადამიანებისათვის მხოლოდ მეტყველების საშუალებითაა მისაწვდომი.

V. ზეპირი და წერიტი მეტყველება

მეტყველება ორი სახისაა: ზეპირი და წერიტი. ორივე ერთმანეთთან მჭიდრო კავშირშია და ინდივიდის ნაფიქრ-ნაზრევის გადმოცემისა და ადამიანთა ურთიერთობის საქმეს ემსახურება, თუმცა გზები, პროცესი, ტემპი გადმოცემისა სხვადასხვაა.

ზეპირი მეტყველებისას მსმენელი იქვე იგულისხმება, წერიტი მეტყველებისას კი ეს აუცილებელი არაა. სულ ერთია, სად იქნება იგი. წერიტი მეტყველება უფრო ნელი ტემპით მიმდინარეობს, ვიდრე ზეპირი მეტყველება. წერის დროს ადამიანს საშუალება აქვს მეტი იფიქროს გადმოსაცემ საგანზე, მასალაზე, აწონ-დაწონოს თითოეული ფრაზა, სიტყვა. ამიტომ, რომ ცოდნისა და აზროვნების გამოვლენის უფრო ზუსტ და მყარ საშუალებად წერიტი მეტყველება ითვლება. ზეპირი მეტყველების სათანადო დონეზე დაყენება მტკიცე საფუძველს უქმნის წერიტი მეტყველების განვითარებას და – პირიქით.

„ბავშვს სკოლაში შესვლამდე აქვს ზეპირი მეტყველების გარკვეული ჩვევები. სკოლის ამოცანაა – თავიდანვე სერიოზული ყურადღება მიაქციოს ზეპირი მეტყველების სწორი გზით განვითარებას, ლექსიკონის გამდიდრებას, გაბმული მეტყველების ჩვევის გამომუშავებას. მეტყველების კულტურის ძირითადი, პირველადი ჩვევების გამომუშავება დაწყებით კლასებში ხდება“ (ე. რამიშვილი, ქართული ენის სწ. მეთოდ. კა, გვ. 288).

წერიტი მეტყველება მოკლებულია იმ დამხმარე საშუალებებს (ინტონაცია, ჟესტი, მიმიკა), რაც ზეპირმეტყველებას აქვს და, საერთოდ, მოსაუბრესთან უშუალო კონტაქტსა და სიტუაციას, რომლებიც ხელს უწყობენ რიგი მომენტების გაგებას გამოუთქმელადაც. ამ გარემოებათა გამო ზეპირი მეტყველება მოითხოვს აზრის უფრო დასრულებულად, ობიექტურად ჩამოყალიბებულ ფორმაში დალაგებას.

VI. ლოგიკური და მხატვრული აზროვნება

წესები და კანონები, ოპერაციები და ფორმები, რომლებიც დამახასიათებელია თანამედროვე ადამიანის აზროვნებისათვის, ჩამოყალიბდა კაცობრიობის შემეცნებითი აქტიუობის ისტორიული განვითარების შედეგად და მეტყველების საშუალებით გახდა ხელმისაწვდომი ყოველი ინდივიდისათვის.

თანამედროვე კულტურული კაცობრიობისათვის დამახასიათებელია ლოგიკური ანუ ცნებითი აზროვნება, ცნება კი მოკლებულია თვალსაჩინოებას. მისი აღმოცენების, არსებობისა და გამოთქმის ერთადერთი საშუალებაა სიტყვები, მეტყველება.

მხატვრული აზროვნება სინამდვილის ასახვის თავისებური ფორმაა, რომელიც დამახასიათებელია ხელოვნებისათვის. მასში კონცენტრირებულია სინამდვილის შემეცნების, მოფლენათა არსში წვდომის პროცესი და შედეგები. იგი მეტყველების სტილისტური სახესხვაობაა.

მხატვრულ აზროვნებაში სიტყვის ლოგიკური შინაარსი სხვაგვარად ელინდება. ნაწარმოებში მეტყველება იძენს მხატვრულ-ესთეტიკურ დატვირთვას, რაშიც გადამწყვეტ როლს სიტყვათა მხატვრული კონტექსტი ასრულებს.

მხატვრული აზროვნების რაც უფრო მაღალ სისტემას ფლობს მწერალი, მით უფრო ღრმად იჭრება იგი მკითხველის სულიერ სამყაროში და მით უფრო ცხადი და ემოციურად შთამაგონებელია მისი ქმნილება.

VII. ლექსიკის, ფრაზეოლოგიის, ფონეტიკის, გრამატიკის, მართლწარმოთქმის, მართლწერის, პუნქტუაციის, სტილისტიკის რაობა, უპუნქციები და ურთიერთობა

ადამიანის ენაში არსებულ ყოველგვარ ელემენტსა და მოფლენას, რომელიც საუკუნეობით არის შემუშავებული, მემკვიდრეობით გადმოცემული და საყოველთაო ხმარებით განმტკიცებული, სწავლობს მეცნიერება, რომელსაც ენათმეცნიერება ანუ ლინგვისტიკა ჰქვია. ენათმეცნიერების დარგებია: ლექსიკოლოგია, ფონეტიკა, გრამატიკა და სტილისტიკა.

ლექსიკოლოგია შეისწავლის ლექსიკას, ე.ი., ენაში არსებულ სიტყვათა მარაგს, თითოეული სიტყვის მნიშვნელობას ცალკე თუ სხვა სიტყვებთან ხმარებისას.

ლექსიკა სიტყვათა ერთობლიობა. ენის ლექსიკური ფონდია. სამწერლობო ენის ჩამოყალიბებასთან ერთად იქმნება ნორმატიული ლექსიკური ფონდი, რომელშიც არ შედის ეიწროსპეციალური და ეიწროკუთხური სიტყვები. საზოგადოებრივი ცხოვრების განვითარება და კულტურული წინსვლა აფართოებს ენის მოხმარების ფარგლებს, აჩენს ახალი სიტყვებისა და გამოთქმების საჭიროებას და ამდიდრებს ლექსიკას.

ლექსიკის ბირთვია ძირითადი ლექსიკური ფონდი. იგი საფუძველი და მასალაა ახალი სიტყვების წარმოქმნისათვის.

ამა თუ იმ ენის ან დიალექტის ლექსიკას შეისწავლის ლექსიკოლოგია, ხოლო მწერლისა თუ ცალკეული ნაწარმოების ლექსიკას – სტილისტიკა და პოეტიკა.

ლექსიკური მარაგის გამდიდრება მეტყველების განვითარების არსებითი საკითხია. თუ ადამიანს არა აქვს საგნებისა და მოვლენების აღმნიშვნელი სიტყვების ცოდნა, მარაგი, იგი სიტყვიერ ფორმაში ეერ გამოხატავს თავის აზრს საგნებსა და მოვლენებზე. რამდენადაც მდიდარია ლექსიკური მარაგი, იმდენად მტკიცე საფუძველზე დგას მეტყველების განვითარე-

ბის საქმე.

ბავშვს სკოლაში შესვლამდე აქვს აზროვნების გარკვეული უნარი, ფრაზის აგების ელემენტარული ჩვევები, რომლებიც მან პრაქტიკულად აითვისა. გრამატიკის შესწავლამდე აზრის გადმოსაცემად იგი იყენებს სხვადასხვაგვარ წინადადებებს, ერთსიტყვიანს (წვიმს, თოვს...), მარტივ გაუერცობელს (მე ვთამაშობ), მარტივ გაერცობილს (გიგა ლამაზად წერს), შერწყმულს (მე, გიგამ და ეკამ ნაყინი ვიყიდეთ), რთულს (დედა აუად გახდა და მამამ ექიმი მოიყვანა).

ფრაზეოლოგიური ერთეულები ორ ტიპად იყოფა: იდიომები და ფრაზეოლოგიური შესიტყვებანი.

იდიომებს მიეკუთვნება ხატოვანი გამოთქმები, რომელთა აზრი არ არის გადმოცემული სიტყვების ან თვით ფრაზის პირდაპირი მნიშვნელობით. მაგ. „ქვა ააგდო და თავი შეუშვირა“. „ჯორზე შეჯდა“. „ჭიანჭველას ფეხს არ დაადგამს“ და სხვ.

იდიომი ორ კომპონენტს მაინც შეიცავს. ცალკე აღებული სიტყვა, თუნდაც კომპოზიტი, იდიომად არ ჩაითვლება.

იდიომი არის შესიტყვების ფორმის მქონე დაუშლელი ლექსიკური ერთეული, რომლის მნიშვნელობაც არ გამომდინარეობს კომპონენტების მნიშვნელობათა ჯამიდან.

ფრაზეოლოგიზმები ფართო გაგებით მოიცავს: აფორიზმს, ციტატას, ხატოვან გამოთქმას, ანდაზას, სხარტულ გამონათქვამებს.

ფრაზეოლოგია (ბერძნული სიტყვაა. phrasis – გამოთქმა, logos – მოძღვრება) სწავლობს ფრაზეოლოგიზმებს, იკვლევს მათ ბუნებას, თავისებურებებს, ვარიანტებს, სიმყარეს, სინონიმიკას, ომონიმიკას, პოლისემიას (სიტყვის მრავალმნიშვნელობა); მათ წარმომავლობას, თარგმნის სპეციფიკას და სხვ.

მაგ. კოვზის ნაცარში ჩაყარდნა (მარცხის განცდა, წამოწყებული საქმის ჩაშლა), კუდი ყავარზე აქვს გადებული (ყოყოია, მედიდურია, მეტიჩარაა), კუდით ქვა ასროლინა (სასტიკად დაამარცხა, შავი დღე აყარა), ლაგამი ამოდო (დაიმორჩილა, შეზღუდა), ქვა ააგდო და თავი შეუშვირა (თავისი არ დაიშალა), ცივ ქვაზე დარჩენა (ყველაფრის დაკარგვა, არაფრის შერჩენა), ცივ ქვაზე დაასახლებს (სიღარიბიდან გამო-

იყვანს, გამდიდრებს).

ფონეტიკა წამყვანიერების დარგია, რომლის შესასწავლი საგანია ენა ბგერითი მასალა, ბგერითი შედგენილობა, ბგერითი წყობა. ბგერითი ცვლილებები და ამ ცვლილებათა კანონზომიერებანი.

ფონეტიკა ბერძნული სიტყვაა (phone – ხმა, phonetike – ხმის, ბგერის შესახებ).

ენა მატერიალურად ბგერებში ელინდება. იგი არ გამოდგება ბოდა ურთიერთობისა და აზრთა გაზიარების საშუალებად, რომ სიტყვები მოცემული არ იყოს ბგერების სახით, რომლებსაც მოლაპარაკე პირი წარმოთქვამს, მსმენელი კი აღიქვამს.

გრამატიკას წამყვანიერო დისციპლინათა სისტემაში ცენტრალური ადგილი უჭირავს. იგი სწავლობს ენის აგებულების საკითხებს: სიტყვათა შემადგენლობას, მათ ფორმასა და ფუნქციას. ეს ფუნქცია კი ირკვევა იმის წყალობით, რომ ენაში პირისპირ არსებობს სიტყვის ისეთი ფორმები, რომლებიც ერთმანეთს საერთო ნიშნით შეეხომა: ამხანაგ-ი, ამხანაგ-ები, ამხანაგ-ო, ამხანაგ-ებო, ეაკეთებ, აკეთებ, აკეთებ-ს და სხვ.

გრამატიკის ნაწილებია მორფოლოგია და სინტაქსი.

მორფოლოგია სწავლობს ცალკეული სიტყვების ფორმებს, მათ მაწარმოებელ ელემენტებსა და იმ მნიშვნელობებს, რომლებიც თითოეულ მათგანს მოეპოვება. იგი არკვევს, თუ რა და რა: ჯგუფო არსებობს სიტყვებისა, რა ნიშნების მიხედვით ჯგუფდება ისინი.

სინტაქსი სწავლობს სიტყვების ერთმანეთთან შეწყობის წესებს და იმ ფუნქციებს, რომლებიც ერთ სიტყვას სხვასთან დაკავშირებით ეძლევა. იგი ადგენს აგრეთვე იმასაც, თუ რა ფუნქცია აქვს თითოეულ სიტყვას წინადადებაში.

მართლწერის (ორთოგრაფიის) საფუძველს წარმოადგენს მართლწარმოთქმა (ორთოეპია).

ორთოგრაფია ამა თუ იმ ენაში სიტყვათა დაწერის წესებია. ის მოიცავს სიტყვათა ცალ-ცალკე თუ ერთად დაწერის, პუნქტუაციის, დამარცვლის, გადატანის წესებს.

ზოგ ენაში დაწერლობა და წარმოთქმა დიდად არის დაშორებული (მაგ. რუმუნურში), ზოგ ენაში – ნაკლებად (მაგ.

ქართულში), ამიტომ ორთოგრაფიულ საკითხთა სიმწვავე სხვადასხვა ენაში სხვადასხვაგვარია.

ორთოეპია (ორთო... და ბერძნ. – epos – მეტყველება) არის საწარმოთქმო ნორმების სისტემა და ამ ნორმების შესაბამისი წარმოთქმა, საწარმოთქმო ნორმების შემსწავლელი სამეცნიერო დარგი. ორთოეპიული ნორმები ენის ფონეტიკურ მხარეს ეხება და გულისხმობს, როგორც ბგერების სწორ წარმოთქმას, ისე მათ სწორ გაფორმებას, ე.ი., სწორ წარმოთქმას რიტმიკა – მელოდიკის, მახვილისა და ინტონაციის თვალსაზრისით.

სალიტერატურო ქართულში ორთოეპიული ნორმების დარღვევის შემთხვევებია: მაგ.: ლ-ს დარბილება (ლომი, ფილოლოგია), მახვილის არასწორი დასმა (მაგ.: მეორე მარცვალზე სამმარცვლიან სიტყვაში, კითხვის გამოსახატავად ტონის შეცვლა ფრაზის ბოლოში, როცა საჭირო კითხვა ცალკე სიტყვით გამოიხატება (ეინ მოვიდა? სად იყავით?).

პუნქტუაცია (ლათ. punctuatio – punctum – წერტილი) სასეენ ნიშანთა ხმარების წესებია. მისი დანიშნულებაა ზუსტი და ნათელი გახადოს წინადადება.

თანამედროვე ქართულში გამოიყენება შემდეგი სასეენი ნიშნები: წერტილი, მძიმე, წერტილ-მძიმე, ორწერტილი, მრავალწერტილი, კითხვის ნიშანი, ძახილის ნიშანი, კითხვით-ძახილის ნიშანი, დეფისი, ტირე, ბრჭყალები, ფრჩხილები.

სტილისტიკა ენათმეცნიერების დარგია. სტილი ბერძნული სიტყვაა. იგი თავდაპირველად ნიშნავდა პატარა რკინის ჯოხს, რომელსაც ერთი თავი წვეტიანი ჰქონდა, ხოლო მეორე – ბლაგვი. ცვილით (სანთლით) გასიპულ ხის დაფაზე წერდნენ სტილის წვეტიანი თავით. როცა ნაწერი თავის ფუნქციას შეასრულებდა, მეტალის ბლაგვი თავით ამოტკეპნიდნენ სანთელს და განმეორებით საწერ მასალად გამოიყენებდნენ. შემდეგ სიტყვა „სტილმა“ იცვალა მნიშვნელობა და მასთან რაღაც განსაკუთრებულის გამოხატვაა დაკავშირებული. სტილი არის ერთი რიგის საგანთა ან მოვლენათა მკვეთრად განსხვავებული ნიშნების ერთობლიობა. მაგ. ტანსაცმლის სტილი, შენობათა სტილი. ჩვენ, რა თქმა უნდა, გეანტერესებს მეტყველების სტილი და მეცნიერება,

რომელიც სწავლობს სტილს იმ ენისას, რომელიც მეტყველებს სახით გვევლინება.

მაშასადამე, სტილისტიკა სწავლობს ენობრივ საშუალებებს გადმოსაცემ შინაარსთან მიმართებაში. იგი არის ამა თუ იმ ენაში გარკვეული ეპოქის, ლიტერატურული სკოლის, მწერლის მეტყველების, ამა თუ იმ ჟანრის, ცალკეული ნაწარმოებისა და ა.შ. გამომსახველობით საშუალებათა ერთობლიობა.

განარჩევენ ენათმეცნიერულ და პოეტიკურ სტილს. პოეტიკური სტილის ამოცანაა მხოლოდ მხატვრული მეტყველების, პოეტური ენის ექსპრესიული ფუნქციის გამოვლენა. ენათმეცნიერული სტილი კი იკვლევს ყოველგვარ მეტყველებას, მათ შორის, არამხატვრულსაც; ყოველდღიურ სასაუბრო მეტყველებას, მეცნიერული ნაწარმოებების, პრესისა და ა.შ. ენას.

არსებობს აგრეთვე ფუნქციონალური და პრაქტიკული სტილი.

ფუნქციონალური სტილი არკვევს, როგორი კონსტრუქციებია ენისათვის დამახასიათებელი, როგორი სიტყვით განლაგებაა უმჯობესი.

პრაქტიკული სტილი გამოყენებითი დისციპლინაა, რომელიც, სალიტერატურო ენის ნორმების საფუძველზე, მეტყველების კულტურის მოთხოვნათა შესაბამისად, იძლევა სათანადო რეკომენდაციებს.

ლექსიკა, ფრაზეოლოგია, ფონეტიკა, გრამატიკა, ორთოეპია, ორთოგრაფია, პუნქტუაცია და სტილისტიკა ერთმანეთთან მჭიდრო კავშირშია. მათ ღრმა შესწავლას დიდი მნიშვნელობა აქვს წიგნიერების კულტურის ამაღლებისათვის.

VIII. ზეპირსა და წერით მეტყველებაში დაშვებული ტიპობრივი შეცდომები, მათი კლასიფიკაცია, აღმოცენების შემთავრესი მიზეზები და თავიდან აცილების ძირითადი გზები

მეტყველებაში დაშვებული შეცდომები, ძირითადად, ასე კლასიფიცირდება: სტილისტური, გრამატიკულ-ორ-
თოგრაფიული, პუნქტუაციური და ფაქტობრივი.

სტილისტურ შეცდომათა რიგში შედის სიტყვათა შეუ-
ფერებელი შერჩევა, ტავტოლოგია და დროთა შეუთანხმებლო-
ბა.

გრამატიკულ-ორთოგრაფიულ შეცდომად ითვლება
სიტყვის მცდარი დაწერილობა, არასწორი გრამატიკული გა-
ფორმება.

პუნქტუაციური შეცდომაა სასვენი ნიშნის არასწორი ხმა-
რება, სიტყვათა არასწორი გადატანა.

ფაქტობრივი შეცდომაა ენობრივი ფარგლებიდან გასვლა,
ლიტერატურული თუ ისტორიული ფაქტების დამახინჯება.

არ არის ენა, მართლწერის საკითხები რომ არ ჩნდებოდეს
და გადაჭრას არ მოითხოვდეს.

დაისმის კითხვა: რა არის მიზეზი ქართული ენის წესების,
ნორმების დარღვევისა, უმართებულო ფორმების შემოჭრისა
და ხმარებისა?

ა) ერთ-ერთი წყარო სადავო საკითხების გაჩენისა არის ად-
რინდელი ლიტერატურული ენის ფაქტები. თანამედროვე ქარ-
თული სალიტერატურო ენა ილიას, აკაკის, ი. გოგებაშვილი-
სა და სხვა მოღვაწეთა მიერ დამკვიდრებული ენის შემდგომი
განვითარებაა.

სამოციანელებმა წინა ხანის კლასიკოსთა ენა დაუახლოეს
ხალხურს, განავითარეს და განამტკიცეს, მაგრამ შეითვისეს
და მიიღეს ის არქაიზმები, ძველი სიტყვები და ფორმები, რომ-
ლებიც ლიტერატურული ტრადიციით მომდინარეობდა XVII-
XVIII საუკუნეებიდან და რომელთაგანაც ბევრი ანტონ კათა-

ლიკოსის „შემონაქმედები“ იყო. ამ გაელენის კვალი იგრძნობა რომანტიკოსთა ენაში, ილია ჭავჭავაძის ნაწერებშიც კი. მაგ. ბარათაშვილი ხმარობდა ასეთ ფორმებს: ჰსცნა, მჰსწრაფლ, ციურნი ცვარნი და სხვ. ილიასთან გეხედება: ჰსჯობია, წარმოადგა, ჩემის ქვეყნისაკენ, ერთს ქარაველს და სხვ.

მიუხედავად იმისა, რომ ილია თავგამოდებით იბრძოდა ანტონის გრამატიკის მეშვეობით დანიერგილ სქოლიასტიკურ ნორმათა აღსაკეცად და ხაღბური ენის დასამკვიდრებლად, მაინც უხდოდა ხარკს ადრინდელ ენას და თვისთაზე იყენებდა უმართებულო ფორმებს. აი, ამ ადრინდელი ლიტერატურული ენის გადმონაშთია, თანამედროვე ქართულში რომ ორი – უმართებულო და სწორი ფორმა – ებრძვის ერთმანეთს, როგორიცაა სიანს და ჩანს, შესდგა და შედგა, აღსდგა და აღდგა და სხვ.; ანდა – ორივე სწორი, მაგრამ ერთი ძველი და მეორე ახალი ფორმა – აღვიარებ და ვადიარებ, ერთის სიტყვით და ერთი სიტყვით და სხვ.

ბ) ცნობილია, რომ ლიტერატურული ენის განვითარებაში მონაწილეობენ კილოები. ქართლური და კახური კილოს ზეგავლენაა, დღეს რომ დაუჩინებით წერენ: შევიტყე, გამოაცხე, დაეაწყე, ნაცვლად მართებული ლიტერატურული ფორმებისა: შევიტყე, გამოეცხე, დაეაწყე.

ამჟამად ნორმადღა მიჩნეული 'ხმნაში' შესამე პირის მრავლობითი რიცხვის ნიშნად – ნენ დაბოლოება, მაგრამ დღესაც ბევრი ხმარობს – დენ დაბოლოებას. მაგ. წერდენ, თამაშობდენ, რაც იმერული კილოს გავლენაა.

ამგვარად, სადავო ფორმების წარმოშობის მეორე მიზეზი არის კუთხური ენა, დიალექტები.

გ) საქართველოს ყოველთვის ჰქონდა პოლიტიკური თუ კულტურული-ისტორიული კავშირი საბერძნეთთან, აღმოსავლეთისა და ევროპის ქვეყნებთან, შესდგომ – რუსეთთან. ამ კავშირის მეშვეობით, ქართულში შემოვიდა ბევრი სიტყვა და გამოთქმა, რასაც თავისთავად მოჰყვა რიგი შეცდომები მათ მართლწერასა თუ მართლწარმოთქმაში. მაგ. ბერძნულიდან შემოსულია გ-ს შემცველი სიტყვები, რომლებიც ხან გ-თია გადმოცემული, ხან – ღ-თი: გიორგი, გრიგოლი, მაგრამ აღა-თი, ღენჯარი, ღოღიკა; რუსულის გ-ითა შემოვიდა უცხოუ-

რი სიტყვები. ზოგი – ა ხმოვნის მოკვეცილ (გაზეთი, ციფრი, პუდრი, ნოტი), ზოგიც ა-ს მოუკვეცლად (ლოუა, აფიშა, ანკეტა).

ო-ს შემცველი სიტყვებიც ორგვარი ფორმით შემოვიდა, ზოგიერთში დარჩა ო ხმოვანი, ზოგში კი გაჩნდა ა. მაგ.: კომისია, კონტროლი, ოფიცერი, კანფეტი, პამიდორი, ვაგზალი და სხე.

რუსულის გავლენით, ქართულში უსულო ქვემდებარესთან გაჩნდა მრავლობით რიცხვში მდგარი შემასმენელი, რაც არასწორია. მაგ.: სახლები დგანან, ტრაქტორები ჩერდებიან. უნდა იყოს – სახლები დგას, ტრაქტორები ჩერდება.

არასწორი და ქართულისათვის მიუღებელია მიმართებები: ლუარსაბოვინი, ბუხუტოვინი, შალვოვინი, იორამ მახარეს ძე, პაპუნა როინის ძე და სხე.

ამგვარად, ზოგიერთი შეცდომის ან სადავო საკითხის გაჩენის ერთ-ერთი მიზეზია სხვა ენიდან შესხება ან სხვა ენის ზეგავლენა.

დ) შეცდომათა წარმოშობის მეოთხე მიზეზია სიტყვის არასწორი ანალიზი და მისწრაფება მნიშვნელობათა სხვაობის დამყარებისაკენ. მაგ. „ადგენს პროექტს“ და „ადგენს საბუთებს“. ს.ოგავერ, მეორე შემთხვევაში, არასწორად კვეცენ ზმნისწინს წარ და ხმარობენ სიტყვას არდგენს.

ე) შეცდომების მეხუთე წყაროა ენის ტენდენცია ფორმათა დამსგავსებისა, მიდრეკილება გაერთფორმიანებისაკენ. მაგ.: ეზივარ ზმნას მრავლობითში სხვა ფორმა ენაცვლება ესხედვართ. მაგრამ ხშირ შემთხვევაში არამართებულად ხმარობენ – ჩვენ ეზივართ.

წესით, წარსულ დროში, მოქმედებითი გვარის ზმნებთან ქვემდებარე იხმარება მოთხრობითში, დამატება კი სახელობითში – ბავშვმა დაწერა წერილი. ანალოგიით, ბევრი ვნებითი გვარის ზმნასთანაც ამბობს და წერს – „ბავშვმა შეეკითხა ამბავი“, ნაცვლად სწორი წინააღდეგისა: „ბავშვი შეეკითხა ამბავს“ და სხე.

იგივე ტენდენციით აიხსნება ასეთი უმართებულო ფორმების ხმარება – უთქვია, დაუბია, წაუკითხია, გაუღეწნია და სხე. ნაცვლად კანონიერი ფორმებისა: უთქვამს, დაუბამს, ჩაუცეამს, გაუღეწავს. ამ ფორმებში ია დაბოლოე-

ბა გაჩნდა „დაუწერია, გაუტეხია, გაუკეთებია“ და მსგავს ფორმათა გავლენით.

ე) უმართებულო ფორმების გაჩენის მეექვსე წყაროა ენაში შეგნებული ჩარევა ან ლექსთწყობით გამოწვეული უზუსტობა.

მწერალი ცდილობს საკუთარი სტილი შეიმუშაოს და გამოირჩეს სხვა მწერლებისაგან, რისთვისაც მიმართავს სხვადასხვა საშუალებას: არქაიზმების ხმარებას, სიტყვათა გადასმას, ფორმათა შეცვლას, ახალი სიტყვების წარმოქმნას და სხვ. ზოგჯერ ამით ირღვევა ენის ბუნებრიობა. ისეთ შედეგებში, როგორიცაა ილიას „ქართულის დედას“, ფორმა „ქართულის“ არაა გამართლებული.

ზ) ერთი სიტყვის ან ფორმის მიმსგავსებით, მასთან ახლო მდგომ მეორე სიტყვაში, რომელიც მნიშვნელობით საპირისპიროა, ჩნდება განმასხვავებელი ბგერა. მაგ. აღმავალის ანალოგიით დამავალშიც გაჩნდა ღ ბგერა და ამბობენ „დაღმავალი“, რაც არაა სწორი. ღ ჩაერთო აღმართის გავლენით დღმართში, წაღმართში, უკუღმართში და სხვ.

თ) ზოგჯერ ხდება ერთი და იმავე მნიშვნელობის ორი სხვადასხვა ფორმის კონტამინაცია (შერწყმა) და ახალი ფორმის გაჩენა. მაგ. გაუხარდა და გაეხარა ზმნებისაგანაა მიღებული და დღეს გაბატონებას ცდილობს გაეხარდა. მაგრამ ეს არ არის გამართლებული. რადგანაც გაუხარდა ფორმა გრამატიკულად სწორია, მოქმედია და უნდა დარჩეს ამ სახით, გაეხარდა კი, როგორც უმართებულო ფორმა, უნდა უკუევაგდოს.

ი) ენის სიწმინდის დაცვისათვის საჭიროა როგორც სწორი წარმოთქმა, ისე სწორი წერა. ზოგჯერ ისინი ემთხვევა ერთმანეთს. ამ მხრივ. ქართული იდეალური ენაა. რაც შეეხება ევროპულ ენებს, ინგლისურს, ფრანგულს, გერმანულს, აქ სხვა მდგომარეობაა. მაგ.: ფრანგული *aimer* იკითხება – ტიუ მანუ – შენ ჭამ, *beau coup* (ბეაიკოიუპ) – ბეერი – იკითხება ბოკუმეზონ; გერმანული *deutsch* – იკითხება დოის; ინგლისური *dilate* – დაილეიტ – გაფართოება.

ზოგჯერ ქართულში ყველა ბგერა წარმოთქმისას ერთნაირად არ ისმის, ამიტომ წერის დროს გეხედება შეცდომები. მაგ.: ბრტყელი – ზოგი წერს პრტყელი ან ბტყელი. სიტ-

ყუას 'შეურაცხყოფა ხშირად შეცდომით წერენ – შეურაც-
ყოფა. კაცად, დიდად ფორმების ნაცელად წერენ – კაცათ,
დიდათ.

კ) ლიტერატურული ენის დამახინჯების არსებითი მიზე-
'ზია სენი დაუდევარი და უყურადღებო მოპყრობა ენის ნორ-
მათა დაცვისადმი. ამ მიზეზითაა გამოწვეული ის გარემოება,
რომ ქართულში ეურეუთ ლიტერატურულ და კუთხურ თუ არა-
ქართულ ფორმებს: სვამს და აჯენს, მოიტანენ და მოიტანე-
ბენ, კრანი, პილასოსი, პესოკი, ნასკი, იუბკა და სხე.

უყურადღებობის გამო შეცდომით ბეჭდავენ თეატრების აფი-
შებს, პროგრამებს და წერენ – დადგმა ჭაბუკიანის, მუსიკა
მაჭაყარიანის. სწორი ფორმებია: დადგმა ჭაბუკიანისა, მუსი-
კა მაჭაყარიანისა.

როგორც შეცდომების მიზეზთა მოკლე მიმოხილვიდან ჩანს,
'ზოგი მათგანი წარმოშობილია ენის განვითარების სხვადას-
ხეა ეტაპის, სხვადასხეა ფენის მონაცემთა ურთიერთზემოქ-
მედებით, ზოგი სხეა ენათა ზეგავლენით, ზოგიც კიდევ ჩენი
ჩარევით ან მცდარი მიდგომით.

IX. ქართული სალიტერატურო ენის ბანკითარების საფეხურიები

ქართულ სალიტერატურო ენას მრავალსაუკუნოვანი ისტორია აქვს. ძველი ქართული სალიტერატურო ენა, რომელზეც შექმნილია სასულიერო მწერლობის ძეგლები, საკმაოდ ჩამოყალიბებული და უნიფიცირებული ნორმების მქონე ენა ყოფილა, თუმცა დიალექტური თუ სხვა წარმოშობის ფორმები მასშიც არაიშვიათად გვხვდება.

ქართველი ხალხი ერთ-ერთი უძველესია მსოფლიოში. ჩვენი ერის კულტურა ჩაისახა ჯერ კიდევ ქრისტიანობის წინა ხანაში და ეითარდებოდა მსოფლიოს უძველეს კულტურებთან ურთიერთმიმართებაში.

ასევე, ერთ-ერთი უძველესია ქართული მწერლობაც. მართალია, ლიტერატურული ძეგლები მეხუთე საუკუნიდან მოგვეპოება, მაგრამ ფაქტია, რომ მისი ძირი უფრო შორიდან მოდის.

ქართველი ერი შემდგარია სხვადასხვა მოძმე ტომისაგან, რომელთაგან მთავარია: ქართვები, მეგრელ-ჭანები და სევანები. ეს ტომები, თავის მხრივ, ცალკე თემებად იყოფოდა. ქართვებში შედიოდნენ: ქართლელები, კახელები, ფშავესურები, მთიულ-მოხევეები, იმერლები, გურულები, რაჭველები, აჭარლები, ლეჩხუმლები, მესხები, ჯავახები, შავშები, კლარჯები და სხვ. ისინი ლაპარაკობდნენ მონათესავე ქართველურ ენებზე, დიალექტებსა და კილოკავეებზე. ამ ტომობრივმა და ენობრივმა ერთეულებმა, ეკონომიკურ და კულტურულ-ისტორიულ ურთიერთობათა ნიადაგზე, თანდათანობით განვითარების პროცესში, საფუძველი ჩაუყარა საერთო სახელმწიფოებრივი და ლიტერატურული ენის შექმნას. ამ საქმეში ყველა ჩამოთვლილი ტომი და თემი მონაწილეობდა, ყველა მათგანს თავისი წვლილი შეჰქონდა, საფუძელად კი საერთო ლიტერატურულ ენას ქართვების დიალექტი დაედო. პროცესი საერთო ქართული ლიტერატურული ენის შექმნისა, უფრო ინტენსიურად, ქართვების მიერ ქრისტიანობის მიღების შემდეგ დაიწყო. ტომობრი-

ვი და ენობრივი ტერმინი ქართი, ანუ ქართლი, გახდა ნაციონალურ-კულტურული ტერმინი და საქართველოდ იქცა. უეჭველია, გაცილებით უფრო ადრე შემუშავდა ის შეხედულება, რომელიც, მოგვიანებით, მეათე საუკუნეში გამოთქვა გიორგი მერჩულემ: „ქართლად ფრიადი ქუეყანაი აღირაცხების, რომელსაცა შინა ქართულითა ენითა ჟამი შეიწირვის და ღოცვაი ყოველი აღესრულების“, ე.ი., საქართველოა ის ტერიტორია, რომელზედაც წირეა-ლოცვა, საზოგადოდ, ღეთისმსახურება, ქართულად სრულდებაო; ხოლო საეკლესიო-საღვთისმსახურო ენა ჩვენში ლიტერატურული ენა იყო ყოველთვის.

ქართულ ენაში, რომელიც სახელმწიფოებრივ-ლიტერატურული ენაა, სხვადასხვა სოციალური, პოლიტიკური და კულტურული პირობების გამო, ხდებოდა და ხდება აუცილებელი ცვლილებები ლექსიკური, ფონეტიკური, მორფოლოგიური და სინტაქსური ხასიათისა. ერთ-ერთი ცვლილება, რომელიც ძველმა ქართულმა განიცადა, შემდეგში მდგომარეობს: თავდაპირველად ამ ენას ახასიათებდა პრეფიქსული ხმარება ხანისა არა მარტო თანხმოვანთა, არამედ ხმოვანთა წინაც. ამ ხანმეტობას მერვე საუკუნის პირველი ნახევრიდან ცვლის ჰაემეტობა. ტერმინი „ხანმეტი“ ცნობილია გიორგი მთაწმიდლის დროიდან (XI საუკუნე) და აღნიშნავს ისეთი ენით დაწერილ ტექსტს, რომელშიც ხ ასო „მეტია“ სალიტერატურო ქართულის ნორმითა თვალსაზრისით (ხ-ზი, ხ-დგა, ხ-იხილა, ხ-ერქუა, ხ-ესმა, ხ-იყო).

VIII საუკუნიდან ყველგან, სადაც უძველეს ძეგლებში „მეტი“ ხ იყო, გაჩნდა ჰ. ჰაემეტობამ ენაში დიდხანს ვერ გაძლო. მალე დაიწყო ხმოვნების წინ ჰ-ს დაკარგვა და მათი ს-დ ქცევა კბილისმიერი და ნუნისმიერი ბგერების წინ.

მაშასადამე, ძველი ქართული ენა მოიცავს V-XI საუკუნეებს. XI-XIII საუკუნეებში ჩამოყალიბებას იწყებს საერო ლიტერატურა, რაც, თავისთავად ცხადია, ცვლილებებს იწვევს ლიტერატურულ ენაშიც. თავისი სიტყვა თქვა ცხოვრების საერთო განახლება და რუსულ კულტურასთან დაკავშირება (ყველაზე შესაშინი ცვლილება-განვითარება კი ქართულმა ენამ თანამედროვე პერიოდში განიცადა).

ამრიგად, ქართული სალიტერატურო ენის ისტორიაში, ძი-

რითადად, სამი პერიოდი გამოიყოფა: ძველი ქართული (V-XI), საშუალო ქართული (XII-XVIII ს.ს.) და ახალი ქართული (XIX საუკუნიდან დღემდე).

ასეთია განვითარება და ხასიათი იმ ენისა, რომელზედაც დამუშავებული და შენახულია ქართული ლიტერატურა, რომელიც დღეს საქართველოს სახელმწიფო ენაა და, რომელზეც მოქმედებს ჩვენი სკოლა, სასამართლო, სხვა საზოგადო დაწესებულებანი, ეთარდება ქართული მეცნიერება და კულტურა.

მსოფლიოში ორი ათასზე მეტი ენაა, რომელთა შორის ქართული სამართლიანად ითვლება ერთ-ერთ უძველეს, კულტურულ ენად.

თავისი თვითმყოფადობისა და დამოუკიდებლობისათვის თავდადებულ ბრძოლასთან ერთად, ქართველი ხალხი გულმოდგინედ იღვწოდა საკუთარი კულტურის, მწერლობისა და სწავლა-განათლების განვითარება-ყვავებისათვის. საქართველოში თავს იყრიდა მსოფლიო კულტურის ორი გზა – აღმოსავლეთისა და დასავლეთის. ქვეყანას ჰქონდა მდიდარი კულტურული ცენტრები, როგორც ადგილზე, ისე საზღვრებს გარეთაც. მაგ: შავ მთაზე (სირიაში), პალესტინაში (იერუსალიმი), სინას მთაზე, ბიზანტიაში – ოლიმპოს მთაზე, საბერძნეთში – ათონის მთაზე, ბულგარეთში – პეტრიწონში (ახლანდელი სოფ. ბაჩკოვო).

XI-XII საუკუნეებში გექონდა აკადემიები გელათში, იყალთოსა და გრემში. ქართველი მეცნიერ-მოდელეაწენი გაფაციცებით ადევნებდნენ თვალყურს როგორც ეროვნულ შემოქმედებას, ისე მსოფლიოს მოდელეაწეთა აზრებსა და ფილოსოფიურ მიმართულებებს. ფართოდ იყო გაშლილი მთარგმნელობითი მუშაობაც.

XVIII საუკუნეში ახალი სალიტერატურო ქართულის ჩამოყალიბების პროცესი დამთავრებულია. ამის ნიმუშებს სულხან-საბა ორბელიანის პროზისა და დავით გურამიშვილის პოეზიის ენა წარმოადგენს, მაგრამ, შემდგომ, ანტონ კათალიკოსის ხელოვნურმა ორთოგრაფიულმა ნორმებმა, რომლებიც არ ემყარებოდა ენის ბუნებრივი განვითარების შესწავლას, მთელი საუკუნით შეაფერხა ახალი ქართული სალიტერატურო

ენის წინსვლა.

ახალი სალიტერატურო ქართული მწერლობაში, საბოლოოდ, XIX საუკუნის სამოციანი წლებიდან მკეიდრდება. ეს მნიშვნელოვანი მობრუნება ილია ჭავჭავაძის სახელს უკავშირდება. სწორედ ამ დროიდან იწყება ჩვენში არსებითი ხასიათის მუშაობა სალიტერატურო ენის საცილობელ საკითხთა მოსაგვარებლად.

სალიტერატურო ენამ ხელი აიღო ძველი ასოების ხმარებაზე. გამოქვეყნდა რამდენიმე საინტერესო წერილი ქართული ენის სადავო ფორმათა შესახებ. ამგვარი საქმიანობა კიდევ უფრო გაღრმავდა 1918 წლიდან, როცა გაიხსნა თბილისის უნივერსიტეტი. 1921 წელს გამოიცა ბროშურა „სალიტერატურო ქართულისათვის“, რომელიც წარმოადგენდა პროექტს ქართული ორთოგრაფიის სადავო საკითხთა მოსაგვარებლად. ეს პროექტი შეადგინა კომისიამ აკ. შანიძის თავმჯდომარეობით.

1925 წელს დაარსდა ცენტრალური სატერმინოლოგიო კომისია. ცოტა მოგვიანებით, განათლების სახალხო კომისარიატთან შეიქმნა სპეციალური კომისია, რომელმაც გამოიმუშავა სადავო საკითხთა მოწესრიგების ძირითადი პრინციპები და დაადგინა სალიტერატურო ენის ზოგიერთი ნორმა. ამ კომისიის სახელით, 1936 წელს დაიბეჭდა ქართული სალიტერატურო ენის ნორმების კრებული, რომლის საფუძველზეც დამუშავდა 1941 წელს გამოსული „სასკოლო ორთოგრაფიული ლექსიკონი“.

1946-1948 წლებში საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის პრეზიდიუმთან არსებობდა ქართული სალიტერატურო ენის ნორმათა დამდგენი კომისია ს. ჯანაშიას თავმჯდომარეობით. მისი გარდაცვალების შემდეგ, 1948 წელს, ამ კომისიის თავმჯდომარედ დაინიშნა აკ. შანიძე; შემდგომ, საქართველოს მინისტრთა საბჭოს თავმჯდომარის ხელმძღვანელობით, შეიქმნა თანამედროვე ქართული სალიტერატურო ენის ნორმათა დამდგენი მუდმივი სახელმწიფო კომისია, რომლის დანიშნულება იყო გაეწია ხელმძღვანელობა ქართული სალიტერატურო ენის განვითარების პროცესისათვის იმ მხრივ, რომ ქართულ სალიტერატურო ენას სრულად გამოეყენებინა მრავალსაუკუნოვანი ისტორიის პროცესში შექმნილი საგანძური;

ყოფილიყო მაქსიმალურად მონოლითური, ჭეშმარიტად ხალხური და ჯეროვნად მომსახურებოდა ქართველ ხალხს, როგორც კულტურის წინსვლის იარაღი.

1963 წლიდან საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის ენათმეცნიერების ინსტიტუტში შეიქმნა ქართული მეტყველების კულტურის განყოფილება, რომლის მიერ შემუშავებულ პროექტთა განხილვა დაკისრებული ჰქონდა ენათმეცნიერების ინსტიტუტის სამეცნიერო საბჭოს. საბჭოს მიერ მოწონებულ პროექტებს ამტკიცებდა თანამედროვე სალიტერატურო ენის ნორმათა დამდგენი სახელმწიფო კომისია, რომლის მიერ დამტკიცებული ნორმები საეაღდებულოდ ითვლება.

ქართული სალიტერატურო ენის ნორმათა მუდმივი სახელმწიფო კომისიის მუშაობაში მონაწილეობდნენ: გ. ჯავახიშვილი (თაემჯდომარე), ირ. აბაშიძე, ზ. ახელედიანი, ალ. ბარამიძე, ნ. ბერძენიშვილი, მ. გამყრელიძე, ი. გიგინეიშვილი, ი. გრიშაშვილი, ვ. თოფურია, გ. ლეონიძე, ქ. ლომთათიძე, აკ. შანიძე, არნ. ჩიქობავა, გ. წერეთელი, გ. ჯიბლაძე, ი. დოლიძე, დ. მჭედლიშვილი.

სახელმწიფო კომისიამ ნორმების დადგენას საფუძვლად დაუდო შემდეგი პრინციპები:

1) თანამედროვე ქართული სალიტერატურო ენა წარმოადგენს XIX საუკუნის კლასიკოსთა მიერ დამკვიდრებულ ენას, თანამედროვე პერიოდში გამდიდრებულსა და დახვეწილს.

2) უცვლელი რჩება ისეთი ლექსიკური და გრამატიკული (მორფოლოგიური და სინტაქსური) მონაცემები, რომლებიც ერთია და სალიტერატურო ენაში დამკვიდრებული, თუნდაც ისინი გრამატიკულად არ იყოს სწორი. ასეთია, მაგალითად, ეწვეარ, დავდექ, ვაღიარებ, წარმოშობით კი სწორია – ეწვევარ, დავდეგ, აღვიარებ და სხვ.

3) ორი და მეტი მოცილე ლექსიკური, ორთოგრაფიული და გრამატიკული მოვლენიდან რჩება ის, რომელიც

ა) გამართლებულია თანამედროვე ქართული ენის აღნაგობით და, მაშასადამე, კანონიერია;

ბ) დამკვიდრებული და გაერცვლებულია კლასიკოსთა ენაში და ექვემდებარება ლიტერატურული ენის განვითარების ტენდენციას;

გ) უფრო მარტივია წარმოების თვალსაზრისით;

დ) უფრო ნათელია მნიშვნელობის მახედვით.

4) თუ პარადოქსალურად სპარაუზული ორი ან მეტი მოვლიენა თანაბრად განაზიერდა, მაშინ გაჩნდება ყველა, მაგრამ უპირატესობა მიენიჭება და ძირითადად გამოცხადდება ის ფორმა, რომელიც უფრო ახალია, მარტივი და ნათელი, სოლიო დანარჩენი ფორმები მიიხსნება დასაშვებად.

ენა ცვალებადი მოუღონა. ცვლილებები შეინიშნება ენობრივი სისტემის ყველა რგოლში: ლექსიკურ შემადგენლობაში, გრამატიკულ წყობაში, ბგერით შედგენილობასა და ბგერით პროცესებში.

დიდ ტერიტორიაზე გაერცვლებულ ენაში ყოველთვის გამოიყოფა დიალექტები ანუ კილოები. ეს არის ტერიტორიული დიალექტები. მათ ახასიათებს გარკვეული თავისებურებანი, რომლითაც ისინი ერთმანეთისაგან განსხვავდება.

დიალექტი ანუ კილო ეწოდება მეტყველების თავისებურებათა ერთობლიობას. ქართულ ენაში გამოიყოფა შემდეგი კილოები: ქართლური (მესხურ-ღვებახურითურთ), ქიზიყური, კახური, იმერული, აჭარული, გურული, რაჭული, ხევსურული, თუშური, ფშაური, მთხევური, მთიულური, ინგილოური, ფერეიდნული (სპარსეთში)...

კილოში გამოიყოფა კილოკაეები. მაგ. იმერულის კილოკაეებად ითვლება: 'სემო-იმერული და ქვემო-იმერული, კახურის კილოკაეებია: 'შიგნი-კახური და გარე-კახური.

კილოკაეზე წერილი ერთეულია თქმა. ქვემო-იმერული კილოკაეის თქმებია: ხონური, ეანური...

თქმაზე უფრო წერილი ერთეულია ქცევა. მაგ.: ეანის თქმის ფარგლებში გამოიყოფა უხუთის ქცევა.

მოძღვრებას დიალექტთა შესახებ ეწოდება დიალექტოლოგია.

დიალექტიზმები სალიტერატურო ენისათვის შეუფერებელი პროვინციული სიტყვები და გამოთქმებია.

შწორლები დიალექტიზმებს მიმართავენ, უპირატესად, როგორც პერსონაჟთა ენობრივი დახასიათების საშუალებას (მაგ.: ეგ. ნინოშვილი, დ. კლდიაშვილი, აღ. ყაზბეგი).

დიალექტიზმის მაგალითია ღელთ ღუნიას მეტყველება

ილიას „მგზავრის წერილებში“: „ადრიდა . ავად თუ კარგად, ჩენი თავნი ჩენადეუ გეყუდნეს, მით იყვის უკედ.“

სალიტერატურო ენა დიალექტიზმების ხარჯზე მდიდრდება, მაგრამ მათი მოჭარბებული ხმარება ამ უკანასკნელს აუბრალოებს, ამდაბლებს. მხატვრულ ნაწარმოებში დიალექტიზმებით გატაცება დაუშვებელია. იგი მხოლოდ მაშინ არის გამართლებული, როდესაც გაპირობებულია შინაარსობრივ-მხატვრული აუცილებლობით (მაგ.: ადგილობრივი კოლორიტის გადმოსაცემად, ამა თუ იმ კუთხის მკვიდრთა ზნეჩვეულებების დასახატევად, გეოგრაფიული გარემოს დასახასიათებლად...).

ქარგონი ფრანგული სიტყვაა. იგი თავისებური მეტყველებაა, მომცველი მხოლოდ იმ სიტყვებისა და გამოთქმებისა, რომლებიც დამახასიათებელია ვიწრო სოციალური ჯგუფისათვის (მაგ.: სალონური მეტყველება, დამნაშავეთა ენა). „ქარგონი“ პირდაპირი მნიშვნელობით „ქურდების ენას“ ნიშნავს. იგი საერთო-სახალხო ენის გარეშე დგას, გაუგებარია ფართო მასებისათვის და ხელოვნური, მახინჯი ფორმებით ანაგვიანებს ენას.

მხატვრულ ნაწარმოებში ქარგონი ელინდება მხოლოდ პერსონაჟთა მეტყველებაში თვით პერსონაჟთა და მათი სოციალური წრის დასახასიათებლად. ქარგონით მეტყველებენ გ. ერისთავისა და ა. ცაგარელის კომედიების ცალკეული პერსონაჟები.

ქარგონის უკიდურესი სახეობაა ეულგარიზმი, უხეში, უწმაწური სიტყვები და გამოთქმები. ლიტერატურაში იგი ელინდება მხოლოდ პერსონაჟთა მეტყველებაში, როგორც ამ უკანასკნელის უხამსობისა და უკულტურობის წარმოსახვის ერთი საშუალება, ხერხი.

„ახ, შე ღორო, შენ ბაღაბაკო! სტყუის, სტყუის ეს წუწკი! რა გითხრა, შე მუტრუკო, ქსენიამ, არ გაჯავრდა, არ შეგაგინა?“ (ჭ. ლომთათიძე).

„აი, მეხი კი დაგაყარე მაგ ქეციან თავზე, შე ოყროყო... რისთვის გასხია ხელ-ფეხი მაგ მუტრუკ ტანზედ“ („ოთარა-ანთ ქერივი“).

არქაიზმი (ბერძნ. archaios – ძველი) ხმარებიდან გამოსუ-

ლი სიტყვა ან შესიტყვების ფორმა, მხატვრულ ნაწარმოებში მოძველებული, ცოცხალი მეტყველებისათვის მკედარი სიტყვების ხმარებაა.

არქაიზმები უმეტესად ისტორიული თემატიკის ამსახველ ნაწარმოებებში გვხვდება. კ. გამსახურდიას „დიდოსტატის მარჯენაში“ მამამზე ერისთავი ასე ლოცავს მეფე გიორგის: „მრავალუმიერ ჰყოს დამბადებელმან ყოველთამან მეფობა შენი და ისარნი ესე გულსა შინა განერთხოს მეფობისა შენისა ორგულსა, წყეულიმც იყოს ყოველი გულბოროტი და ქვეგამხედვარი ტახტისა შენისაი.“

არქაიზმებს ზოგჯერ მწერალი მძაფრი, ამაღლებული სულიერი განწყობის გადმოსაცემადაც მიმართავს: „გარდამატარე ბედის სამზღვარი“.

არქაიზმები შეიძლება იყოს როგორც ლექსიკური, ისე მორფოლოგიურ-სინტაქსური ხასიათისა.

სიტყვათა კელავ გაცოცხლების მაგალითია ნარ-თანთან ფორმები ქართულში.

ბარბარიზმი (ბერძ. barbaros – უცხო) ეროვნულ ენაში საჭიროების გარეშე შემოტანილი სიტყვა ან გამოთქმაა, ენის ბუნებისათვის შეუფერებელი სინტაქსური კონსტრუქციაა.

მხატვრულ ენაში ბარბარიზმების ხმარება მკაცრადაა რეგლამენტირებული. მათ იყენებენ გარკვეული მხატვრული მიზნით: თავისებური სოციალურ-გეოგრაფიული გარემოს ან პერსონაჟის წარმოსახვისათვის. გ. ტაბიძის ლექსში „საახალწლო ეფემერა“, სადაც დახატულია მაღალარისტოკრატიული სოციალური გარემო, რამდენჯერმე მეორდება უცხოური გამოთქმა უცხოურივე ტრანსკრიფციით:

„ალტაცებების რეკავდეს მინა

და სიხარულის იყოს ღიღები.

Flor extra fina, flor extra fina!

მუსიკა, ღვინო და ყვავილები!“

ბარბარიზმები შეიძლება იყოს, როგორც ლექსიკური, ისე მორფოლოგიურ-სინტაქსური ხასიათისა. ეს უკანასკნელი ახასიათებს გ. ერისთავის კომედიების ვაჭარ პერსონაჟებს. მაგ.: კომედია „გაყრაში“ მიკირტულ გასპარიჩის სიტყვებია: „კტუნა სვეტე ჩესტნა ბუტით, ბუტით ნასიტ ხლება გუდით.“

ბარბარიზმების ყველაზე მკაფიო სახეობაა მაკარონული ლექსი. მასში უხედადა უცხოური სიტყვები და გამოთქმები (სახელწოდება მიიღო XV საუკუნის იტალიური კომიკური პოემისაგან „Maccaronea“). მაკარონულ ლექსებს წერდნენ საიათნოეა და მისი სკოლის პოეტები.

მაკარონულ ლექსს იყენებს გ. ერისთავიც. მაგ.: კომედია „გაყრაში“:

„ერთი ძმაც ყამს რუსეთუმე,
ტანცი, მანცი, ლაე ხალუმე,
ამე თავში არ აქეს ჭკუა,
ისიც ისევე გოუ ვრაცუა!“

ტავტოლოგია (ბერძ. ტავტო – იგივე, ლოგოს – სიტყვა) აზრის ან სიტყვის უადგილო, უფუნქციო განმეორებაა. იგი ორგეარია: ერთი პოეტური, რომელიც ესთეტიკური მნიშვნელობის შემცველია და, მეორეც, საჭიროების გარეშე სიტყვების მომახერებელი განმეორება.

ტავტოლოგიის ნიმუშია პავლე დიდებულიძის მეტყველება კომედია „გაყრაში“.

კალკი უცხო ენიდან გადმოღებული სიტყვა ან გამოთქმა, რომელიც იდიომის თარგმნის ერთ-ერთი გზაა.

იდიომის კალკირებას თან სდევს არასწორი თარგმანი საფრთხე. მაგ.: რუსული „крылатые слова“ თარგმნილად როგორც „ფრთიანი სიტყვები“, „телевидение“- როგორც „ტელეხედვა“ და ვერ დამკვიდრდა. „дождь идет“- წვიმა მოდი. შეგვეძლო გვეთქვა „წვიმს“. გამოთქმათა კალკია – როლი თამაშობს, მოხსენებას აკეთებს.

კალკი ნიშნავს რთული სიტყვისა და გამოთქმის იმე პარად აგებას, როგორადაც სხვა ენაშია.

ნეოლოგიზმები (ბერძ. neos – ახალი, logos – სიტყვა) ახალი სიტყვები და გამოთქმებია, რომლებიც შეიქმნა ახალი საგნისა თუ მოვლენის აღსანიშნავად. მათი წყაროა მწერლობა.

ნეოლოგიზმები მხატვრულ ენაში ხელს უწყობს გამომსახველობას.

საბჭოთა ხელისუფლების პირველი წლებიდანვე ქართულ სალიტერატურო ენაში შემოვიდა მრავალი სიტყვა და გამოთქმა, რომელიც ახალი დროისათვის იყო დამახასიათებელი.

მაგ.: ტრაქტორი, კომბაინი, ექსკავატორი, ჰიდროსადგური, კოლმეურნეობა, ოპორტუნიზმი, ადგილკომი, რაისაბჭო და სხვ.; გამოთქმები: საბჭოთა ხელისუფლება, საბჭოთა კავშირი, უმაღლესი საბჭო, ბოლშევიკური პრინციპულობა, სოციალისტური შეჯიბრება და სხვ.

ლექსიკური შემადგენლობის შევსება ახალი სიტყვებითა და გამოთქმებით რამდენიმე გზით ხდება. მაგ.: ახალი სიტყვები იქმნება ძველი სიტყვების საფუძველზე: მერგოლური – სიტყვისაგან რგოლი, შემარიგებელი – სიტყვისაგან შერიგება.

ლექსიკური მარაგი მდიდრდება ნასესხები სიტყვებით. ასეთია: პროლეტარიატი, დიქტატურა, კომუნიზმი, ინდუსტრია, ინსტიტუტი, უნივერსიტეტი და სხვ. ისინი ისეა შექსოვილი ქართული ენის სისტემასთან, რომ აღარ იგრძნობა მათი უცხოობა.

ნასესხები სიტყვები და გამოთქმები ყოველთვის არ ამდიდრებს ენას, ზოგჯერ აქვეითებს კიდევ ქართული მეტყველების სტილს. განსაკუთრებით სახიფათოა უცხოური ენი: კონსტრუქციების, ფორმების კალკი ქართულში.

სესხების გზა შეიძლება იყოს ორგვარი: ზეპირი და წიგნიერი. ზეპირი გზით შემოსული სიტყვა წარმოთქმასა და მოსმენას ემყარება, ამიტომ იგი შეიძლება დამსესხებელი ენის ნორმებს დაექვემდებაროს და დასცილდეს პირველწყაროს.

სპარსული სიტყვა კოშკი ქართულში დადასტურებულია IX საუკუნის ძეგლში. სპარსულიდან გადასულმა ამავე სიტყვამ თურქულში სახე იცვალა კიოშკად, ხოლო ფრანგულში კიოსკ (Kiosgue) გახდა. ფრანგულიდან, რუსულის გზით, ქართულში სხვა მნიშვნელობის სიტყვად დაბრუნდა – კიოსკი – киоск. დღეს ქართულში არსებული ორი სხვადასხვა სიტყვა – კოშკი და კიოსკი ფაქტიურად ერთი სიტყვისაგანაა მიღებული. ასე ნახეტიანები სიტყვა არა ერთი და ორი მოიპოვება ენაში.

სპარსული, მონგოლური, არაბული და თურქული ენებიდანაა შემოსული ისეთი სიტყვები, როგორიცაა: პიტიახში, ბუჯერი, ეჯიბი, ამირეჯიბი, სპ. საღარი, ბათმანი, ოყა, ხარკი, ბეგარა, ყალამი, კალათი და ს.ა.ე.

უცხოური სიტყვა ენაში გადმოღის მაშინ, როცა საკუთარი არ მოგვეპოვება. ამით აიხსნება ის გარემოება, რომ არაყის უცდია ეთარგმნა: აეროდრომი, ავტომობილი, კოსმონავტი, უნივერსიტეტი, ფაკულტეტი და სხვ.; მაგრამ ბიბლიოთეკის ნაცვლად თუ ვიხმართ წიგნსაცავს, მანუსკრიპტის გვერდით – ხელნაწერს, არქიტექტურასთან – ხუროთმოძღვრებას, პლატფორმას შეეცვლით სიტყვით ბაქანი, მეტალს – ლითონით, მინერალს – მადნით, ბალს – მეჯლისით, ამით ჩვენი ენის სიმდიდრეს დაეიცავთ და ენასაც არ გაეფუჭებთ.

ნასესხები სიტყვებისა და საკუთარი სახელების გადმოცემისას მოქმედებს ორი პრინციპი: ფონეტიკური და გრაფიკული.

ფონეტიკური პრინციპის თანახმად სიტყვა გადმოიცემა წარმოთქმის შესაბამისად მაგ. ადესა – ეაზის ჯიშა (იზაბელა), შემოსულია ქ. ოდესიდან; კაზლოვის ლექსები.

გრაფიკული პრინციპი გულისხმობს სიტყვის გადმოცემას დამწერლობის მიხედვით. მაგ. გოდუნოვი – Годунов, იკითხება გადუნოვ. ფრანგ. Marat – მარატ, ფრანგები წარმოთქევენ „მარა“. რაინი – იწერება რეინი და სხვ.

ბერძნულ β ქართულში გადმოიცემა ქდ. ამიტომ გვაქვს: ქორონიკონი, სქემა, სტომაქი, პატრიარქი, ანტიოქია, ქრისტე, ქრისტიანი და სხვ.

თუ საკუთარი სახელი საერთოა ქართულთან, მას ვიხმართ ქართულის თანახმად – Алексей – ალექსი, Георгий – გიორგი, Амвросий – ამბროსი, Матвей – მათე და სხვ.

თურქული ისკანდერ – ქართულად ალექსანდრეა, უკრაინული მიკოლა – ნიკოლოზი, ფრანგული პოლ – პავლე, ჟოზეფ – იოსები, ინგლისური დევიდ – დავითი, ჯორჯ – გიორგი.

სიტყვები, რომლებშიც რუსულში კზ კომპლექსი გვხვდება, ქართულში გადმოიცემა გზ კომპლექსით: ეგზარქოსი, ეგზეკუცია, ეგზემპლარი, ეგზოტიკა, გა – კე – თი – აღეკაბტური, აკვარელი, ანტიკვარი, კეადრავი, კვალიფიკაცია...

კტ – ქტ-თი – აჰექტი, აფექტი, აქტივი, ბაქტერია, გალაქტიკა, ლექტორი, კონფლიქტი...

კც – ქც-თი – აბსტრაქცია, აქცენტი, ეაქცინა, ინსპექცია,

სანქცია, სელექცია...

პს - ფს-თი - ელიფსი, ეპილეფსია, ლაფსუსი, ფსევედონი-
მი, ფსიქოლოგია...

გერმანულიდან შემოსული ei დიფთონგი იწერება და გამო-
ითქმის აი: აინშტაინი, ბალეტმაისტერი, ლაიფციგი, რაიხსტა-
გი, ცვაიგი და სხვ.

სხვა ენიდან შემოსულ სიტყვებში, რომლებშიც დედაენა-
ზე ტ იწერება, ქართულშიაც ტ უნდა დაიწეროს: აბიტურიენ-
ტი, კანდიდატი, ოქტავა, ტექსტი, ტერმინი, არმატურა და სხვ.

ხმოვანფუძიანი საკუთარი სახელები რუსულიდან ასეთივე
ფუძით შემოდის: ალექსი და არა ალექს! არკადი და არა არ-
კად! ევგენი და არა ევგენ! და სხვ.

—

X. ქართული ზეპირი მეტყველების აქცენტუაცია, სისწორე, ფაქტორები და საშუალებანი

მართლმეტყველების არსებით მხარეს, ლექსიკასა და გრამატიკულ წყობასთან ერთად, შეადგენს წარმოთქმა. წარმოთქმის ელემენტებია: არტიკულაცია, ტემპი, რიტმი, ინტონაცია. წარმოთქმის თვალსაზრისით განსხვავდება როგორც ენები, ისე ერთი ენის სხვადასხვა დიალექტი. ამ მხრივ, თვალსაზრისით სხვაობას გვიჩვენებს ხეცსურისა თუ მოხევის, კახელისა თუ იმერლის, გურულისა თუ რაჭველის გამოთქმა.

როგორც ადრე აღვნიშნეთ, იდეალურია ის ენა, რომლის სიტყვიერი მხარე და წერა თუ საესეებით არ ემთხვევა ერთმანეთს, მინიმალურად მაინცაა დაშორებული. ამ მხრივ, ქართული ლიტერატურული ენა ბედნიერ გამოჩენილს წარმოადგენს.

წარმოთქმის ელემენტების – ტემპის, რიტმის, მელოდიის გამოხატვა წერაში, ჩვეულებრივ, ვერ ხერხდება, ვერც ინტონაცია აისახება სრულად. ხმარებული სასყენი ნიშნები ამას არ ემსახურება.

ლიტერატურული ენა საერთოა, ერთიანი, მაშასადამე, წარმოთქმაც ერთიანი, საერთო უნდა იყოს. ქართულ ლიტერატურულ ენას, როგორც უკვე აღვნიშნეთ, საფუძვლად უდევს ქართლური კილო. ამდენად, წარმოთქმის საფუძველსაც იგივე კილო უნდა ქმნიდეს. გასაზიარებელია დებულება, რომ საერთო ქართული ლიტერატურული ენის წარმოთქმა – ესაა საქართველოს სახელმწიფოებრივი, კულტურული და საზოგადოებრივი ცხოვრების ცენტრის – თბილისის – ქართული ინტელიგენციის მკაფიო და დინჯი მეტყველება, შეფერილი და საეღურ კილოთა ტემპითა და ინტონაციით. ეს წარმოთქმა უნდა ბატონობდეს არა მარტო სცენასა და სასწავლებლებში, არამედ დაწესებულებებში, საზოგადოებრივ ცხოვრებასა და ოჯახებში.

წარმოთქმის მხრივ, წესის დარღვევა შეიმჩნევა, მაგალითად, კითხვითი წინადადების ინტონაციაში. შეკითხვის გად-

მოსაცემად ორი საშუალება აქვს ქართულ ლიტერატურულ
ენას. ესაა: კითხვითი სიტყვების (ეინ? რა? რომელი? როგო-
რი? სადაური? რამდენი? სად? როდის? რად? რისთვის? რა-
ტომ?), ნაწილაკების (ხომ? ნუთუ? განა?) გამოყენება ან წინა-
დადების ბოლოს ხმის აწევა (ამაღლება).

თუ წინადადებაში გეაქვს კითხვითი სიტყვა ან ნაწილაკი,
იგი, ჩვეულებრივ, წინადადების თავში დაისმის (იშვიათად
შოგნით ან ბოლოს) და ხმის ამაღლებით წარმოითქმის:

ეს კითხუბ? რა ტქა? მამულო საყარულო, შენ როსლა აყავდები?
თუ წინადადებაში კითხვითი სიტყვა არ არის, მაშინ ხმის
აწევით წარმოითქმის ის სიტყვა (განსაკუთრებით მისი უკა-
ნასკნელი ხმოვანი, რომელსაც შეკითხვა ეხება და იგი წინა-
დადების ბოლოს დაისმის. თუ შემასმენელია შეკითხვის სა-
განი, იგი ჩვეულებრივ წინადადების ბოლოსაა, მაგრამ ზოგ-
ჯერ თავში ან შოგნით შეიძლება შეგეხედეს.

მაგ.: მოშორდი და აქ სულ მარტო ხარ?

შენ არა ხარ ბლაჭიაშვილი?

გუშინ განცხადება წაიკითხე!

კერ მიმასწავლებ კუდიგორის გზას?

წაიკითხე გუშინ განცხადება?

ან - გუშინ წაიკითხე განცხადება?

აქ შეკითხვა ეხება წაიკითხე-ს. მაგრამ თუ შეკითხვის საგა-
ნი იქნება განცხადება ან გუშინ, მაშინ ასე ითქმის:

წაიკითხე გუშინ განცხადება? განცხადება წაიკითხე გუშინ?

ამ წესის მიმსგავსებით, ხშირად, კითხვითსიტყვიან წინა-
დადებაშიც ბოლოს უწევენ ხმას და წარმოითქვამენ:

ვის ეკითხები? რა თქვა?

ამ შემთხვევაში, ნორმის დარღვევის მიზეზი მარტო მიმსგავსება არ არის. აქ უთუოდ მოქმედებს შეკითხვის გრაფიკული ნიშანი (კითხვის ნიშანი), რომელთანაც ხშირად ხდება ხმის აწევა.

სამეტყველო ბგერა, ძირითადად, ხორხში წარმოიქმნება მბგერაჲ იოგების რხევის შედეგად. მბგერაჲ იოგების ზევით და ქვევით მდებარე წიაღებში ხდება ხორხში დაბადებული სუსტი ტონის რეზონირება, ხმის სპეციფიკური თვისებებით შეესება, შემდეგ კი საწარმოთქმო აპარატში, არტიკულაციის მეშვეობით, იქმნება სხვისთვის გასაგონი სამეტყველო ბგერა, რომელიც იძენს ადამიანის ხმისათვის დამახასიათებელ თავისებურებას. მას ხმის ტემბრი ეწოდება.

საწარმოთქმო ანუ საარტიკულაციო აპარატში შედის: ბაგეები, კბილები, მაგარი და რბილი სასა, ენა, ქვედა ყბა, ხახის უკანა კედლები.

ქართულ მეტყველებაში ყველა ხმოვანი ბგერა მჟღერია, რაც ხორხის აქტიური მოქმედების შედეგია, თანხმოვანი ბგერები კი შეიძლება მჟღერი იყოს ან ყრუ.

ბგერათა სამკედლო პირი, რომელიც უზრუნველყოფს თავისუფალ გასასვლელს ტონისათვის. ადამიანის სამეტყველო ბგერები წარმოიქმნება საარტიკულაციო აპარატის მოქმედებით. ბგერის არტიკულაციას წინ უძღვის სამეტყველო ორგანოების ინდიფერენტული მდგომარეობა, რომლის დროსაც ადამიანი წყნარად სუნთქავს, ხორხი თავახდილია, მბგერაჲ იოგები დაშორებულია ერთმანეთს, რბილი სასა ჩამოშვებულია, სუნთქვა ცხვირით ხდება და პირი მოკუმულია.

სამეტყველო ორგანოების ინდიფერენტული მდგომარეობა ყოველ ენას თავისებური აქვს და მას სამეტყველო ბაზისი ეწოდება. ქართული ენის საარტიკულაციო ბაზისი არის ის ფონეტიკური თავისებურებანი, საწარმოთქმო ჩვევები, რომლებიც შემუშავებულია ქართული ენის განვითარების მანძილზე.

სამეტყველო ბგერას ეხედებით ტონის ან ჩქამის სახით. ტონი მიიღება მაშინ, როცა რხევას რიტმული ხასიათი აქვს, ე.ი., თუ რხევა თანაბრად პერიოდულია. ტონსაც და ჩქამსაც ოთხი აკუსტიკური თვისება აქვს: სიძლიერე, სიმაღლე, ხანგრძლივობა და ტემბრი.

ბგერის ტემბრი არის ის თვისება, რომლითაც ერთი ადამიანის ხმა განსხვავდება მეორე ადამიანის ხმისაგან. იგი დამოკიდებულია ძირითადი ტონისა და თანატონების ურთიერთობაზე. სამეტყველო ბგერები ერთმანეთისაგან სწორედ ტემბრით განსხვავდება. ეს განსხვავებები გამომდინარეობს ადამიანის საწარმოთქმო აპარატის რეზონატორებისაგან, ე.ი., იმ სივრცისაგან, სადაც ხდება თანარხევა და თანაბგერაც.

როგორც ვიცით, ბგერა მეტყველების დანაწევრებული ელემენტია, რომელიც მეტყველების ორგანოებით წარმოიქმნება.

ბგერის საწარმოთქმო მოძრაობას, რაც აქტიური სამეტყველო ორგანოების კოორდინირებული მოქმედებით ხდება, ბგერის არტიკულაცია ეწოდება.

სამეტყველო ბგერის მეორე სახელწოდებაა ფონემა.

ადამიანის სამეტყველო ბგერებს, მათი წარმოება-წარმოთქმისა და გაგონების თვალსაზრისით, სწავლობს ენათმეცნიერების დარგი – ფონეტიკა.

ბგერისა და აზრის ურთიერთდანაწევრების შედეგია ენა. აზრი და ბგერა, ცალ-ცალკე აღებული, არ შეიცავს ენის რაიმე თვისებას და არ არის ენობრივი ფენომენი, მაგრამ მათი სინთეზის შედეგად მიიღება ენობრივი ფაქტი – სიტყვა.

როგორც აღენიშნეთ, კარგი მეტყველება ადამიანის კულტურის განმსაზღვრელი ფაქტორია. მისთვის ნიშანდობლივია: ენის სიწმინდე, ორთოეპია, მკაფიო წარმოთქმა, მსჯელობის სიცხადე და ლოგიკურობა, ემოციურობა, აზრის ლოგიკური თანმიმდევრობა, მხატვრული გამომსახველობა და სტილისტური გამართულობა, სი-სადავე.

ყოველდღიურ მეტყველებაში ადამიანი ინტუიციით იყენებს აზრის ლოგიკური გამოხატვის ხერხებს. ეს ხერხებია: პაუზა, ლოგიკური მახვილი, ლოგიკური მელო-

დიკა, ლოგიკური პერსპექტივა.

პაუზა შეჩერებაა მეტყველებაში. იგი სიტყვებს გამოჰყოფს, როგორც ფონეტიკურ მთლიანობას.

ყოველი ინტონაციური მონაკვეთი, რომელიც პაუზით გამოიყოფა და ერთი სიტყვის ან სიტყვათა ჯგუფისაგან შემდგარი ინტონაციურ-შინაარსობრივი ერთიანობაა, შეესაბამება წინადადების შინაარსში სათანადო აზრობრივ კომპლექსს და სინტაგმას წარმოადგენს. წინადადების სინტაგმებად დანაწევრება ყოველთვის გამოხატულია ინტონაციაში და მეტნაკლები სიდიდის პაუზით გამოიყოფა. მაგ.: „გზა /სოფლის სასაფლაოს ბოლოზედ გამოდიოდა/ და აქედან უხევედა /სოფლის ორღობისაკენ./// გამოვიდნენ ამ გზაზე თუ არა,///სასაფლაოდან/ ერთი ღმუილი შემოესმათ“/// („ოთარაანთ ქვრივი“).

სინტაგმა არის ორ პაუზას შორის მოთავსებული ერთეული, რომელსაც აქვს ერთი მელოდიკური მონახაზი და, რომელიც შედგება ერთი ან მეტი სიტყვისაგან, ზოგჯერ წინადადებისაგან. სინტაგმის შიგნით შეუძლებელია პაუზა.

„მოვიდა ზამთარი /და მოიტანა თოვლი.//“

„კერასთან /ცეცხლის შორი-ახლო/ ძაღლი იწეა.//“

პაუზის ხანგრძლივობა დამოკიდებულია მეტყველების ტემპზე. აუჩქარებელი მეტყველების დროს პაუზის ხანგრძლივობა უფრო დიდია, ვიდრე სწრაფი მეტყველებისას. წერის მომენტში სასვენი ნიშნები შეიძლება გამოვიყენოთ არა მარტო პაუზის ადგილის საფიქსაციოდ, არამედ მისი ხანგრძლივობის მაჩვენებლადაც.

პაუზის ხანგრძლივობა არ შეესატყვისება სასვენ ნიშანს.

მაგ.: ცოდო არ არის /დედის რძესავეთ / ლეინოს პირს არიდებდე/, შე უჯიშოვ, /შენა?// („ჩხიკეთა ქორწილი“).

სწორად დაცული პაუზა წინადადებაში ნათელს ხდის აზრს, რითაც აძლიერებს შთაბეჭდილებას. არასწორად დასმული პაუზა კი აბუნდოვნებს, ცულის და ამახინჯებს კიდეც აზრს.

ლოგიკური მახვილი. ფრაზაში სიტყვის საგანგებო გამოყოფას ლოგიკური ანუ აზრითი მახვილი ეწოდება. ლოგიკური მახვილის მატარებელი სიტყვა ფრაზეოლოგიის ლოგი-

კური ცენტრია.

ქართულში ლოგიკური მახვილი შეიძლება მოუყიდე სხვობითი წინადადების ყველა წევრს.

გამრჯე კაცისათვის უდიდესი სასჯელი უსაქმურობაა. გამრჯე კაცისათვის უდიდესი სასჯელი უსაქმურობაა. გამრჯე კაცისათვის უდიდესი სასჯელი უსაქმურობაა. გამრჯე კაცისათვის უდიდესი სასჯელი უსაქმურობაა. გამრჯე კაცისათვის უდიდესი სასჯელი უსაქმურობაა.

ცალკეული სიტყვის ლოგიკურად გამოყოფა-გამოჩინების დროს არსებითად არ იცვლება წინადადების აზრი, შინაარსი, მაგრამ იქმნება განსხვავებული ნიუანსი. სახელდობრ, პირველ წინადადებაში ყურადღება გამახვილებულია იმაზე, თუ უსაქმურობა როგორი კაცისათვისაა სასჯელი; მეორე წინადადებაში – ვისთვისაა სასჯელი, მესამეში – როგორი სასჯელია, მეოთხეში – რა არის უსაქმურობა გამრჯე კაცისათვის, მეხუთეში – რა არის სასჯელი გამრჯე კაცისათვის.

ლოგიკური მახვილით სიტყვის გამოყოფას აკონკრეტებს კონტექსტი, რომლითაც უფრო ნათელი ხდება, თუ რისი თქმა უნდა ავტორს და როგორია მისი აზრობრივი მიმართება აღსაწერ მოვლენასთან.

კონტექსტი არის ზეპირი ან წერილობითი ტექსტის შინაარსობრივ-სტილისტიკური მთლიანობა, რომელიც განაპირობებს ამ ტექსტში შემავალი ყოველი სიტყვის, ფრაზის, სტილისტიკური ფიგურის კონკრეტულ მნიშვნელობას, მეტრისა და რიტმის, თვით მხატვრული ენისაც. მის გარეშე გაუგებარია ირონია, პაროდია, ქარაგმა, ნართაული თქმა. კონტექსტიდან ამოღებული ნაწყვეტი ზოგჯერ სხვა მნიშვნელობას იძენს და შეიძლება ისეთი რამ მიეწეროს ავტორს, რაც მას არ უთქვამს, არც უფიქრია. ამიტომ, აზრისა თუ დებულების საილუსტრაციოდ, აუცილებელია კონტექსტის უცვლელად მოტანა.

ერთი სიტყვით, კონტექსტი არის შინაარსობრივად დასრულებული ნაწყვეტი, რომელიც განსაზღვრავს მასში შემავალი სიტყვის ან ფრაზის კონკრეტულ მნიშვნელობას.

ლოგიკური მახვილი ქართულში შედარებით ნაკლებად მოუდის ზმნას, ეიდრე მეტყველების სხვა ნაწილებს.

ლოგიკური მახვილი რომ სწორად გამოიყენოთ, საჭიროა გულისყურით წაეკითხოთ გასაანალიზებელი ტექსტი და ჩაეწედეთ მის დედაზრს.

ლოგიკური მელოდიკა. ყველა ფრაზას გარკვეული მელოდიკური მონახაზი აქვს. მელოდიკასა და აზრს შორის მჭიდრო კავშირია: აზრი განაპირობებს მელოდიკას და, პირუკუ, მელოდიკა – აზრს. მაგ. წვიმს? და წვიმს. პირველ შემთხვევაში ტონის მაღლა აწევა ხდება, მეორეში კი დაბლა დაშვება, ე.ი., მელოდიკური მონახაზის მიხედვით, ერთი და იგივე სიტყვა სხვადასხვა აზრს იძენს.

მეტყველებაში აზრის განვითარების ტონალურ გამოხატვას ლოგიკური მელოდიკა ეწოდება. მისი ერთ-ერთი ყველაზე მნიშვნელოვანი ნიშანია ტონის ცვალებადობა.

ლოგიკური მახვილის მატარებელ სიტყვაზე ტონი მაღლა იწევს და ქმნის დაუსრულებელი აზრის მელოდიკას, რის შედეგადაც პაუზა ბევრად მოკლეა, ეიდრე დასრულებული აზრის ბოლოს. მაგალითად:

ნაცვალი თუ იასაული/ – რაც გინდ დიდი საქმე ჰქონდათ/
ოთარაანთ ქერივის ოჯახში ვერ გაიწაწანებდნენ//, და,
თუ როგორმე გაჰბედავდნენ, / ისეთს ალაქოს ასტეხდა,/
რომ ბედსა და თავს აწყველინებდა.///

ლოგიკური მელოდიკა ქართულში ბუნებრივადაა მოცემული. მეტყველების დროს მისი გამოგონება – თხზვა კი არ ხდება, არამედ – სწორი ამოცნობა და ტონალობის მიგნება სათქმელი მასალის (ტექსტის) გულდასმითი ანალიზის შედეგად.

რიტმი, ფართო მნიშვნელობით, თანაზომიერი ერთეუ-

ლებს კანონსომიერი გამეორებაა. იგი ბუნებისა და საზოგადოებრივი ცნობიერების მოვლენათა ერთ-ერთი საერთო თვისებაა. მაგ.: რიტმი ელინდება ზღვის ტალღების მიმოქცევაში, წვიმის წვეთების ან საათის ხმაურში. რიტმულ პრინციპს ემყარება შრომის ბეერი სახეობა, ადამიანის სუნთქვა, მაჯისცემა, მეტყველება...

გაბმული მეტყველებისათვის დამახასიათებელი რიტმი მეტცხოველმყოფელობას, ძალასა და ემოციურ სიმკვეთრეს იძენს მხატვრულ მეტყველებაში. აქ იგი გვევლინება როგორც თანაბარი სამეტყველო ერთეულებისა და პაუზების კანონზომიერი განმეორება. პროზის რიტმი დიდად არ განსხვავდება სასაუბრო ენის რიტმისაგან. სულ სხვაა ლექსი, სადაც დომინირებულია ახალი ელემენტი მეტრის სახით, რაც სალექსო ფრაზას მტკიცედ ორგანიზებული რიტმული მეტყველების ხასიათს აძლევს.

რიტმი დამახასიათებელია ხელოვნების დარგებისათვის (მუსიკა, მხატვრობა, ქანდაკება, თეატრი, არქიტექტურა), მაგრამ თითოეულ მათგანში იგი თავისებურად ელინდება სპეციფიკის შესაბამისად.

გამომეტყველებითი კითხვა.

განასხვავებენ ლექსის მხატვრულ, აქტიურულ და გამომეტყველებით კითხვას.

გამომეტყველებითი კითხვა ლიტერატურის თვალსაჩინოებით სწავლების ერთ-ერთი ყველაზე კონკრეტული გამოხატულებაა. ნაწარმოების იდეური შინაარსი, პერსონაჟთა ურთიერთდამოკიდებულება, მოვლენათა განვითარების მთლიანობა, დამატყვევებელი მხატვრული სურათები მხოლოდ გამომეტყველებითი კითხვის პროცესში შეიძლება ეიგრძნოთ და დაეინახოთ.

გამომეტყველებითი ანუ სახოვანი კითხვის ერთ-ერთი მთავარი პირობაა სწორად წარმოთქმა. სწორი კითხვა ნიშნავს მართლმეტყველების ნორმების ზუსტად დაცვას (სუნთქვის, ხმის, არტიკულაციის რეგულირება), სიტყვის ნათლად, მკაფიოდ და ხმამაღლა წარმოთქმას.

სინათლე, სიცხადე და მკაფიოობა მაშინ მუდგანდება, როცა ნაწარმოები იკითხება აუქჩარებლად, ზომიერი ტემპით, ხმა-

მაღლა.

ხმამაღლა წაკითხვის სწორი ჩვევა კულტურული მეტყველების ერთი საუკეთესო ნიშანთაგანია. კითხვის დროს უნდა ვიდგეთ გამართულად, ჩვენი ხმა ეცემოდეს არა ძირს, იატაკზე ან წიგნზე, არამედ იშლებოდეს ჰორიზონტალურად. პოზა უნდა იყოს დაუძაბავი, თავისუფალი, მშვიდი.

სწორი კითხვა, თავის მხრივ, შეგნებული კითხვის საფუძველია. შეგნებული ანუ გააზრებული კითხვის გადამწყვეტი პირობაა ტექსტის ყურადღებით, გულდასმით წაკითხვა. ყოველივე ეს საფუძველად უდევს გამომეტყველებით კითხვას, როგორც კითხვის კულტურის ყველაზე მაღალ გამოხატულებას. ამ საფუძველთა ბაზაზე იგი იძენს ახალ ფუნქციას – გადმოსცეს ნაწარმოებში გაჩოსახული განწყობილება ისეთივე გრძნობით, როგორც ეს ავტორს ჰქონდა გათვალისწინებული.

ავტორისეული აზრებისა და გრძნობების გადმოცემა კითხვას ანიჭებს დიდ გამომსახველობით ძალას, ემოციურობას, უღერადობას. ასე იქცევა გამომეტყველებითი კითხვა ნაწარმოების ანალიზის, ადამიანის ესთეტიკური აღზრდის ძლიერ ფაქტორად.

გამომეტყველებით კითხვას პირობითად შეიძლება ეუწოდოთ კითხვა გრძნობითი, ემოციური, სახოვანი, გამომსახველობითი.

არ არსებობს გამომეტყველებითი კითხვა ტექსტის წინასწარ, გულდასმით გაცნობის გარეშე, რამდენადაც წამკითხველი უნდა ითვალისწინებდეს მწერლის სტილურ, მხატვრულ თავისებურებებს.

გამომეტყველებითი კითხვის მთავარი საშუალებებია: კონალობა, პაუზა და მახვილი.

ტონალობის ნაცვლად იყენებენ გამოთქმებს: ინტონაცია, ხმის მოქნილობა, დიქცია, მაგრამ, რამდენადაც, საბოლოო ჯამში, ხმის ტონს ერთ-ერთი გადამწყვეტი მნიშვნელობა აქვს ნაწარმოების მხატვრული უღერადობის, მუსიკალური ჰარმონიულობის შესაგრძნობად. საესებით გამართლებუ-

ლად მიიჩნევენ მათ ნაცვლად ერთი განმაზოგადებელი ტერ-
მინის „ტონალობის“ ხმარებას.

ხმის ტონის ცვალებადობა განპირობებულია გარემომცვე-
ლი სინამდვილისადმი ადამიანის დამოკიდებულებით. ჩვეუ-
ლებრივ, ეს ცვალებადობა ინტონაციურ სამოსელში პოულობს
გამოხატულებას. იმის მიხედვით, თუ რა მდგომარეობაში იმ-
ყოფება ადამიანი, რა გარეგანი ფაქტორები მოქმედებს მასზე,
ვისთან უხდება ლაპარაკი, შეიძლება მის მეტყველებაში ხმამ
მიიღოს ამალღებული, გაძლიერებული, აჩქარებული ან, პი-
რიქით, დადაბლებული, შესუსტებული, შენელებული ტონი.
ტონალობაში ჩვენ შეგვიძლია დაენახოთ ადამიანის შინაგა-
ნი ხასიათის, განცდის, განწყობილების სხვადასხვა გამოვლი-
ნება: აღტაცებულობა, განრისხება, მღელვარება, სიმშვიდე და
ა.შ.

გამომეტყველებითი კითხვის დანიშნულებაა მწერლის ში-
ნაგანი აზრის ლოგიკის გახსნა, მის სიღრმეში ჩაწედომა და
შესაფერისი ინტონაციური ჟღერადობით გადმოცემა.

რა თქმა უნდა, გამომეტყველებითი წაკითხვის დროს დიდი
მნიშვნელობა ენიჭება ლოგიკური მახვილისა და პაუზის სწო-
რად გამოყენებას.

მეგობრებო, /წინ... წინ გასწით!/
ნუ შედრკება თქვენი გული!/
დე მკერდს სისხლის დაღი აჩნდეს/
და შუბლს /ოფლის ნაკადული.//

(ვერტიკალური ხაზები პაუზის ნიშნებია, გამოყოფილი
სიტყვები კი ლოგიკურ მახვილს გვიჩვენებენ).

პაუზა არ ექვემდებარება მხოლოდ სასვენ ნიშნებს, იგი აზ-
რის ლოგიკურ განვითარებასაც ემსახურება. ამდენად, ნაწარმო-
ების გამომეტყველებით კითხვაში უმნიშვნელოვანესი ადგი-
ლი უჭირავს ლოგიკურ პაუზას.

ნაწყევტში ილიას ლექსიდან „ელეგია“ არ არის არც ერთი
სასენი ნიშანი, მაგრამ აზრის შინაგანი ლოგიკა გვაძულებს
შეჩერდეთ სათანადო ინტონაციის დაცვით იქ, სადაც ეს აუ-
ცილებელია აზრის ლოგიკური განვითარებისათვის:

„მკრთალი ნათელი / საესე მთვარისა/
მშობელ ქვეყანას /ზედ მოჰფენოდა/

და თეთრი ზოლი /შორი მთებისა/
ლაქვარდ სიერცეში /დაითქმებოდა."//

პაუზასთან მჭიდრო კავშირშია კითხვის ტემპის საკითხი. კითხვის აჩქარებული თუ შენელებული ტემპი სასენი ნიშნებით კი არ განისაზღვრება, არამედ ტექსტში გამოხატული მდგომარეობის ხასიათით, მოქმედების დრამატულობითა და ეპიკურობით.

პოეტური ნაწარმოები, პროზაულთან შედარებით, სპეციფიკური თავისებურებებით ხასიათდება, რაც, პირველ რიგში, გამოხატულებას პოულობს სალექსო ფორმაში – რიტმულობა-სა და რითმულობაში. სტროფიდან სტროფზე გადასვლას თან უნდა ახლდეს სათანადო შესვენება, რომლის ხანგრძლივობას განსაზღვრავს ლექსის რიტმი. შესვენებას მოითხოვს თვით სტრიქონიდან სტრიქონზე გადასვლაც. ამით ხაზგასმულია ჰარმონიულობა, მუსიკალური უღერადობა, ლექსის საერთო იდეური სიღრმე.

ამრიგად, გამომეტყველებითი კითხვის დაუფლების გზები და საშუალებანი მრავალფეროვანია.

XI. სახოვანი ლექსიკის, მხატვრული ამოთქმების, ეპითეტების, მეტაფორების, ილიომების, აფორიზმების, ანდაზების გამოყენების მნიშვნელობა, ადგილი და ეფექტი სახოვან, ემოციურ ზეპირ მეტყველებაში

ლექსიკას, როგორც ენის საშენ მასალას, განსაკუთრებული მნიშვნელობა აქვს. მისი სიმდიდრე და მრავალფეროვნება განსაზღვრავს ენის განვითარებულობას, შინაგან ბუნებას კი — ექაფიოდ გეიჩვენებს და სალიტერატურო ენისათვის ღირებულია სახოვანი ლექსიკა, მყარი ფრაზეოლოგიური ერთეულები: ანდაზები, აფორიზმები, იდიომატური გამოთქმები, რომლებიც ასახავს ხალხის ისტორიულ წარსულს, ზნეჩეულებებს, მორალსა და სამართლის ნორმებს.

ასე, მაგალითად, ქართველი ხალხის ისტორიული წარსულის ანარეკლია გამოთქმები: „ქედზე კაცის დაძახება“, „მაილზე წაეიდა“, „ჩაილურის წყალი დალია“, „გაიარა კაკას ხიდი“ და სხვ. გამოთქმა „გაიარა კაკას ხიდი“ ჩვენს ენას შეიქორჩა იმ დროიდან, როცა გავრცელებული იყო ტყვეთა ყიდვა-გაყიდვა და ოსმალეთ-საქართველოს საზღვარს (კაკას ხიდს) გაცილებული ქართველი, რომელსაც ოსმალეთის ბაზრებზე გასაყიდად მოიტაცებდნენ, საბოლოოდ იყო განწირული ტყვეობისათვის.

იდიომა „მარილის მოსატანად წაეიდა“ სიკედილის სინონიმი და გეიჩვენებს, თუ რაოდენ ძნელი ყოფილა ქართველი კაცისათვის მარილის მოტანა. მარილზე წასულები ილუპებოდნენ, უკან ვერ ბრუნდებოდნენ.

იდიომა ბერძნული სიტყვაა და „თავისებურებას“ ნიშნავს. იგი არის შესიტყვების ფორმის მქონე დაუშლელი ლექსიკური ერთეული, რომლის მნიშვნელობაც არ გამომდინარეობს კომპონენტების მნიშვნელობათა ჯამისაგან.

წინაპართა სარწმუნოებისა და ზნეჩეულებების გადმონაშ-

თია ისეთი საყოველთაოდ ცნობილი ხატოვანი გამოთქმა, როგორც: „გენაცვალე“, „შემოგველე“, „თავსლავის ასხმა“, „ყურე ხე ხახვი არ დამაჭრა“ და სხე.

ამგვარი ფრაზებით, რომლებიც მეტწილად უცვლელი, გაქვადებული ფორმითაა წარმოდგენილი, დაცულია ბევრი ისეთი სიღრმე, ცალკე რომ იშვიათად იხმარება, ან სულაც არ დასტურდება. ამიტომ იდიომში შემავალ ცალკეულ ტყუათა მნიშვნელობა ყოველთვის ნათელი როდია. მაგ.: „დომხალივით აირიას“ – თითქმის ყველა ხმარობს, მაგრამ ყოველმან რომელი იცის, რომ დომხალი ერთგვარი შეჭამანდია, და ან სხვა დასხე, ფხალეულია ერთად არეული. „ორომტრიაღ“ – შემადგენელ ოროში ეწოდება დაბაღფება ფიცარს, რომელი შედგება ცომის წყობენ თონეში ჩაკერის წინ.

გამოთქმაში „აბუჩად აიგდო“ არ ვიცით რას ნიშნავს აბუჩი. იდიომის საფუძველად უდევს მეტაფორული, გადატანითი, ანუ ხატოვანი მნიშვნელობა, რაც ენიჭება მთელ კონტექსტს ან გამოთქმას.

ქართულ ხატოვან სიტყვა-თქმათა მდიდარი და ერცვლილექსიკონი ეკუთვნის ცნობილ საზოგადო მოღვაწესა და მწერალს თედო სახოკიას. ის უზარმაზარი მასალა, რომელიც თავმოყრილია ამ ლექსიკონში სრულად ვერ ამოწურავს ქართულ იდიომატიკას.

ქართული ენის განმარტებით ლექსიკონში ცალკეული სიტყვების გვერდით წარმოდგენილია 15000-მდე იდიომატური თუ სხვა სახის გამოთქმა.

გულთან დაკავშირებით ლექსიკონის II ტომში შეტანილია შემდეგი გამოთქმები: გული მოუვიდა, გული გაუტყდა, გული დაწყდა, გული ეტკინა, გული დაეწვა, გული ამოუჯდა, გული დაეჩაგრა, გული აემღვრა, გული აუჩუყდა, გული დაუმშვიდდა, გულს მოეშვა, გულს გადაეყარა, გული მოუბრუნდა, გული მოეცა, გული ეთანადრება, გული შესტიკვა, გულში ჩადო, გულიდან ამოიღო, გული დაუდო, გული აიყარა, გული ერევა, გულიდან გადაეარდნა, გულში ჩარჩენა, გულის სწორი, გულის ტოლი, დიდი გული აქვს, გულს აკლია და სხე.

იდიომატურ გამოთქმებს ახასიათებს ემოციურობა, ექსპრე-

სიულობა, რასაც განსაკუთრებული მნიშვნელობა აქვს მხატვრული სტილისათვის.

ხატოვანი გამოთქმის, იდიომების, აფორიზმებისა და ანდაზების სიუხვე დამახასიათებელია იმ მწერალთა ენისათვის, რომლებიც საფუძველს უყრიდნენ სალიტერატურო ენას და თავგამოდებით იცავენდნენ მის ხალხურობას.

აკ. შანიძე აღნიშნავს, რომ ილია ჭავჭავაძის სამ მთავარ ნაწარმოებში: „კაცია ადამიანი?“ „გლახის ნამბობი“ და „ოთარანთ ქერივი“ – შესულია ორმოცდაათამდე ანდაზა და აფორიზმი. მაგ.: „ცალს თურმე ცალმა უნდა უცალოს“, „თხის პატრონს არც თხის კუდიო“, „აეი ძაღლი არც თვითონ სჭამს, არც სხვას აჭმევსო“, „არა შეჯდა მწყერი ხესა, არა იყო გეარი მიწი“, „ცდა ბედის მონახევრეა“, „მჯობს მჯობნი არ დაელევაო“ („გლახის ნამბობი“); „ხარი ხართან რომ დააბა, ან ფერს იცვლის, ან ზნესაო“, „ერთი მაქვს, სჯობს ათას მქონდეს“, „ცუდად ჯდომას, ცუდად შრომა სჯობიაო“, „როგორც გიჭირდეს, ისე გიღხინდეს“ („კაცია ადამიანი?“); „ახალი ცოცხი კარგად ჰგვის, ძველი მოიტანს ქეიშასაო“ („ოთარანთ ქერივი“)...

აფორიზმებისა და ანდაზების გამოყენება ახასიათებს ილიას პუბლიცისტურ ნაწერებსაც. ამიტომაც, რომ ქართულ ხატოვან სიტყვა-თქმათა ლექსიკონში ხშირადაა მოყვანილი მაგალითები ილიას შემოქმედებიდან. იქვე მრავლადაა მითითებული აკ. წერეთლის, ეაჟას, აღ. ყაზბეგის, დ. კლდიაშვილის, ე. ბარნოვის, შ. არაგვისპირელის, გ. ლეონიძისა და სხვათა ნაწერები.

მხატვრული ენა განსაკუთრებული პლასტიკური გამოხატელობით ხასიათდება. საკუთრივ ლექსიკის სფეროში მისი ეს თავისებურება ვლინდება როგორც ყველა ნიუანსის ემოციური ხაზგასმით, ისე ახალი წარმოსახვითი შინაარსის გამდიდრებით. მწერლის ენაში სიტყვები ახალ ჟღერადობასა და თავისებურ სიცოცხლეს იძენს.

მწერალი ყოველ კონკრეტულ შემთხვევაში მოვლენის რომელიმე გარკვეული თვისების, ხასიათის წარმოსახვას იძლევა. ცხადია, ლიტერატურის სპეციფიკური არსის გამო, ენობრივი სახე, აღნიშნული წარმოსახვისას, ყოველთვის კონკრეტულია, „სინამდვილისავე ფორმის“ მეშვეობით ხორციელდება. გარკვეულ

მრავალფეროვნებასთან გვაქვს საქმე, ამ მხრივ, მხატვრულ ენაში. ეს მრავალფეროვნება ძირითადად ორ ასპექტს გულისხმობს:

1. ამა თუ იმ საგნის, მოვლენის კონკრეტულ-ემოციური წარმოსახვა ხდება საგნის, მოვლენის ძირითადი თვისების გამომხატველი სიტყვებით.

2. წარმოსახვა ემყარება გადატანითი მნიშვნელობით ნახმარ სიტყვებს.

პირველის სახეებს წარმოადგენს ეპითეტი და შედარება, ხოლო მეორეს ეწოდება ტროპი (ბერძნ. სიტყვაა, ნიშნავს „შებრუნებას“), რომლის სახეებია: მეტაფორა, გაპიროვნება, ალეგორია, მეტონომია, ჰიპერბოლა, ლიტოტესი, ირონია, სინონიმი, ომონიმი, ანტონიმი და პერიფრაზი.

შეეჩერდეთ მხოლოდ ორ მათგანზე – ეპითეტსა და მეტაფორაზე.

ეპითეტი არსებითად გვევლინება როგორც მხატვრული განსაზღვრება (ბერძ. სიტყვაა. ნიშნავს „თანდართულს“). იგი საგნისა და მოვლენის რაიმე ნიშანს გამოყოფს და მასზე გადააქვს მკითხველის ყურადღება, მაგრამ ყოველი განსაზღვრება არ შეიძლება ეპითეტად მივიჩნიოთ.

განსაზღვრება ორგეარია: ლოგიკური და მხატვრული. ლოგიკური განსაზღვრებისას საქმე გვაქვს არსის ცნებით გამოხატულებასთან, ეპითეტი კი საგნებისა და მოვლენის რომელიმე ერთი მხარის ემოციურ ხაზგასმას, წარმოსახვას წარმოადგენს. დამახასიათებელია, ამ მხრივ, ბარათაშვილის „შავი ყორანი“, აკ. წერეთლის „ურჩი რაინდი“ („რაინდსა ურჩსა მტრისასა“), ბარნოვის „ტბილი დუდუკი“ და სხვ.

ცხადია, ეპითეტი გამოხატავს საგნის შინაარსს. მაგ.: ლ. გოთუას „შიშველი ხმალი“ პიესიდან „მეფე ერეკლე“. ერთ-ერთი ბრძოლის წინ სოლომონ ლეონიძე ერეკლეს უკანდახევას ურჩევს, მოაგონებს, ერთხელ, გიორგი სააკაძემ ხმალი რომ გადატეხა. „ხმალი გადატეხაო?“ – ამბობს ერეკლე, – მაშ მე ქარქაშს გაეტეხ.“ ერეკლე მუხლზე გადაიმტვრევს ქარქაშს და შიშველ ხმალს ჰაერში შეათამაშებს. პიესის ამ მოქმედებას ეწოდება „შიშველი ხმალი.“

ეპითეტი შიშველი ამ შეთხვევაში ლოგიკური შინაარსის შემცველიცაა და, ამავე დროს, მხატვრული მნიშვნელობისაც. მაგრამ ეს დამთხვევა, ცხადია, ამ ეპითეტს არ უკარგავს თავის მხატვრულ და წარმოსახვით ხასიათს.

ტრადიციული დაყოფით, ცნობილია მუდმივი და ცვალებადი ეპითეტები. როცა ეპითეტი განუშორებლად თან სდევს სიტყვას (მაგ.: ჰომეროსის ეპითეტები: ფეხმარდი აქილევსი, მშვენიერი ელენე), მას მუდმივი ეპითეტი ეწოდება. ასეთი ეპითეტები მხატვრულობის თვალსაზრისით შეზღუდულია. ეს იმიტომ, რომ საგნის მუდმივად ერთსა და იმავე თვისებაზე ყურადღების გამახვილება ეპითეტს შაბლონად აქცევს. იგი მით უფრო მხატვრული და პლასტიკურია, რაც უფრო მოულოდნელია და ჩვეულებრივი თვალისათვის დაფარულ ნიშან-თვისებათა გამომხატველი.

ეპითეტი, ჩვეულებრივ, ერთი სიტყვითაა წარმოდგენილი, მაგრამ გეხედება რთული, შედგენილი ეპითეტებიც, რომლებიც მიიღება ორი სიტყვის შეერთებით.

ეპითეტების ხმარებისას საჭიროა არა მარტო სიზუსტე, არამედ ზომიერებაც. მათი სიჭარბე ხშირად იწვევს სტილის მაღალფარდოვნებას.

მეტაფორა ენობრივ-მხატვრული წარმოსახვის ძირითადი სახეობაა. მას უწოდებენ შემოკლებულ შედარებას. მეტაფორა ბერძნული სიტყვაა და გადატანას ნიშნავს. ამიტომაც, რომ ერთი საგნის თვისებათა მეორე საგნის მეშვეობით გამოხატვა ისე ცხადად არსად იჩენს თავს, როგორც მეტაფორაში.

„ცრემლსა ეარდი დაეთრთვილა“ – ნიშნავს ცრემლით ღაწვის დასველებას.

მეტაფორა მარტივია ან რთული. ეს უკანასკნელი დამახასიათებელია რუსთაველის მხატვრული სტილისათვის.

მეტაფორა აძლიერებს ფაქტის აზრს, ამკობს ენას და, ამავე დროს, გამოხატავს მთქმელის თვალსაზრისსაც საგნებსა და მოვლენებზე.

მეტაფორებს ეხედებით არა მარტო მხატვრულ ენაში, არამედ ფილოსოფიურ-პუბლიცისტურ ნაწერებშიც, სასაუბრო მეტყველებაშიც. იგი მთქმელის ინდივიდუალური შემოქმედების ნაყოფია და მისი რაიმე თვალსაზრისით კლასიფიკა-

ცია არ ხერხდება.

მეტაფორა უნდა იყოს ოსტატურად მიგნებული. სიტყვის ჩვეულებრივ და გადატანით მნიშვნელობებს შორის არ უნდა ჩანდეს მკვეთრი მსგავსება.

მაგ.: „დაჰკრა კეერი ლუარსაბმა“ (ი.ჭ.).

„ქუჩებს ცეცხლი გასჩენია,

თუ ნათელი დროშებია?!

სამაისო ზეიმია,

ქალაქს შუქი მოსდებია!“ (გრ. აბაშიძე).

„გაჯაერებული არსენა

პირიდანა ჰყრიდა ცეცხლსა“ („არსენას ლექსი“).

„მაშინა თქვა არსენამა:

დღეს მზე დაბნელდეს ჩემია!“ (იქეე).

„ეაი, რა ბოძი წაიქცა, სახლ-კარი თავს დაგვექცაო!“
(გურამიშვილი).

„გათენდა, ცეცხლის მზე აენთო!“ – მეტაფორული სტროფია, აღნიშნავს რევოლუციის დასაწყისს.

ანდაზა წარმოადგენს მთელ წინადადებას. ამით იგი მკვეთრად განსხვავდება იდიომისაგან.

„თივაში ცეცხლი არ დაიმალება“; „ერთი თხილის გული ცხრა ძმამ გაიყო“; „ჭორო ღვიძლ ძმებსაც დააშორებს“; „რაც მოგივა დაეითაო, ყველა შენი თავითაო.“

აფორიზმი მთელ გამონათქვამს წარმოადგენს, შეკრულია საერთო აზრით და იღებს მზამასალის სახეს.

„არ დაეიწყება მოყერისა აროდეს გვიზამს ზიანსა“ (რუს-თაველი).

„არც კაცი ვარგა, რომ ცოცხალი მკედარსა ემსგავსოს, იყოს სოფელში და სოფლისთვის არა იზრუნოს“ (ბარათაშვილი).

„სწავლის ძირი მწარე არის, კენწეროში გატკბილდების“
(გურამიშვილი).

ფრთიანი თქმა არის მზამასალა, სხარტი გამონათქვამი, რომელსაც ვიყენებთ შესაბამის მომენტში და, რომელსაც მკვეთრი ეფექტი ახასიათებს.

„სწავლა, სწავლა და სწავლა!..“

„ყველა ერთისათვის, ერთი ყველასათვის!..“

„დავეწიოთ და გაეუსწროთ!“

სახოვანი ლექსიკა, მხატვრული გამონათქვამები, ეპითეტები, მეტაფორები, იდიომები, ანდაზები, აფორიზმები აძლიერებს ენის ექსპრესიულ მხარეს და ამაღლებს მის ესთეტიკურ დონეს, ამიტომ უფრო შესაფერისი და ჩვეულებრივია მათი გამოყენება მხატვრულ ენაში, თუმცა ისინი მხატვრული ენის საკუთრებას მაინც არ წარმოადგენენ. არავის აუკრძალავს მათი ხმარება ჩვეულებრივ სამეტყველო ურთიერთობაშიც.

XII. ქართული ლექსიკონი

ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონი (რეატომეული) გამოიცა 1950-1964 წლებში. მთავარი რედაქტორია არნოლდ ჩიქობავა. 1949 წელს ქართველ თეალსაჩინო ენათმეცნიერთა და მწერალთა, მეცნიერების სხვადასხვა დარგის წარმომადგენელთა შემადგენლობით ჩამოყალიბდა ლექსიკონის მთავარი რედაქცია.

ლექსიკონზე მუშაობდა საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის ენათმეცნიერების ინსტიტუტის ლექსიკოლოგიის განყოფილება.

I ტომი გამოვიდა 1950 წელს (რედაქტორი - არნ. ჩიქობავა). მასში განმარტებულია 11 237 სიტყვა და 1405 იდიომატური გამოთქმა; II ტომში - (1951 წ., რედაქტორი გ. წერეთელი) - 13.696 სიტყვა და 1798 იდიომატური გამოთქმა; III ტომში - (1953 წ., რედაქტორი - ვ. თოფურია) - 14.396 სიტყვა, 1965 იდიომატური გამოთქმა, IV ტომში - (1955 წ., რედაქტორები - არნ. ჩიქობავა და მ. ჭაბაშვილი) - 13.488 სიტყვა, 1934 იდიომატური გამოთქმა; V ტომში - (1958 წ., რედაქტორები - ს. ვაჩნაძე და ოტ. კახაძე) - 1451 სიტყვა, 1600 იდიომატური გამოთქმა, VI ტომში - (1960 წ., რედაქტორები - თ. შარაძენიძე და მ. მესხიშვილი) 15.068 სიტყვა და 1895 იდიომატური გამოთქმა; VII ტომში - (1962 წ., რედაქტორები - ქ. ლომთაშიძე, ს. მენთეშაშვილი, პ. განიჩილაძე) - 13.644 სიტყვა, 2085 იდიომატური გამოთქმა, VIII ტომში - (1964 წ., რედაქტორები - ივ. გიგინეიშვილი და ბ. ფოჩხუა) - 16.879 სიტყვა, 1854 იდიომატური გამოთქმა.

მთლიანად ლექსიკონში განმარტებულია 112949 სიტყვა და 14536 იდიომატური გამოთქმა. გარდა დასახელებული მეცნიერებისა, რედაქციაში შედიოდნენ ი. გრიშაშვილი, გ. ლეონიძე, გ. ახვლედიანი, ვ. კუპრაძე, ნ. კეცხოველი, თ. ლომოური, ნ. მუსხელიშვილი. სიტყვებს განმარტავდა 35 სპეციალისტი.

განმარტებით ლექსიკონში სიტყვები დალაგებულია ანბანის რიგზე.

ქართული ენის ინვერსიული ლექსიკონი გამოიცა

1967 წელს. მას საფუძვლად უდევს ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონი (შედგენილია ბ. ფოჩხუას ხელმძღვანელობით). ინეერსიულ ლექსიკონში სიტყვები გაწყობილია არა ანბანის რიგზე, არამედ ბოლოკიდური ასოების ანბანზე. მაგ.: ბაზო, საბაზო, სახაბაზო, სადარბაზო, საანდაზო, სანიაზო, ულამაზო, თარაზო, სახარაზო, ღაზო, სახაზო, უგზო, სარკინოზო და სხვ. თავდაპირველად იწერება ა ასოზე დამთავრებული სიტყვები. შემდეგ ბასოზე და ა.შ. მაგ.: კეყება, ბაგა, მაგიდა, მამა და სხვ.

რა საჭიროა ინეერსიული ლექსიკონი და რა პრაქტიკული ღირებულება აქვს მას? პირველ რიგში, მეცნიერული – ადვილებს ტექსტზე ფილოლოგიურ მუშაობას, ეხმარება მასწავლებლებს, საშუალებას იძლევა სწორად შევარჩიოთ საილუსტრაციო მასალა ენის გრამატიკის სწავლებისას. ინეერსიულ ლექსიკონში დაბოლოებად მიღებულია ფუძის ბოლოკიდური ასო და არა გრამატიკული ნიშნები.

ვ. თოფურიასა და ივ. გიგინეიშვილის „ქართული ენის ორთოგრაფიული ლექსიკონი“. ქართული ლექსიკოგრაფიის სათავეს სულხან-საბა ორბელიანის „სიტყვის კონა“ წარმოადგენს. იგი განმარტებითი ლექსიკონია, ხოლო ორთოგრაფიული ლექსიკონი ცალკე წიგნის სახით მხოლოდ 1941 წ. გამოქვეყნდა. მისი დანიშნულებაა აღნუსხოს და წარმოგვიდგინოს, თუ როგორაა მოგეარებული ენაში ორთოგრაფიის, ანუ მართლწერის საკითხები. ქართულში ეს საკითხები მწვავედ არ დგას, მაგრამ, სამაგიეროდ, მოგეარება სჭირდება ფონეტიკურ და მორფოლოგიურ პრობლემებს. ლექსიკონში შეტანილია თანამედროვე ქართული სალიტერატურო მეტყველების ძირითადი მარაგის სიტყვები, რომელთა ამა თუ იმ ფორმის დაწერისას ან სხვადასხვაობა იჩენს თავს, ან კიდევ მოსალოდნელია დაშვებულ იქნას რაიმე შეცდომა.

თანამედროვე სალიტერატურო ენის თვალსაზრისით თანაბარი ფორმები პარალელური ხაზებითაა აღნიშნული. მაგ. მომწამელელი // მომწამლაფი, მოსაქარგაფი // მოსაქარგი, ააგზნებს // ალაგზნებს და სხვ. თუ ვარიანტთაგან რომელიმე დასაშვებია ფორმაა, მაშინ იგი მრგვალ ფრჩხილებშია მოთავსებული: კოლონიური // (კოლონიალური), (ლეიკემია) // ლეი-

კეშია. თუ ვარიანტი მოძველებულია. იშვიათია, ანკუთხურია, მაშინ კეადრატულ ფორხილებშია ჩასმული. მაგ. [პიტიკო-სი//] პოეტი. [ხელსანაწერი//] ხელსაწერი. [აპეტიტი//] მადა.

ლექსიკონში შეტანილია უმართებულო ფორმებიც. მათ სათანადო კვალიფიკაცია ერთვის: ბარტყი [და არა ბლარტი], [მომქმედი კი არა] მოქმედი, [პასუხობს კი არა] უპასუხებს. სიტყვებს ახლავს გრამატიკული დახასიათება. აღნიშნულია ბრუნვის ფორმები, მრავლობითი რიცხვი და სხვ. მაგ.: ათგზის-ზმნისართი, ანდაზა-გამოცანები მრ., ეინმე: მოთხ. ეინმემ, მიც. ეინმეს [II ეისმე], ეით. ეინმედ, ნათ. ეინმეს [/ / ეისმეს] მოქ. ეინმეთი. მრ. ეინმეები.

ისეთ სახელებს, რომლებიც მხოლოდ მრ. რიცხვში იგულისხმება, ახლავს გრამატიკული დახასიათება (მრ.). ფუძეკუმშვად სახელებს მიწერილი აქვს ნათ. ბრუნვის ფორმა კედელი (კედლისა), მინდორი (მინდერისა) და სხვ.

ლექსიკონს დართული აქვს წინასიტყვაობა, შემოკლებათა განმარტება, ქართული ანბანი, ადამიანის სახელები, სხვადასხვა პირთა გვარები, ლიტერატურულ და სხვა ნაწარმოებთა და პერსონაჟთა სახელწოდებანი, გეოგრაფიული სახელები. სულ ორთოგრაფიულ ლექსიკონში 75.000 სიტყვაა.

ილ. აბულაძეს ეკუთვნის ძველი ქართული ენის ლექსიკონი (1972წ.), მ. ჭაბაშვილს (1933წ.) – უცხო სიტყვათა. დიალექტოლოგიურ ლექსიკონთაგან: აღსანიშნავია გურული-სა (გ. შარაშიძე), აჭარულისა (შ. ნიუარაძე), ზემომეგრული-სა (ქ. ძოწენიძე) და სხვ. დიალექტურ ლექსიკონს თავი მოუყარა აღ. ღლონტმა თავის ორტომეულში (1974 წ.). ლექსიკონთა სახეა ე.წ. სიმფონია-ლექსიკონები მაგ. „ეფესოსისტყაოსანისა“ (ეკუთვნის კ. ჭიჭინაძეს). ქართული ენის სპეციალისტებს დიდი დახმარებას უწევს აღ. ნეიმანის „ქართულ სინონიმთა ლექსიკონი“, აღ. ღლონტის „ქართული იდიომები“, „ლიტერატურის თეორიის მცირე ლექსიკონი“ და სხვ.

ქართული საენციკლოპედიო-ლექსიკოგრაფიული მეცნიერების მშენებელია ქართული ენციკლოპედია, რომელიც

მოიცავს 70 ათასამდე ტერმინ-სტატიას. მასში სტატიები მათი სათაური სიტყვების (ტერმინების) მიხედვით ანბანზეა დალაგებული.

XIII. მეტყველების სტილის რაობა და
სტილისტიკის საბანი. სტილისტიკის
ცოდნის მნიშვნელობა. მეცნიერული და
კოეტიური სტილი. ლექსიკასთან
დაკავშირებული სტილისტიკის
საკითხები. ტიპობრივი სტილისტიკური
შეცდომები და მათი აღილების გზები

მეტყველების სტილი ენობრივი საშუალებების (სიტყვების, გამოთქმების, გრამატიკული ფორმების) ის ერთობლიობაა, რომელიც სხვათაგან განსხვავებულ გამოხატვის სისტემას ქმნის.

გადმოსაცემი შინაარსისათვის ისეთი ენობრივი საშუალებები უნდა შეირჩეს, რომლებიც ერთსანეთის შესაფერია, ამასთან ერთად, აზრი უნდა გადმოიცეს მკაფიოდ, ცხადად, მარტივად. ენობრივ საშუალებათა გამსყენებისას უნდა დაიცვათ სალიტერატურო ენის ნორმები. ეს წესები საველდებულოა ყველასათვის, ვინც უნდა იყოს იგი. ერთი და იგივე აზრი, შინაარსი, შეიძლება ნაირ-ნაირი ფორმით გადმოიცეს. საგრამ ყველა შემთხვევაში ეს ფორმები უნდა აკმაყოფილებდეს შემდეგ მოთხოვნებს: სიტყვები სწორად იყოს შერჩეული. წინადადებები – გამართული სალიტერატურო ენის ნორმათა მიხედვით, აზრი – გასაგები მსმენელის, წამკითხველისათვის.

ჩვეულებრივ განასხვავებენ სადღესასწაულო (სასაუბრო, მეცნიერული) მეტყველებისა და მხატვრული (პოეტური) მეტყველების სტილს. პირველს გრამატიკული ანუ ენათმეცნიერული სტილისტიკა, მეორეს – პოეტიკური.

ზემოდასახელებული მოთხოვნები დაიცვას სტილისტიკური მინიმუმის საგნად თელიან. ამ უმინიმუმის დაიცვას კი გულისხმობს ობიექტური სტილი და მის შინაარსს ქმნის ის წესები, ნორმები, რომლებიც ყველასათვის საველდებულოა.

სტილისტიკური მინიმუმისა და ფორმების საკითხებს შე-

ისწავლის პრაქტიკული სტილისტიკა, რომლის საგანიც ობიექტური სტილის პრობლემებს მოიცავს.

სტილისტურად გაუმართავი წინადადების მაგალითია: „მა- მა და შეილი შთანთქა აღელვებულმა ტაღლებმა.“ „აღელვებუ- ლი“ შეიძლება იყოს ზღვა, ტბა და არა ტაღლა. ტაღლა ღელ- ლის შედეგია. ამიტომ ვერ ეიტყვეთ „აღელვებული“. აქ მსაზ- ლერელი და საზღერული ერთმანეთს არ შეეფერება მნიშვნე- ლობის მიხედვით.

სხვა მაგალითი განვიხილოთ – „მათ განახორციელეს მთე- ლი რიგი ნაბიჯები.“ განხორციელება შეიძლება მიზნისა, ნა- ბიჯზე კი ითქმის „გადადგაო“. აქაც ორი სიტყვა მნიშვნელო- ბის მიხედვით ერთმანეთს ვერ ეგუება. განვიხილულ მაგალი- თებში დარღვეულია სტილისტიკური მინიმუმი, სტილისტი- კური ნორმა.

სტილისტიკური მინიმუმის დარღვევა შეიძლება სხვა ენო- ბრიუ მოვლენებშიც გამოვლინდეს, კერძოდ, დარღვეული იყოს კაეშირების, თანდებულების, ნაწილაკების გამოყენების, ქვემ- დებარისა და შემასმენლის რიცხვში შეთანხმების წესები, არე- ული იყოს სიტყვათა წყობა წინადადებაში და სხვ.

ყველა ამ საკითხის მოგვარება პრაქტიკული სტილისტი- კის საქმეა.

სუბიექტური სტილი სცილდება ობიექტური სტილის ფარ- გლებს. ერთი და იგივე შინაარსი სხვადასხვანაირად შეიძლება გადმოიცეს, ამასთან ერთად, გამოვლინდეს, ან არ გამოვლინ- დეს მისდამი მეტყველის – მწერლის ან მოუბრის დამოკიდე- ბულება, რამაც შეიძლება მკითხველის ან მსმენელის სხვა- დასხვანაირი ემოცია გამოიწვიოს. იმის გამო, რომ ენის გამო- სახველობით შესაძლებლობათა არჩევა ინდივიდის საქმეა, სხვადასხვა ადამიანის სტილიც ერთმანეთისაგან განსხვავე- ბულია.

ნათქვამის საილუსტრაციოდ განვიხილოთ რამდენიმე მაგა- ლითი. ენახოთ როგორ აღწერს დაღამების სურათს სხვადას- ხვა პოეტი:

გრ. ორბელიანი – „მზე ჩაესვენა: მზის შუქი გამოსაღმის
უამს კაეკასსა

თავსა ეხვევა აღერსით, ეით ქალი მამას

მოხუცსა!

ბუმბერაზ მთანი, მდუმარედ ცათამდის აყუდებულნი,
ჰსხედან, ვით ღვენი, სპეტაკის ყინულ გეორგეინით
შემკულნი."

ილია ჭავჭავაძე: „სამშობლოს ცასა ბნელად გაშლილი
მწუხრის ზეწარი გადაეფარა

და მთვარის შუქზე მთებისა ჩრდილი

ალაზნის ეელზე წამოიხარა.

ლამის გუშაგი, მუდამ მჭმუნვარი,

მთვარე მეფურად მძლავრად ვიდოდა,

მთებისა ყინვით ნაკვეთი თავი

იმის სხივებთან მუსაიფობდა".

ვაჟა ფშაველა: „დაღამდა... წერილნი ვარსკვლავნი

აყვავდნენ, დასხდნენ ცაზედა;

მთვარე კი ჯერ არსადა სჩანს,

არ დაგენათოის თავზედა.

ჯერ თუ არ გაუღვიძნია,

ისევ თუ სძინავს მკლავზედა!"

ან კიდე: „დღემ დაიხურა პირბაჟე,

მთებმა დახუჭეს თვალები."

ძნელი არ არის იმის შემჩნევა, რომ ყველა პოეტი სულ სხვა-
დასხვა სიტყვებს, ხერხებს იყენებს დაღამების სურათის გად-
მოსაცემად. აქ მათ ინდივიდუალობის ფართო გასაქანი აქვს.
გადმოცემის ასეთი სტილი სუბიე; ჭურია და განსხვავდება
ჩვეულებრივი (არამხატვრული) გადმოცემის სტილისაგან.

ენის გამომსახველობითი შესაძლებლობანი მრავალფერო-
ვანიაო როცა ამბობენ, უწინარეს ყოვლისა, მხედველობაში
აქვთ სინონიმები. სუბიექტური სტილი სინონიმების
არსებობას ემყარება. ენაში სინონიმები რომ არ იყოს, არც
სუბიექტურ სტილზე შეიძლებოდა ლაპარაკი, რადგან მრავალ-
ნაირ ენობრივ საშუალებათა არარსებობის გამო მეტყველს
არჩევანის შესაძლებლობა არ ექნებოდა. სინონიმი ერთი და
იმავე ცნების ან აზრის განმარტება: მონათესავე სიტყვის სა-
შუალებით.

ენის სიცხადე და სიზუსტე გული სხმობს, ყოველი აზრი ან
ცნება გამოხატული იყოს ყველაზე უფრო შესაფერისი სიტ-

ყვებისა და გამოთქმების მეოხებით, რის საშუალებასაც გვაძლევს სინონიმები ანუ ერთნაირი მნიშვნელობის მქონე სიტყვები.

სინონიმებად შეიძლება გამოიყენებოდეს მეტყველების თითქმის ყველა ნაწილი – არსებითი სახელი, ზედსართავი, ზმნა, ზმნიზედა. მაგ. ნაბოძარი – ნაჩუქარი, ნაგებობა – შენობა, შეთვალწარბა – შეთვალა, ნათელმოსილი – გასხივოსნებული, ყოჩაღად – მხნედ, ფუფუნება – ნებიერობა.

სინონიმების მნიშვნელობა დიდია:

1. სინონიმები განმეორების თავიდან აცილების საუკეთესო საშუალებაა.

2. სინონიმებით სრულყოფილად ხასიათდება საგანი ან მოვლენა (მაგ. იქ : შურიანი, ანჩხლი, დაუნდობელი, ავი ადამიანია).

ორი ან რამდენიმე სინონიმის პარალელურად ხმარება აზრის ხატონად, მკვეთრად და ნათლად გამოხატვის საუცხოო ხერხია.

3. სინონიმებს ერთმანეთისაგან განასხეავენ აზრობრივი ელფერი. ამიტომ საშუალება გვეძლევა ნაირნაირი ფორმებიდან ავარჩიოთ ის, რომელიც ყველაზე უფრო ნათლად და ცხადად გამოხატავს აზრს.

დააქცია, ააოხრა, დაანგრია სინონიმებია. ისინი წინადადებაში შეიძლება ერთმანეთს ენაცვლებოდეს, რაც ნაირფეროვნებას ქმნის. მაგ. „შაჰბასმა ციხე-ქალაქები დაანგრია, სოფლები ააოხრა, ტაძრები შემუსრა და შებღალა“ (აკაკი).

სინონიმებია ღიღინი, შეხმატკბილება, გალობა. ენახოთ როგორ იყენებს მათ აკაკი ერთ წინადადებაში:

„ქართულ ტკბილ ღიღინს, ვაჟკაცურ შეხმატკბილებას და სასოების მომგერელ გალობას ბოლო მოუღო თათრულმა შექაქანებამ.“

ზოგჯერ სინონიმებს არასაჭიროებისამებრ იყენებენ, რაც ტაქტოლოგიად ჩაითვლება. მაგ.: „გიორგი თვალღია და თვალგახელილი იწეა ჩრდილქვეშ.“ „სამშობლოს ტრფობა და სიყვარული გულში მქონდა.“

სინონიმების მონაცვლეობას განსაზღვრავს კონტექსტი. ისინი ყველა კონტექსტში ვერ შეენაცვლება ერთმანეთს. მაგ.

სინონიმებია – გაჭრა, გაკაფვა, გაწაფა. ეერ ეიტყეით: „მასწავლებელმა ცხოვრების გზა გამიჭრა“, სწორი იქნება – გამიკაფა.

სინონიმებია – გაბედული, თამამი. მამაცი, შეუპოვარი, გულადი. სწორი იქნება, თუ ეიტყეით: „მომხსენებელმა გაბედული ან თამამი აზრი გამოთქვა“, მაგრამ ეერ ეიტყეით – მამაცი, შეუპოვარი ან გულადი აზრი გამოთქვა.

არ შეესაბამება ქართულ მეტყველებას გამოთქმები – მაღალი და დაბალი მოსაყალი. სწორია – უხეი, ბარაქიანი ან მცირე, ცუდი მოსაყალი.

ე. თოფურია წიგნში „ქართული ენა და მართლწერის ზოგერთი საკითხი“ სვამს „სუფთა“, „წმინდა“ სინონიმების მართებულად გამოყენების საკითხს.

სუფთაა, რაც არაა ბინძური, ჭუჭყიანი, ტალახიანი, მტერიანი; წმინდაა ფაქიზი, შეურეველი, შურყენელი, კამკამა. ამის მიხედვით, სწორი, მართებული გამოთქმები იქნება:

წმინდა აბრეშუმის ძაფი, წმინდა ადგილი, წმინდა ენა, წმინდა მოეალებოა, წმინდა სანთელი, წმინდა ტაძარი, წმინდა წყარო, სუფთა ეზო, სუფთა ლოგინი, სუფთა ზეწარი, ქაღალდი, ჭურჭელი და სხვ.

სინონიმური სიტყვების უადგილოდ, შეუფერებლად ხმარება ენას – მდარეს, აზრს – გაუგებარს ხდის. სიტყვა ისე უნდა შეირჩეს, რომ ზუსტად შეესაბამებოდეს სათქმელს.

მეტყველებაში ხშირად იყენებენ ერთმანეთის საპირისპირო მნიშვნელობის მქონე სიტყვებს, რომელთაც ანტონიმები ეწოდება. ანტონიმებად შეიძლება გამოყენებული იქნეს თითქმის ყველა მეტყველების ნაწილი – არსებითი სახელი, ზედსართავი, ზმნა, ზმნიზედა: სიმართლე-უსამართლობა, ეარგის-უეარგისი, გათავდება-დაიწყება, წაღმა-უკუღმა, სიკედილი-სიცოცხლე.

ანტონიმების თავის ადგილზე გამოყენება წინადადებაში გამოხატულ აზრს ადასტურებს, მეტ მკაფიოობასა და ემოციურობას ანიჭებს. მათ ხმარებასაც კონტექსტი განსაზღვრავს.

ანტონიმების წარმოება „არა“ ნაწილაკის დართვით სტილისტურად მოუხერხებელია. მაგ. წესიერის ანტონიმად უნდა ვიხმაროთ „უწესო“ და არა „არაწესიერი“. ბრძენის ნაცვლად –

უგნური და არა „არაბრძე“. ზოგჯერ დასაშვებია ორიენტი-
რი წარმოება. მაგ.: თანაბარი ანუ თანაბრო, არათანაბარი. ყველა
ცალკეულ შემთხვევაში გელდასმით უნდა შეეარჩიოს ის ან-
ტონიმი, რომელიც უკეთ, უფრო მკაფიოდ და ზუსტად გამო-
ხატავს მოქმედებას, მოედენას, საგანს თუ ცნებას.

ენაში არსებობს ისეთი სიტყვებიც, რომლებსაც ორი ან მე-
ტი მნიშვნელობა აქვთ. მაგ. ომონიმებს უწოდებენ. მაგ. სიტ-
ყვა „ბარის“ მნიშვნელობებია: 1. დაბლობი, ვაკიანი ადგილი,
2. სამუშაო იარაღი, 3. ერთგვარი რესტორანი, სადაც დგომე-
ლა შეექცევიან სასმელ-საჭმელს, 4. ატმოსფერული წნევის
ერთეული, 5. ბოტი – მამალი, დაუკოდავი თხა, 6. დიდი ნავი,
7. ქალის მაღალყელიანი კალოში.

ომონიმები სიტყვების ისეთ გარემოცვაში უნდა მოვაქციოთ,
რომ ორაზროვნებას არ იწვევდეს. მაგ. ზმნა „დაუხატავს“ ცალ-
კე აღებული შეიძლება გაეიგოს როგორც თურმ. 1 (მას სუ-
რათი დაუხატავს) და როგორც მყოფადი (ის მას სურათს და-
უხატავს). სიტყვა ვარდები (ვარდის მრ. რიცხვი) და შენ ვარ-
დები, მაგ. „მიუაძახე, ჭინჭარში ნუ ვარდები, ნუ გგონია იქ ია
და ვარდები.“ ასეთ სინონიმებს ომოფორმები ჰქვია.

საეარჯიშო 1. ცალკეული სინონიმის გამოყენებით შე-
ადგინეთ წინადადებები.

გონებადაკარგული, გონებადაფანტული, უგონო;
გონიერი, გონებაგახსნილი, გამჭრიახი, ჭკვიანი, საზრიანი;
საყურადღებო, შესამჩნევი, ღირსშესანიშნავე, ანგარიშგა-
საწევი;

მოკრიალებული, წმინდა, კამკამა.

საეარჯიშო 2. ქვემოთ მოყვანილ წინადადებებში ზმნე-
ბი გადაგორდა, ჩაგორდა, წამოვიდა, ამოცოცდა შეცვა-
ლეთ სინონიმებით.

„გრილი მზე გადაგორდა, ღურნიკის სერზე დაჯდა, მცო-
რე ხანს შეყოყმანდა და უცებ ჩაგორდა. მანგლის-ბირთვი-
სის მხრიდან ცივი სიო წამოვიდა, ხოლო ჭალებიდან თხე-
ლი ბინდი ამოცოცდა და თან შემზარავი შიში ამოიტანა.“

საეარჯიშო 3. წინადადებები შეაესეთ სინონიმებით.
„ჯერ ერთმა დამბაჩამ დაიჭექა, მერე მეორემ და შემდეგ მესა-
მემაც...“ „ქერივი არასოდეს არ ყოფილა ესოდენ უმწეო...“

„იცოდეთ, ძმებო, რომ გამძლეობა და... ეაჟკაცობაზე უფრო ძნელი საქმეა.“ „ოჰ, ღმერთო, ღმერთო, ჩემს ამაგს რად აფუჭებინებ იმ ტიალს, აბეზარს... მდინარეს!“

საეარჯიშო 4. წინადადებები შეაესეთ ანტონიმებით. „ნათესაეებმა (ზაალს) არც გამართლება აღირსეს და ეერც... აკადრეს.“

„ძალიან ბევრი ენახა მას ომში წარსული, ჯანსაღად... კი მეტად...“

„აწ რომ აეი არ ეაძაგო, ... როგორ უნდა...?“

„დეეი მუდამ გაღმა რჩებოდა, ბოკვერი არსენა კი... იღგა.“

საეარჯიშო 5. მოიფიქრეთ მსგავსი ხატოვანი ნიმუშები, შებინდებისა და გათენების სურათი.

„ჩამოდგა საღამოს ჟამი,

მთიდან მზის სხივი ჩამოხდა,

სიბნელე მოიპარება,

სინათლეს სული ამოჰხდა“ (ეაჟა).

„ერთი კალთა ცისა აიხადა, დილამ კარი გაუღო დღეს და გამოახედა“ (ილია).

საეარჯიშო 6. ქვემოთ მოყვანილ ნაწყევტებში მსაზღვრელად გამოყენებული სიტყვები შეცვალეთ სინონიმებით.

„აღგეთის ზეგანზე ხელუხლებელ უღრან ტყეში შავი ლეჩაქი თანდათან თხელდება. ღამის ბინდი ფეხაკრფით მიიპარება და მკრთალ რიურაჟს გახაფხულის გრილი სიო, ხავსის ნესტი, ხეცხუვის ტენი და ათასნაირი ბალახყვავილების მათრობელა სურნელი მოაქვს, რომელსაც თან ერთვის მძიმე სუნი სოკოსი და თრიმლისა – მურყანის და გვირილასი, მთის შროშანის და დუცისა.“

სადღაც ქვევით ცის კიდურზე მტრედისფერი ზოლი ნელ-ნელა გაგანიერდა, დაწითლდა და ბოლოს მუქი ნისლიდან ჯიგრისფერი ბურთი ამოლივლივდა. ეს მზე ორბედთან-ბარათანთ ეკუთვნით, რადგან იგი მათს მამულში ამოდის და მათსავე მამულში ჩადის.

წელან ტყეში ჩამიწუმიც არ ისმოდა, შემდეგ კი აქა-იქ თითქოს ხელის ფათური, ფრთხილი წრიპინი, ნელი ფრატუნი და სხვა-სხვა მერე მას თანდათან სიბნელე უფიქრ-ხივილი, ტაშის მსგავსი ცემა, ონეარ ფრინველთა ყრი-

ყინი, წერილუკება ნადირთა წკმუტუნი და უცნობ სულიერთა ფხატუნი და წივილი დაურ... და, როცა ჩამოქცეულს ტყეში უცებ მზის ათასი თინათინიც შემონაკადულდა და შუქის ნიღურებად შამოიჭრა, ფრინველთა, მწერთა, ბოვრთა და მხეცთა გუნდები ერთ სულიერად გადაიქცნენ, რომელნიც ნიაეთან ერთად სხივებში გიჟური სიხარულით ბანაობდა, დაძვრებოდა, დაჰქროდა, ნებიურობდა და ერთ მთლიან საგალობელს მღეროდა" (მ. ჯავახ.).

საქარჯიშო 7. მარაოინა სიყვარულში... პოლო სიტყვებს მიუწერეთ სენაკისათვის სხვისი, მათთვისადეგებისა და სიტყვების გამოყენებით გადმოეცით პატარა ამბავი (ტყის სურათი).

ტყე გრილი ნესტით სუნთქავს.

მგელი...

ჰაერი თელემს.

ტურა...

წყაროს ბურანი ერევა.

ნაკადული... ტოტები...

სირინოზი გალობს.

ვარსკვლავები...

მთვარე მიცურავს.

ხეები... ქარი...

ტბა ლაპლაპებს...

ნიაფი...

საქარჯიშო 8. ვაჟა-ფშაველას მოთხრობა „ხმელ წიფელში“ მოძებნეთ სინონიმები და დააკვირდით, ამ სიტყვების გამოყენებით რას აღწევს მწერალი.

საქარჯიშო 9. დასახელებულ მოთხრობაში მოძებნეთ ანტონიმები და დააკვირდით, რა მიზნით გამოიყენა ისინი მწერალმა.

საქარჯიშო 10. ჩამოთვლილი ერთგვარი წევრები განაგრძეთ, შეავსეთ სინონიმებით:

ა) ამ სამ ტოტში წელიწადში მარტო ერთს გამოუვა ხოლმე სამი თუ ოთხი ფოთოლი, ისინიც ფერწასული, დამჟკნარი, გაყვითლებული...

ბ) წიფელი იდგა შეუშფოთრად, წარბშეუხრელად...

გ) ზაფხულობით უფრო შესაბრაღისია ხმელი წიფელი, სხვა ხეები მორთულან მწვანის ფოთლით, უენებელნი, უდარდელნი...

საქარჯიშო 11. წაიკითხეთ ი. ჭავჭავაძის მოთხრობა „კაცია-ადამიანის" I თავი. წინადადებით – „კარგი რამ იყო თავად თათქარიძის სახლ-კარი" – რას გულისხმობს მწერალი? მონა-

ხეთ მწერლის მიერ გადატანითი მნიშვნელობით ნახმარი სიტყვები (ამავე მოთხრობიდან).

საეარჯიშო 12. დაუკვირდით ავტორისეულ რემარკებს; რას გამოხატავს ისინი?

ა) – „დრო გამოიცვალა. – იტყოდა ხოლმე ამოოხერით ლუარსაბი, დრო გამოიცვალა. რაც ეს რაღაც ეშმაკური სკოლები შემოიღეს, ბატონო, ქართული კაცის ხეირი მაშინ წავიდა. ფერი კი აღარ შერჩათ ჩვენს შვილებს და!.. ჭამით ისინი ვერ ჭამენ, სმით ისინი ველარ სმენ. რა კაცები არიან?! წოგნი იციან? მე თუ წოგნი არ ვიცი, კაცი აღარ ვარ, ქუდი არა მხურავს, განა! ხორცი მე არ მაკლია და ფერი. წოგნი რა ვაუკაცის ხელობაა, – ეგ ხომ ქალის საქმეა. ეენაცვალე უწინდელ დროს! ყველაფერი მაშინ თავის დონეზედ იყო მოყვანილი, ყველა თავის ქერქში იყო, ეენაცვალე! კაი ცხენი, კაი თოფი, მარჯვე მკლავი და კაცი იყავ პატიოსანი.

ეჰ, ჩემო ლუარსაბ! ვიცი, გულწრფელი კი ხარ, როგორც ყველა ძველი ქართველი, მაგრამ ძველ დროს ტყუილად შეჰნატრი, რომ არც კი იცი, რა იყო სანატრელი ძველს დროში? ცხენი განა ეხლა კი არ არის? თოფი განა ეხლა კი ნიშანში ვერ მივა? მარჯვე მკლავი ცოტაა? ეხლაც არის ეს ყველაფერი, მაგრამ ის გული აღარ არის, ის გულის სიმხურვალე, ის თავგამოდება მამულისათვის, რომელიც კაი ცხენს და კაი თოფს კაი საქმეში ახმარებდა. უწინ კაცი ამშვენებდა ცხენსაც და თოფსაც. ახლა კი ცხენი და თოფი კაცს ამშვენებს. კარგი იყო ძველი დრო, მაგრამ არც ეს ბესარიონ გაბაშვილის სიტყვებია ურიგო: „ერთი მაქვს სჯობს ათასს მქონდას“ – ესა ვთქვათ და ენა მოვიკენიგოთ, თორემ.”

ბ) – „ოღონდაც, დატუქსული უნდა გყვანდეს, – მიუგო ხელახლად თავის ცოლის სიბრძნისაგან გაოცებულმა ლუარსაბმა.”

გ) – „დარეჯან, აბა თუ ჭკეიანი დედაკაცი ხარ, გამოიცან, ა იმ ფიცარზე რამდენი ბუზი ზის?

– აბა სადა?

- აი, ჭერისფიცარსეკ.

თურმე, ნუ იტყვიო, ამ სასაცილო ლუარსაბსა, დაჩუმებულნი რომ იყენენ, იმ დროს ის ბუ'სები უთვლია! დარეჯანმა არ იცოდა."

საეარჯიშო 13. დ. კლდიაშვილის რომელიმე მოთხრობიდან მოძებნეთ ავტორისეული რემარკა. გაანალიზეთ, რისი თქმა სურს მწერალს.

საეარჯიშო 14. შეადარეთ ნ. ბარათაშვილის ზოგი ნაწარმოების ქვემოთ მოყვანილი ვარიანტები და დაადგინეთ, რატომ ამჯობინა პოეტმა ესა თუ ის სიტყვა ან წინადადება პირვანდელს.

„ღურჯად მოღელავს და დუდუნებს მტკვარი ანკარა“. შესწორებულია: „ნელად მოღელავს მოდუდუნე მტკვარი ანკარა.“

„მრავალთა დროსა მოწამე ხარ, მაგრამ ხარ უტყვი“. შესწორებულია: „მრავალ დროების მოწამე ხარ, მაგრამ ხარ უტყვი.“

„ნუ დაეიმარხო მშობელს მიწაში, ჩემთა წინაპართ საფლავებს შორის.“ შესწორებულია: „ნუ დაეიმარხო ჩემსა მამულში, ჩემთა წინაპართ საფლავებს შორის.“

„დიდი ხანია, რომ ბედი ქართლის გადაიწყვიტა გულმან ირაკლის!“, შესწორებულია: „დიდი ხანია, გულს ირაკლისა გარდუწყვეტა ბედი ქართლისა!“

ლექსიკასთან დაკავშირებული სტილისტური შეცდომები შეიძლება იყოს შემდეგი სახისაც:

სიტყვა ფრაზაში ზუსტი მნიშვნელობით არ იყოს გამოყენებული; ერთი სიტყვის ნაცვლად მეორე იყოს ნახმარი, რაც გადმოსაცემ შინაარსს ბუნდოვანს ხდის. მაგ.: „პოეტი უმღერის სიყვარულის მოტივს“. უმღერის მოტივს – შეუხამებელია ერთიმეორესთან შინაარსობრივად. „ლუარსაბი მნიშვნელოვანი წარმომადგენელია ბატონყმობის“. უნდა იყოს – ბატონების. არაზუსტი მნიშვნელობითაა ნახმარი განსაზღვრება: „დეჰანემ წრფელი ცოდნა გამოიჩინა.“ ხშირად არეულია ერთმანეთში მისი და თავისი კუთვნილებითი ნაცვალსახელების მნიშვნელობა. მაგ.: „მებაღე მის ბაღს ბარავს.“

თავისი ბალი კარგ მოსაეაღს იძლევა." უნდა იყოს – „მებაღე თავის ბალს ბარავს. მისი ბალი კარგ მოსაეაღს იძლევა." თავისი მაშინ იხმარება, როცა სუბიექტის მოქმედება სუბიექტისავე კუთვნილ საგანზე ვრცელდება (მებაღე თავის ბალს ბარავს). მისი მაშინ იხმარება, როცა სუბიექტის კუთვნილ საგანზე (ობიექტზე) სუბიექტის მოქმედება არ ვრცელდება (მისი ბალი კარგ მოსაეაღს იძლევა).

არასწორია – მათმა პეტრე გაძარცვეს, რადგან მათ მესამე პირის ნაცვალსახელია და არ დაირთავს მოთხრობითი ბრუნვის ნიშანს-მა-ს. იგი თავისთავად დგას მოთხრ. ბრუნვაში-მათ. მაშასადამე, შეცდომაა, როცა ამბობენ ან წერენ – მათმა გააკეთეს, მათმა არჩიეს მდინარის გადაღახვა. უნდა იყოს მათ გააკეთეს, მათ არჩიეს. თუ მათი კუთვნილებითი ნაცვალსახელია და მსაზღვრელადაა გამოყენებული, მაშინ იგი საზღვრულოს ეთანხმება მოთხრ. ბრუნვაში – „მათმა თხზულებებმა დაამშვენეს ქართული მწერლობა."

ლექსიკასთან დაკავშირებული სტილისტიკური შეცდომები ძირითადად გამოწვეულია ლექსიკური მარაგის სიღარიბით, გრამატიკის არასაფუძვლიანი ცოდნით.

XIV. მორფოლოგიასთან დაკავშირებული სტილისტიკის საკითხები. ტიპობრივი სტილისტიკური შეცდომები და მათი აცილების გზები

ნათლად რომ წარმოვიდგინოთ სტილისტიკის სპეციფიკური საკითხები, საჭიროა მათი დაკავშირება სათანადო გრამატიკულ თემებთან.

მორფოლოგიასთან დაკავშირებული სტილისტიკის ძირითადი საკითხებია:

1. არსებით სახელთა დაჯგუფება „ენ“ და „რა“ კითხვების მიხედვით (ქართულში „ენ“ კითხვა დაესმის მხოლოდ ადამიანის სახელს, დანარჩენს დაესმის „რა?“).

2. საჭირო შემთხვევაში მიცემითი, ნათესაობითი, მოქმედებითი და ვითარებითი ბრუნვის ფორმის გაერცობა ა ხმოვნის დამატებით მაგ.: „წაეკითხე მოთხრობა ნ. ლომოურისა და არა ნ. ლომოურის“).

3. -ებ-იანი და ნარ-თანხიანი მრავლობითის მონაცვლეობით ხმარება.

4. არსებით სახელთან შინაარსობრივად შეხამებული ზედსართავის ხმარება.

5. არსებითისა და ზედსართავის შებრუნებული რიგის (კაცი მაღალი) შეზღუდული ხმარება.

6. საგანთა რიგის აღსანიშნავად რიგობითი რიცხვითი სახელის ხმარება (ეცხოვრობ მე-20 საუკუნეში) და არა რაოდენობითი რიცხვითი სახელისა (ეცხოვრობ 20 საუკუნეში).

7. პირის ნაცვალსახელთა ზომიერად მონაცვლეობა არსებითის, ზედსართავისა და რიცხვითი სახელის ადგილას თხრობაში.

8. ჩვენებით ნაცვალსახელთა (ეს, ეგ, ის, იგი) ზუსტი მნიშვნელობით ხმარება.

9. „თავისი“ და „მისი“ ნაცვალსახელების თავ-თავის ადგილას გამოყენება ფრაზაში.

10. „თვით“, „თვითონ“, „ყოველი“, „თითოეული“ და „ყველა“ ნაცვალსახელთა თავ-თავის ადგილას ზუსტი მნიშვნელობით

ხმარება.

11. ზმნისწინთა ზუსტი მნიშვნელობით გამოყენება.

12. თხრობისას დროსა და კილოში შეთანხმება.

13. აწმყო დროში მდგარი ზმნის გადაყვანა კავშირებითში და პირუკუ.

14. ერთი მწკრივის ფორმაში მდგარი ზმნის გადაყვანა მეორეში და სხვ.

15. მოქმედებითი გვარის ზმნის გადაყვანა ენებთში და პირუკუ.

16. სათავისო ქცევის ზმნის გადაყვანა სასხეისოსა და სარეისოში და პირუკუ.

17. უშუალო კონტაქტის ზმნის გადაყვანა შუალობითში და პირუკუ.

18. სახელზმნის გადაკეთება ზმნად და პირუკუ.

19. თავისებური ზმნების ზუსტი მნიშვნელობითა და მართებული ფორმით ხმარება.

20. ზმნასთან დროის აღმნიშვნელი ზმნიზედების მიცემით ბრუნვაში ხმარება: არდადეგები მთელ ზაფხულს გრძელდება (და არა: არდადეგები მთელი ზაფხული გრძელდება).

21. მიზეზისა და მიზნის ზმნიზედების თავთავისი კითხვების მიხედვით ხმარება: რატომ? იმიტომ ვერ მოვედი... რისთვის? იმისთვის ავაშენე.

22. ვითარების, ზომა-ოდენობის, კითხვითი და მიმართებითი ზმნიზედებისათვის ბუნებრივი ადგილის მჩენა წინადადებაში: დიდი ლოდი ერთბაშად მოწყდა კლდეს (და არა: დიდი ერთბაშად ლოდი მოსწყდა კლდეს, დიდი ლოდი მოსწყდა ერთბაშად კლდეს).

23. ზმნიზედა, ჩვეულებრივ, წინ უნდა უსწრებდეს ნაზმნარ სახელებს, ზედსართავეებს: კარგად ამალღებული ადგილი (და არა: ამალღებული კარგად ადგილი), სწრაფად კითხვა ეისწაეღე (და არა: კითხვა სწრაფად ეისწაეღე), ლამაზად დახატული სურათი გამოვიდეს (და არა: სურათი დახატული ლამაზად გამოვიდეს).

24. ზმნიზედა არ უნდა აეროთ ზედსართავეში: ნიკომ ისწავლა ლამაზად წერა (და არა: ნიკომ ისწავლა ლამაზი წერა).

25. თანდებულთან დაკავშირებული სტილისტიკის საკითხები: რიგ შემთხვევაში თანდებულიანი ფორმების

თავიდან აცილება: ქეთევანის დახატული სურათი მომეწონა (და არა: ქეთევანისაგან დახატული სურათი მომეწონა); ნიკო ცოლ-შვილით მესტუმრა (ნაცვლად – ნიკო ცოლ-შვილითურთ მესტუმრა).

26. ერთგვარი თანდებულების თავიდან აცილება.

27. თანდებულების შერჩევით ხმარება (სამშობლოსათვის თავგანწირული და არა – სამშობლოსადმი თავგანწირული).

28. მაგრამ, და, რომ კავშირების ზუსტი მნიშვნელობით ხმარება.

29. მაიგივებელი კავშირების (ანუ, ე.ი.) და მაცალკეებელი კავშირის (ან) თავთავის ადგილას ხმარება.

ნაწილაკთან დაკავშირებული სტილისტიკის საკითხები

ნაწილაკი სიტყვის მნიშვნელობას სხვა ელფერს აძლევს; მაგ., „ბავშვმაც კი იცის, ვინ არის კაკო“ და „ბავშვმა იცის, ვინ არის კაკო.“ „ხუთიოდე ცხვარი მყავდა“ და „ხუთი ცხვარი მყავდა“.

უნდა დაემახსოვროთ, რომ აუცილებელია არ და ვერ ნაწილაკების; „მხოლოდ“ ნაწილაკისა და „ხოლო“ კავშირის თავთავისი ფუნქციის მიხედვით გამოყენება; ჰო, კი, დიად დადასტურებითი ნაწილაკების თავთავის ადგილას, ზუსტი მნიშვნელობით ხმარება: „მწყერები მაშინ მოილევიან, როცა სამალავი და საფარი აღარ არის მინდერებში. – დიად, შემოდგომაზე მწყერი ილევა.“ სტილისტიკურად აქ „დიად“ უფრო ბუნებრივია, ვიდრე „ჰო“ ან „კი“ ნაწილაკები.

საჭიროა ერთისა და იმავე შორისდებულის სხვადასხვა შინაარსის შესაბამისი ინტონაციით წარმოთქმა და ხმარება ფრაზაში: „მაგრამ, ეჰ, ძმაო, რაც იყო, იყო, – ჯოჯოხეთია მოსაგონებლად. „ეჰ“ აქ დანანების გრძნობას გამოხატავს; „ეჰ, დღეს ნიკოს ენახადე!“ აქ – ნატვრას.

XV. სინტაქსთან ღაკავშირებული სტილისტიკის საკითხები

აზრი სიტყვის საშუალებით გადმოიცემა. სიტყვები წინადადების წევრებია, რომელთა სხვადასხვანაირი ფორმების არსებობა განაპირობებს სტილის მრავალფეროვნებას. წინადადებაში სიტყვისათვის საჭირო ადგილის მიჩენა კი გამართული სტილის დამახასიათებელი თვისებაა.

სტილის თვალსაზრისით ყურადღებას იქცევს შედგენილი შემასმენლის ზმნური ნაწილის არის და მისი შემოკლებული სახის ა-ს ხმარების საკითხი. ორივე ფორმა – მიწაა და მიწა არის გვხვდება სალიტერატურო ქართულში, მაგრამ ამ ფორმების მოხმარების არე შეიძლება განსხვავებული იყოს. თუ ერთ შემთხვევაში საჭიროა არის, იმავე სიტყვასთან სხვა კონტექსტში გამოდგება ა. ეს უკანასკნელი უფრო ლაკონურს ხდის მეტყველებას, მაგრამ, არის უფრო მკვეთრად უსვამს ხაზს რამეს არსებობას, ყოფნას ან თვისებას. მაგ.: „ისეთი თავმდაბალია და მორჩილი, რომ კაცი სულში ჩაიძერენს“ (ლ. ქიაჩელი). აქ ხაზი ესმება თავმდაბლობას.

ა და არის ფორმები ხმოვანფუძიან სახელებთან პარალელურად გვხვდება. მაგ.: „დედამიწის სარკე ზეცა არის“ (ილია); „რას მიქვიან ტკბილი სიტყვა, თვალთმაქცობაა“ (ილია).

ხშირია ა-ს ხმარება თანხმოვანფუძიან სახელებთან. „შენისთანა ოსტატი შეგირდის სიხარულია“ (ილია).

ა და არის შეიძლება ერთდროულად შეგვხვდეს: „სიცოცხლე ჩვენი, ჩემო ძმაო, არც დედისაა, არც მამისა, ქვეყნისა არის“ (ილია).

შედგენილი შემასმენლის ზმნური ფორმების გამოყენებისას შეიმჩნევა სტილური გადახრები, რაც შემდეგში გამოიხატება:

ა) შედგენილი შემასმენლის ზმნური ნაწილი ა უადგილოდ არის შერწყმული სულ სხვა სახელთან. მაგ.: „რომელი ქიმიური ელემენტის სახელწოდებანი გამოჩენილი მეცნიერების გეარების მსგავსია?“ უნდა იყოს: „რომელი ქიმიური ელემენ-

ტების სახელწოდებანია გამოჩენილი მეცნიერების გეარების მსგავსი?"

ბ) როცა წინადადებაში ერთგვარი წყერები და კავშირით ერთდება, მაშინ ზმნური ნაწილის ხმარება მხოლოდ ერთ სახელად ნაწილთან არის მიზანშეწონილი და არა ყველასთან. მაგ.: „მისი პოეზია მეტად მდიდარია და მრავალფეროვანია.“

უნდა იყოს:

„მისი პოეზია მეტად მდიდარი და მრავალფეროვანია.“

გ) ზოგჯერ შედგენილი შემასმენლის ზმნური ნაწილი მეორდება, რაც სტილის აუფერულებს. მაგ.: „ნაღელიანი იმიტომ ხარ, რომ დიდი ხნის უჭმელი ხარ.“

სჯობს ამგვარად: „ნაღელიანად იმიტომ გამოიყურები, რომ დიდი ხნის უჭმელი ხარ.“

დ) შედგენილი შემასმენლის ზმნური ნაწილი მოკვეცილი ფორმითაა წმოდგენილი. მაგ.: „გივი და კოტე კარგი მეგობრებია.“

როცა სახელადი ნაწილი მრავლობით რიცხვში დასმული სულიერთა ჯგუფის სახელია, მაშინ ზმნური ნაწილი სრული ფორმით უნდა გამოვიყენოთ. მაგ.: „გივი და კოტე კარგი მეგობრები არიან.“

ე) შედგენილი შემასმენლის ზმნური ნაწილი შეკვეცილი ფორმის ნაცვლად სრულადაა წარმოდგენილი. მაგ.: „წყალტუბოს სამკურნალო წყლებს შორს, ჩვენი ვრცელი ქვეყნის ფარგლებს გარეთაც, აქვს განთქმული სახელი“. ამ წინადადებაში აქვს ნახმარია მეშეელი ზმნის ფუნქციით. თუ აქვს განთქმული-ს ნაცვლად გამოვიყენებთ განთქმულია-ს, წინადადება ასე აიკება:

„წყალტუბოს სამკურნალო წყლები განთქმულია ჩვენი ქვეყნის ფარგლებს გარეთაც.“

თაეიდან ავიცილეთ მეტსიტყვაობა და მივიღეთ სხარტი წინადადება.

ვ) შედგენილი შემასმენლის სახელადი ნაწილი – მიმღეობა – მრავლობით რიცხვშია. მაგ.: „ისე შემიყვარდა, თითქოს ბავშვობიდან ერთად ვიყოთ გაზრდილები.“

სწორია: „ისე შემიყვარდა, თითქოს ბავშვობიდან ერთად ეყოთ გაზრდილი.“

სტილურ უხერხულობას ქმნის უნდა და ხომ ნაწილაკების შემასმენლისაგან გათიშვა. მაგ.: „ხომ მოხერხება შეიძლება? უნდა სახლი ავაშენო.“ ასეთი გათიშვა გამართლებულია მხოლოდ პოეზიაში ლექსთწყობის თვალსაზრისით. მაგ.: „ჩვენ უნდა ჩვენი ეშვით მყოობადი.“

როცა შემასმენელს წინ უძღვის უარყოფითი ნაწილაკები არ, არა, ვერ, ვერა და ამ ნაწილაკების წინ დგას უარყოფითი ნაცვალსახელები და ზმნიზედები, მაშინ გეაქვს ორმაგი უარყოფა, რაც ახალ სალიტერატურო ქართულში მტკიცედ იკიდებს ფეხს.

ორმაგი უარყოფის ხმარება სტილური საჭიროებით არის გამოწვეული. იგი აორკეცებს უარყოფას. მაგ.: „შენი ბრძანებით არსადაც არ წავალთ“. „ჯერ არასდროს არ შობილა მთვარე ასე წყნარი.“

ორმაგი უარყოფის გამოყენება ყოველთვის არ არის აუცილებელი.

ნათესაობითში დასმული უბრალო დამატება უთანდებულოა ან თანდებულისანი. თანდებულთაგან გეხედება: გან, მიერ, თვის, გულისთვის, შესახებ...

თანდებულისანი და უთანდებულო ფორმები ერთმანეთს ენაცვლება. მაგ.:

„ამხანაგის გამოგზავნილი წერილი მივიღე.“

„ამხანაგისაგან გამოგზავნილი წერილი მივიღე.“

„ამხანაგის მიერ გამოგზავნილი წერილი მივიღე.“

ზოგჯერ გან თანდებულს უმართებულოდ ხმარობენ ზე თანდებულის ნაცვლად. მაგ.:

„ერთობის დამკვიდრება სოფელში ახალგაზრდობისაგან იყო დამოკიდებული“

უნდა იყოს:

„ერთობის დამკვიდრება სოფელში ახალგაზრდობაზე იყო დამოკიდებული.“

თუკი თანდებულისანი ფორმებია უბრალო დამატება და მიზნის გარემოება. თვის იხმარება უსულო საგნებთან ურთიერ-

სიბრძნის დამყარებისას, ხოლო გულისთვის უფრო მეტად პიროვნების აღნიშვნის დროს. როცა ნაცვალსახელებს ერთვის, ორივე თანდებული პარალელურად გეხედება:

სულიერ სახელებთან: „ცოლის გულისათვის სულ ძმები დაეილინითო.“

უსულო საგნის გამომხატველ (რა ჯგუფის) სახელებთან: „მე შენი სიკეთისათვის ვარ აქ მოსული.“

ნაცვალსახელებთან: „მე მაინც ჩემს თავს შენთვის არ დავზოგაე.“ „ჩემი გულისათვის თავს ნუ გაიფუჭებ.“

უბრალო დამატება მოქმედებითში უთანდებულოა ან ურთ თანდებულებიანი. მაგ.: „ცოლ-შვილით ჩამოვიდა“, „ცოლ-შვილითურთ ჩამოვიდა“. ხშირად ამ ფორმებს მონაცვლეობას უწევს იან სუფიქსით ნაწარმოები სახელის ეითარებითი ბრუნვის ფორმა – ცოლშვილიანად. თანაობასვე აღნიშნავს თანდებულის მნიშვნელობით გამოყენებული სიტყვების – ერთად, თანხლებით – დართვა სახელებზე: ცოლ-შვილთან ერთად, ცოლ-შვილის თანხლებით.

დასახელებული ფორმებიდან რომელს მივანიჭოთ უპირატესობა, ამას კონტექსტი გვიჩვენებს, თუმცა, ზოგჯერ ისინი თანაბარი უფლებით სარგებლობს.

მაგ.: „დავითი დაბრუნდა ძაღლებიანად.“

„გოჩა მოხევევებთან ერთად თავდადებით იბრძოდა.“

„შეუძლებელი იყო ქალის თანხლებით იერიშის მიტანა მტრის ალყაზე.“

„ჯარის შემოსელის დღეს ტარიელი ცოლითა და მასპინძლებითურთ ეზოში იჯდა.“

მარტივი წინადადება და მისი სტილური ფუნქცია

მარტივ წინადადებას მიმართავენ მეტყველების ეკონომიკათვის როგორც პოეზიაში, ისე – პროზაში. ქართულ ენას, სხვა ენებთან შედარებით, სიტყვათა თავისუფალი რიგი ახასიათებს, მაგრამ აბსოლუტურ თავისუფლებაზე მაინც ვერ ვი-

ღაპარაკებთ. აეიღოთ წინადადება: „გოგიას მიდამო თითქმის გაეერანდა.“ წევრები რომ გადაეადგილოთ, იგი ასეთ სახეს მიიღებს: „გოგიას მიდამო გაეერანდა თითქმის“, „გაეერანდა თითქმის გოგიას მიდამო“; „თითქმის გაეერანდა გოგიას მიდამო.“ აზრი, ძირითადად ერთი და იგივეა, მაგრამ თითოეულ წინადადებას რალაც განსხვავებული იერი დაჰქრავს, თუმცა არამკეთრად გამოხატული. ამას კი წინადადების წევრთა გადაადგილება იწვევს. მოყვანილ მაგალითში მათი განანაც-ელეა ადვილად შეეძელით, მაგრამ ზოგჯერ საკმარისია წინადადების ერთი წევრიც კი გადაეადგილოთ, რომ მივიღებთ უაზრობას.

მაგ.: „უსაზღერო ცის ღურჯი კამარა გულის დამატკობელი სიმშვიდით დაჰყურებდა დადუმებულ მწვანე არემარეს.“ შეეუცვალთ ადგილი ერთ-ერთ წევრს: „ცის ღურჯი კამარა გულის დამატკობელი სიმშვიდით დაჰყურებდა უსაზღერო დადუმებულ მწვანე არემარეს.“ მსაზღერელ-საზღერული „უსაზღერო ცის“ გაითიშა, ე.ი., დაიშალა სიტყვათა მყარი წყობა, რამაც გამოიწვია არასწორი წინადადების მიღება.

ქართულში შემასმენელი შეიძლება შეგვხედეს წინადადების თავშიც, შუაშიც და ბოლოშიც.

როცა მარტივ წინადადებაში ზედმეტი სიტყვებია გამოყენებული, აზრი მდარეა, ბუნდოვანია.

მაგ.: (ტყედ გავარდნილ) ყაჩაღს მიუგავდა თვალეები.“ (ჩემდათაყად) მე პირადად უნდა გაეუსწორედ ჩემს მტერს.“ „გაიოზმა (ზედ) ნაბდის კალთა გადაიფარა.“

შერწყმულ წინადადებათა სტილური როლი

წინადადებას, რომელშიც ორი ან რამდენიმე ერთგვარი წევრია, შერწყმულს უწოდებენ. მასში შეიძლება იყოს რამდენიმე ქვემდებარე, რომელთანაც ერთი შემასმენელია დაკავშირებული; რამდენიმე შემასმენელი, რომლებიც ერთ ქვემდებარესთანაა დაკავშირებული, რამდენიმე ერთგვარი დამატება (პირდაპირი, ირიბი, უბრალო), რამდენიმე ერთგვარი განსაზღერება, რომლებიც წინადადების ერთ წევრთან (ქვემდე-

ბარესთან, დამატებასთან...) არის დაკავშირებული; რამდენიმე ერთგვარი გარეშობა (ადგილისა, დროისა, მდინარისა, მიწისა, ვითარებისა) და სხე.

შერწყმული წინადადებების გამოყენება თხრობას ხდის უფრო დინამიკურს. ხოლო დინამიკური თხრობით ექვრორი უკურო მეტ ექსპოზიურ ძალას ანიჭებს და სურათოვნებას მატებს გადმოხატულ აზრს.

ყველაზე მეტად გავრცელებული და სტილისტიკის თვალსაზრისით საყურადღებოა ერთგვარშემასმენლიანი, ერთგვარგანსახლერებიანი და ერთგვარ ვითარების გარეშობიანი წინადადებები.

მაგ.: „მინდერები და ქედები გოლვას სულ მთლად გადაეჭკნო.“

„თუ საჭირო იყო, ხელსაც გამოიღებდა, ჩხუბს ატეხდა, თავს გამოიღებდა.“

„ის იყო ერთი ღარიბი, ქერივ-ოხერი, ხნიერი დედაკაცი.“

„ეწყინა თამამად და გაბედულად ნაერდობა ყიზილბაშისა.“

ერთგვარ წევრებს შერწყმულ წინადადებაში დაკისრებული აქეთ საერთო სურათის ამომწურავად გამოხატვა, მოქმედების დინამიკის ჩვენება, ექსპრესიულობის ფუნქცია.

ზოგჯერ გეხედება ისეთი შერწყმული წინადადებები, რომლებშიაც ერთდროულად რამდენიმე ქვემდებარე და შემასმენელია, რამდენიმე დამატება და გარეშობაა. ასეთი წინადადება გამოირჩევა რიტმულობითა და ექსპრესიულობით. მაგ.: „აქაურმა მიწა-წყაღმა გამოჰკეთა დიდი ხუროები და მხედრები, წმინდანები და პოეტები, უკვდავი შოთა და მერჩულე, ხანძაფელი და გოდერძი, თორნიკე ერისთავი და სარგის თმოგველი, ჯაყელები და თორელები.“

ერთგვარი წევრები შეიძლება შეერთებული იყოს კავშირით ან უკავშიროდ.

მაგ.: „ათჯერ დასერა მახარამ სომხეთი და ახალციხე, ჯავახეთი და ჭარბელაქანი, არეზი და მტკერის შესართავი, განჯა და ყარაბაღი.“

მოყვანილ მაგალითში წყვილ-წყვილად, და კავშირით, არის 'შეერთებული ერთგვარი წვერები, რომლებიც აზრობრივად ერთმანეთთან ახლოს დგას. ერთგვარი წვერების წყვილ-წყვილად შეერთებას მეტწილად მაშინ მიმართავენ, როცა წინადადებაში მრავალი ასეთი წვერია. ამგვარი დაკავშირება მეტყველებას რიტმულობას ანიჭებს და აძლიერებს ექსპრესიულობას. იმავე ფუნქციას ასრულებს ც ნაწილაკის დართვაც. მაგ.: „ათჯერ დასერა მახარამ სომხეთიც და ახალციხეც, ჯა-
იახთო...“ სწორად განლაგებულია და ყარაბაღიც.”

ახლა ეს ერთგვარი წვერები შევეერთოთ უკავშიროდ (ინტონაციით). ენახავთ, რომ ჩამოთვლას დასრულებული სახე არა აქვს. მაგ.: „ათჯერ დასერა მახარამ სომხეთი, ახალციხე, ჯაეახეთი, ჭარბელაქანი, განჯა, ყარაბაღი.“ ასეთი კონსტრუქცია მეტწილად მშვიდ, დინჯ მეტყველებაში გვხვდება, როცა მოხრობელი რაიმე ამბავს გადმოგვცემს.

და კავშირის სინონიმია თუ, მაგრამ ამ უკანასკნის პირველის ნაცვლად ვერ ეიხმართ, თუ ერთგვარშემასმენლიან შერწყმულ წინადადებაში შემასმენლებით ისეთი მოქმედებაა გამოხატული, რომლებიც ერთმანეთის თანამიმდევრობით სრულდება. მაგ.:

„არსენამ აღარ დააცალა, ორიოდვე ნახტომით წამოეწია, ორივე ხელით მარჯვენა მკლავში მისწედა, დაითრია, წაუჩოქა, ზურგი ჰკრა, კისრულით წამოიღო, ფეხები მარგილივით ააშეკერინა და სამ ნაბიჯზე გუდასავით გადაადგო.“

ერთგვარ წვერებს შეიძლება ერთგვარი, ერთი და იგივე თანდებულები ერთვოდეს. ასეთი ერთგვარი წვერები ან და კავშირით იქნება შეერთებული, ან უკავშიროდ. როცა და კავშირია გამოყენებული, ამ კავშირის წინ მდგომ წვერს თანდებული არ დაერთვის.

მაგ.: „მთლად ტყავში, ნაბადსა და ყაბალახში გახვეული პატარა ბიჭი ცხენს მიერეკებოდა.“

ზოგჯერ და კავშირის წინ თანდებული აუცილებელია, მაგრამ არ გვხვდება. მაგ.: „შემოდგომასა და ზამთარში ჩვენს სოფელში სიცვიეებია.“

სიტყვა შემოდგომას აუცილებლად უნდა დაეურთოთ ზე

თანდებული, რადგან დროის ზმნიზედაა შემოდგომაზე და არა შემოდგომაში.

სახელდებითი წინადადება

სახელდებითი წინადადებას უწოდებენ სიტყვას ან სიტყვათა ჯგუფს, რომელიც ადასტურებს, გამოხატავს რაიმე საგნის ან მოვლენის არსებობას. მას იყენებენ მოქმედების დინამიკურობის გასაძლიერებლად, მეტი მხატვრული ეფექტის შესაქმნელად. მწერალი თითქოს მკითხველსაც აბამს ასეთი წინადადებებით გადმოცემული საგნებისა და მოვლენების აღწერაში.

მაგ.: „აკაციის ტყერი...

წნელის სუსტი ღობე...

ქუდმოხდილი ქვეერი...

ღვინიანი კოკა...

აქ მზით დამწვარ ხელში

ღვინიანი ჭიქა!

იქ – ცარიელ ქვეერში

დამწყვდეული ჭინკა...”

აქ ყველგან შემასმენელია გამოტოვებული. წინადადების ამ წვერის ხარჯზე გაკეთებული ეკონომია სათქმელს ზიანს არ აყენებს, პირიქით, მკითხველში მეტ ემოციას იწვევს.

სახელდებითი წინადადებები გვხვდება ანდაზებსა და გამოცანებში. მაგ.: ჰა, ბურთი, ჰა, მოედანი!” „ერთი ალთას, მეორე ბალთას!” „შიგნით ჭექა, გარეთ ელვა, კაცის შემაშინებელი” (თოფი).

სახელდებითი წინადადებები ამრავალფეროვნებს ენის გამომსახველობით შესაძლებლობებს. ისინი მწერალს გამოყენებული წიგნების, მხატვრული თუ სხვა სახის ნაწარმოებების, საუბრულადაც სტატიების სათაურებად.

მაგ.: „ქართული ენის გრამატიკა” (წიგნის სახელწოდება), „ქართული ენა და ლიტერატურა სკოლაში” (უბრალოდ სახელწოდება), „ოთარანთ ქერიე” (ნაწარმოების სათაური), „მუზეუმის ერთგული მეგობრები”, „მითი და საზოგადოება”

(სტატიების სათაურები).

ამავე ტიპისაა დაწესებულებათა სახელწოდებანი:

„ქუთაისის აკაკი წერეთლის სახელობის სახელმწიფო უნივერსიტეტი“; „გაზეთ „განათლების“ რედაქცია“ და სხვ.

სათაურებად გამოყენებული სახელდებითი წინადადებები ამოკლებს მეტყველებას, უფრო ეკონომიურად გადმოგვცემს სათქმელს.

სახელდებითი წინადადებებისაგან უნდა განვასხვაოთ სათაურებად გამოყენებული უსრული წინადადებები, როგორიცაა: „ცოდნა – მასებს!“ (აკლია შემასმენელი „მიეცეთ“); „ფართო სარბიელი – პატრიოტულ თაოსნობას“ (აკლია შემასმენელი „შეეუქმნათ“).

ამ ტიპის წინადადებებში გამოტოვებული შემასმენლის ნაცვლად ტირე იწერება.

მიზანშეწონილია სათაურებად დაქვემდებარებული წინადადებების გამოყენება (ასეთ შემთხვევაში მთავარი არ ჩანს). მაგ.: „როცა საქმეს სიყვარულით ეკიდებიან“, „თუ გული გულობს“.

რთული თანწყობილი წინადადების სტილური ფუნქცია

რთულ თანწყობილ წინადადებაში სტილური შეცდომები ხშირია მაპირისპირებელი კავშირების („ხოლო“ და „კი“) გამოყენებისას. ხშირად მათ ერთდროულად ხმარობენ, რაც სწორი არ არის. ერთ-ერთი მათგანი ზედმეტია. მაგ.: „მტრედები გაკერით მიდიოდნენ, ხოლო მწყერი კი მალე დაიღალა.“

უკავშირო თანწყობილი წინადადებები გამოთქმულ აზრს მკვეთრად დასრულებულ იერს ვერ აძლევს, მკითხველი თითქმის კიდევ მოელის რაღაცას. ასეთი წინადადებებით აგებულ თხრობა უფრო დინჯია და მდორე.

რთული ქვეწყობილი წინადადების სტილური ფუნქცია

რთული ქვეწყობილი წინადადებების ნაწილების შესაერთებლად გამოყენებულია კავშირები, საკავშირებელი სიტყვე-

ბი და ინტონაცია. ისინი ერთმანეთს ენაცვლეობა, მაგრამ არის ისეთი შემთხვევებიც, როცა „უკავშირო რაზულ ქვეწყობილ წინადადებას კავშირიანით ვერ შეეცვლით.

მაგ.: საოცარი სანახაეი იყო: კუდიით ირეკდა მეომრებს, ტოტს სცემდა, ბრჭყალებით ჰგლეჯდა და კბილებით სწიწნიდა.”

რთულ ქვეწყობილ წინადადებაში „რომელიც“ წვერ-კავშირი განსაზღვრებით დამოკიდებულს აერთებს მთავართან.

ასეთი რთული ქვეწყობილი წინადადება ენობრივად გამართული რომ იყოს, საჭიროა შემდეგი წესების დაცვა:

აზრის ზუსტად გადმოცემისათვის „რომელიც“ წვერ-კავშირი უშუალოდ უნდა მოსდევდეს ასახსნელ სიტყვას, წინააღმდეგ შემთხვევაში შეიძლება ორაზროვნება წარმოიშვას.

მაგ.: „დედამთილი პატარა ბავშვივით მიეაღერსა მაიას, რომელიც კიდევ უფრო აზლუქუნდა.”

ამ წინადადებაში ყველაფერი რიგზეა. მაგრამ აზრი დაირღვევა, თუ ასე ვიტყვით: „დედამთილი მაიას პატარა ბავშვივით მიეაღერსა, რომელიც კიდევ უფრო აზლუქუნდა.”

აზრს ამძიმებს რთულ ქვეწყობილ წინადადებაში „რომელიც“ კავშირის განმეორებაც. მაგ.: „სიზმარი დაკავშირებულია აგზნების კერასთან, რომელიც წარმოიშვა იმ იმპულსთა გავლენით, რომელნიც სხეულის ორგანოებიდან ნახევარსფეროების ქერქში შედიან.”

ეს წინადადება რომ სტილისტურად დაიხვეწოს, მეორე წვერ-კავშირი რომელნიც არ უნდა ვიხმაროთ და მეორე განსაზღვრებითი დამოკიდებული წინადადების შემასმენელი მიმღეობით უნდა შეიცვალოს:

„სიზმარი დაკავშირებულია აგზნების კერასთან, რომელიც წარმოიშვა სხეულის ორგანოებიდან ნახევარსფეროების ქერქში შემავალ იმპულსთა გავლენით.”

სტილისტური თვალსაზრისით მიუღებელია ერთ წინადადებაში „რომ“ კავშირის რამდენჯერმე განმეორება. ასეთი შემთხვევები მაშინ გვხვდება, როცა ერთ რთულ ქვეწყობილ წინადადებაში თავს იყრის „რომ“ კავშირიანი ორი ან რამდენიმე დამოკიდებული წინადადება.

მაგ.: „იგი ხედავდა, რომ ბერძნული სარწმუნოება ჩინებული საშუალება იყოს იმისათვის, რომ მთავრის ძალა-უფლება

განმტკიცებულიყო.”

აქ ორი დამოკიდებული წინადადებაა – დამატებითი და მიზნის გარემოებით. თუ მიზნის გარემოებით დამოკიდებულს მიზნის გარემოებით შეეცვლით, მაშინ ერთი რომ კავშირიღა დაგერჩება.

მაგ.: „იგი ხედავდა, რომ ბერძნული სარწმუნოება ჩინებული საშუალება იყო მთაერის ძალაუფლების განმტკიცებისათვის“.

!

XVI. შ(ონე)ტიკას(თ)ან, მ(ო)რ(ო)ლ(ო)ბიასა და სინტაქს(თ)ან ღაკავშირებ(უ)ლი მართლწერის საკითხები

1. სიტყვის დამარცვლისა და სტრიქონიდან სტრიქონზე გადატანის წესები:

ა) წინა სტრიქონზე შეიძლება დაეცეოთ ან გადაეიტანოთ მომდევნო სტრიქონზე მხოლოდ მთელი მარცვალი, ან მარცვლები. მაგ. სო-ფელი ან სოფე-ლი. ამხანა-გი, ან ამხანა-გი.

ბ) მარტო ერთი ხმოვნით გადმოცემული მარცვალი არ შეიძლება დაეცეოთ წინა სტრიქონზე, ან გადაეიტანოთ.

მაგ.: არ შეიძლება ასე: ა-უგია, ან აუგია.

გ) სიტყვა, რომლის პირველი და უკანასკნელი მარცვლები თანხმოვანსაც ან თანხმოვნებსაც შეიცავს, შეიძლება გაეცეკეთოთ ყოველი თანხმოვნის შემდეგ. მაგ. ზურ-მუხ-ტი ან ზურმუხ-ტი.

ე) გადატანის დროს მიუღებელია ზმნისწინთან დაეცეოთ მომდევნო თანხმოვანი. მაგ. წა-ყუა-ნა და არა წაყუ-ნა, და-კრი-ფა და არა დაკრი-ფა, წა-ბრძანდა და არა წაბ-რძანდა.

ვ) ფუძის ბოლოკიდური თანხმოვანი არ შეიძლება გაეატანოთ თანდებულს. მაგ. სახლ-ში და არა სახ-ლში, სახლ-ზე და არა სახ-ლზე.

ზ) თუ სიტყვაში ორი თანხმოვანია ერთად, პირველი მიეკუთვნება წინა ხმოვანს, მეორე – მომდევნოს. მაგ.: წიგ-ნი, თეე-ზი, ვერ-ხეი, თუ სამი ან მეტი თანხმოვანია, მაშინ შეიძლება უკანასკნელი თანხმოვანი მიეკუთვნოთ მომდევნო მარცვალს, სხვები კი წინას. მაგ.: ვერხ-ეი, მარც-ვალი.

თ) რთული სიტყვა სტრიქონიდან სტრიქონზე გადასატანად უნდა გაეცეკეთოთ მის შემადგენელ ნაწილებად. მაგ.: აეად-მყოფი, ათას-ჯერ, ამ-გეარი, ახალთ-ახალი, თანა-მებრძოლი. თუ რთული სიტყვის რომელიმე ნაწილი ორ და მეტმარცვლიანია, იგი შეიძლება გაეცეკეთოს ისე, როგორც შეიძლებოდა გაეცეკეთა ამ რთულ სიტყვაში შემავალი სიტყვები ცალ-ცალკე. მაგ.: თვით-მფრინავი, თვით-მფრინა-ვი.

საეარჯიშო 1. დამარცვლეთ სიტყვები: საათი, მერხი, მა-

გიდა, მატარებელი, გააუმჯობესა, გაუკეთებია, საქართველო, ტყეარჩელი, ხელთათმანი.

საეარჯიშო 2. მოიფიქრეთ ერთ, ორ, სამ და მეტმარცვლიანი სიტყვები, დამარცვლეთ ისინი და ისე ჩაიწერეთ რეეულში.

საეარჯიშო 3. დამარცვლეთ სიტყვები: ცა, კლდე, ფრთა, ცეცხლს, წვრთნის, კედლის, გაიშალა, ია, აუნთია, გაულამაზებია, ხე, ხელიანი, ხელობა, სახელოვანი, გაძეება, გაძეეებული, ბუდე, ბუნაგი, საბუდარი.

საეარჯიშო 4. დამარცვლეთ ქვემოთ მოყვანილი სიტყვები, შემდეგ კი დაყავით ისინი სტრიქონიდან სტრიქონზე გადასატანად. ემთხვევა თუ არა ერთმანეთს სიტყვის დამარცვლა და იმავე მარცვლების მიხედვით გადატანა სტრიქონიდან სტრიქონზე.

ნაეი, მამაცი, ია, ბაეში, აუნთია, აიშენა, აუშენებია.

საეარჯიშო 5. გაიკეთება თუ არა გადასატანად შემდეგი სიტყვები: დღეს, ხეალ, გრძნობს, მჩხელეტს, წერს, შლის და სხე.

საეარჯიშო 6. გაკეთეთ და გადაიტანეთ სიტყვები: სარკე, მარცვალი, ხელმძღვანელი, ხელგარჯილობა.

არსებით სახელთან დაკავშირებული მართლწერის საკითხები

ა) თუ სახელის ფუძე მ თანხმოენზე მთავრდება, მოთხრობით ბრუნვაში ორი მ მოიყრის თავს: ქათამ-მა, ურემ-მა, ღომ-მა, ღომ-მა, კალამ-მა, ომ-მა.

ბ) თუ სახელის ფუძე ს -ზე მთავრდება, მიცემითში ორი ს გეექნება: ქუთაის-ს, პაპიროს-ს, სინდის-ს, თბილის-ს, აის-ს, დაის-ს.

გ) თუ სახელის ფუძე ია -ზე ბოლოედება, ნათესაობითსა და მოქმედებითში ორი ი მოიყრის თავს: პარტი-ის, კონსტიტუცი-ის, მონარქი-ის, მონოპოლი-ის.

დ) ვითარებითი ბრუნვის ნიშანი დ წარმოთქმისას ისმის

როგორც თ, მაგრამ უნდა დაიწეროს დ. ადამიანად, კაცად. კარგად, აუად, შაუად, თეურად...

ე) თუ სახელის ფუძე ზ თანხმეანზე მთავრდება, ზე თანდებულის დართვისას ორი ზ მოიყრის თავს: ვაზ-ზე, იაღბუზ-ზე, ასპარკიზ-ზე.

ე) შ -ზე დაბოლოებულ სახელებთან ან ში თანდებულის დართვისას ორი შ გვექნება - ბალიშ-ში, ნუშ-ში, უღვაშ-ში, კომშ-ში.

ზ) თან თანდებულის დართვისას თ ფუძიან სახელებში ორი თ მოიყრის თავს: კახეთ-თან, ფოთ-თან, რუსეთ-თან, კალათ-თან, მოლით-თან..

თ) ზე, ში, თან თანდებულის დართვისას, მიცემითში შენარჩუნებულია ფუძის ბოლოკიდური ს - თბილისში, თბილისთან, თბილისზე.

ი) თუ ე -ზე დაბოლოებულ სახელს ებრ დაერთვის, ორი ე გვექნება - მზეებრ, ხეებრ.

კ) გან თანდებული ნათესაობით ბრუნვას დაერთვის, თუ სახელი უპასუხებს კითხვაზე ვისგან? რისგან? - მამისგან, წყლისგან.

ლ) ო და უ ხმოვნებზე დაბოლოებულ სახელებს წოდებითში ე დაბოლოება აქვთ: ორმოვ, რუე, ბუე, წყაროვ და სხე.

მ) ა -ზე დაბოლოებული საზოგადო სახელები, როგორც წესი, ფუძეკვეცადია, მაგრამ არის ზოგიერთი საზოგადო სახელი, რომელიც ზოგჯერ საკუთარი სახელის ფუნქციას ასრულებს. ასეთია ნათესაური დამოკიდებულების გამომხატველი სიტყვები: დედა, მამა, და, ძმა, დეიდა, მამიდა, ბიძა, ბიცოლა, ბებია, ბაბუა... ისინი ხან ფუძეკვეცადია ხან ფუძეუკვეცელი. ეს დამოკიდებულია იმაზე, თუ რა ფუნქცია ეკისრებათ ამ სიტყვებს მოცემულ კონტექსტში, გამოხატავენ საზოგადო სახელებს, თუ საკუთარს.

მაგ.: მიყვარს პაპას სტუმრობა.

პაპის სიყვარული სულ სხეა, ეიდრე დედისა.

პირველ მაგალითში პაპას არ შეიკვეცა, რადგან აქ საკუთარი პაპა ნაგულისხმები, მეორე შემთხვევაში შეიკვეცა,

რადგან აქ პაპა საზოგადო სახელია და აღნიშნავს საერთოდ პაპას (ბაბუას).

ნ) ხბო – მრაველობითში იქნება ხბორები.

ო) ღმერთი – ნათეს.-ში, მოქმ.-სა და ვითარებითში გვექნება არა ღმერთის, ღმერთით, ღმერთად, არამედ ღვთის, ღვთით, ღვთად.

პ) ამბავი – ამბის, ხუცესი -ხუცის და არა ამბვის, ხუცესის.

ჟ) ღვინო წესით არ უნდა იკეცებოდეს და უნდა გექონდეს ღვინოსი, ღვინოთი, მაგრამ გვაქვს ღვინის, ღვინით; დრო ფუძეუკეცელი სახელია, მაგრამ ნათესაობითსა და მოქმედებითში იყენებს ფუძეკეცადი სახელის ნაშნებს (ის, ით.). მაშასადამე უნდა წარმოეთქვათ და დაეწეროთ დროის, დროით და არა დროსი, დროთი.

რ) როცა სახელის ფუძე ი -ზე თავდება, ეს ი რჩება ყველა ბრუნვაში და იქნება ჩაი, ჩაიმ, ჩაის, ჩაით, ჩაიდ. ევგენი, ევგენიმ, ევგენის, ევგენით, ევგენიდ, ევგენი.

ს) ე-ზე დაბოლოებულ გეარებს მხ. რიცხვის ნათესაობითსა და მოქმედებითში ფუძისეული ე მოეკეცება, მრაველობითში კი – არა. წულუკიძე – წულუკიძის, წულუკიძით, მაგრამ – წულუკიძეები.

ტ) ე-ზე დაბოლოებულ საზოგადო სახელებს, მრაველობით რიცხვში ორი ე ექნებათ – ტყეები, კლდეები, ხეები, შრეები.

უ) წოდებითში დასმულ ადამიანთა სახელებს ბრუნვის ნიშანი-ო არ უნდა. გამოითქმის და იწერება: დარეჯან! გურამ! ივანე! და არა დარეჯანო, გურამო.

ფ) როცა თანხმოვანზე გათავებული გვარი წოდებითშია, ბრუნვის ნიშანი-ო აუცილებლად უნდა ჰქონდეს – ელიაშვილო! ჯავახიშვილო! პეტრიაშვილო! და არა ჯაულაშვილი! ჯავახიშვილი! პეტრიაშვილი!

ქ) როცა ფუძე ნ -ზე მთავრდება, ნარიან მრაველობითში (სახელობითსა და წოდებითში) ორი ნ მოიყრის თავს: ბერძენ-ნი, ბერძენ-ნო.

ღ) როცა სიტყვის ფუძე თ თანხმოვანზე მთავრდება, თანი-

ან მრავლობითში (მოთხრობითში, მიცემითსა და ნათესაობით-ში) ორი თ იყრის თავს: ბურთ-თ(ა), ნართ-თ(ა) და სხვ.

ზედსართავ სახელსა და კომპოზიციებთან დაკავშირებული მართლწერის საკითხები

მართლწერის საკითხები, ძირითადად, შეეხება რთულ ზედსართავ სახელებს, კომპოზიტებს, რომლებიც ნაირგვარ ფუძეთა ან ფორმათა შეერთებაა და ორგევარია: ერთცნებიანი და მრავალცნებიანი.

ერთცნებიანი კომპოზიტი გვაქვს მაშინ, როცა მის შემადგენელ ნაწილებს, ფუძეებს დაკარგული აქვს თავისი მნიშვნელობა. მაგ.: ქინძისთავი, თავქუდმოგლეჯილი, ტოტებდამსხერეული, ლურჯთვალა... მრავალცნებიანია კომპოზიტი, თუ მასში შემავალ ფუძეებს არა აქვს დაკარგული მნიშვნელობა: დედ-მამა, სახლ-კარი, მთა-ბარი, თოფ-იარაღი...

1. ერთცნებიანი კომპოზიტი, რამდენი ფუძისაგანაც არ უნდა შედგებოდეს იგი, შერწყმით იწერება: ცხვირპირდალევწილი, შავთვალწარბა, გულდამწვარი...

2. მრავალცნებიანი კომპოზიტი იწერება დეფისით: ქართლ-კახეთი, რუსულ-ქართულ-ფრანგული (ლექსიკონი), ტყე-მე-ლი...

3. როდესაც მრავალცნებიან კომპოზიტს (დედ-მამა...) საწარმოებელი აფიქსები დაერთვის, იწერება უდეფისოდ. მაგ.: უდედმამო, საკელევაძიებო...

4. კომპოზიტი, რომლის ფუძეთა შორის წარმოდგენილია კავშირი და, იწერება შერწყმით: სხვადასხვა, ოცდარვა, ფეხ-დაფეხ...

5. აბრევიატურები, ანუ თავკიდური ასოებისაგან შედგენილი კომპოზიტები: ქსუ, გაერო – ამ სახით უნდა ეწეროთ, მაგრამ ზეპირ მეტყველებაში უნდა წარმოეთქვათ მთლიანად, გაშიფრული, გაშლილი სახით. მაგ.: გაერო – გაერთიანებული ერების ორგანიზაცია.

რიცხვითი სახელების მართლწერა

1. რაოდენობით რიცხვით სახელებთან შეწყობილ არსებით სახელებს მხოლოდობითი ფორმა აქვს: ხუთი ამხანაგი, ოცი წიგნი და არა – ხუთი ამხანაგები და ოცი წიგნები.

2. თუ საზღერულ არსებით სახელს ნართანიანი მრავლობითის ფორმა აქვს, რიცხვითი სახელიც იმავე ფორმას მიიღებს: ოთხნი ძმანი, ოთხთა ძმათა და სხვ.

3. რთულ რიცხვით სახელებში რიგობითობის მაწარმოებელი მე-ე აფიქსები სიტყვის მეორე ან ბოლო ნაწილს დაერთვის: ოცდა-მე-რე-ე, ოთხმოცდა-მე-თხუთმეტ-ე.

4. როცა მარტივი რიცხვითი სახელისაგან რიგობითი სახელია ნაწარმოები (ხუთი – მეხუთე) და ამ რიცხვის აღსანიშნავად გამოყენებულია არაბული ციფრი (5,7), იგი ასე იწერება: მე-5, მე-7, მე-10, ე.ი., ჯერ თავსართი მე-, შემდეგ დეფისი და ბოლოს საჭირო ციფრი. ხოლო, თუ რთული ფუძე გვაქვს, მაშინ დაიწერება ჯერ ციფრი, შემდეგ დეფისი და ბოლოს ბოლოსართი -ე. მაგ. 25-ე, 55-ე და სხვ.

5. თუ რიცხვი რომაული ციფრითაა გამოხატული, მას არაფერი ემატება, არც თავსართი და არც ბოლოსართი. V (მეხუთე), X (მეათე), XXV (ოცდამეხუთე), L (ორმოცდამეათე).

6. პირველი არაბული ციფრით ასე აღინიშნება: 1-ლი, 1-ლმა, 1-ლს, 1-ლის, 1-ლით, 1-ლად, 1-ლო.

7. ერთიდან ათამდე უმჯობესია რიცხვები ეწეროს სიტყვით: ერთი, ორი, ხუთი, ათი. რა თქმა უნდა, ეს არ შეეხება მათემატიკურ ტექსტებს.

ნაცვალსახელთა მართლწერა

1. იმ ნაცვალსახელებს, რომლებიც სიმრავლეს გამოხატავენ, არსებითი სახელი მხოლოდობითი რიცხვის ფორმით ეწეობა; მაგ.: ყველა წიგნი, ზოგი სტუდენტი, სხვადასხვა ფერი, რამდენიმე მოწაფე და სხვ.

2. როდესაც ნაცვალსახელი ერთი და იგივე მსაზღერელად იხმარება არსებითთან, ერთი მთლიანად უნდა შეეთან-

ხმოს საზღერულ არსებით სახელს ყველა ბრუნვაში, გარდა მოქმედებითისა (აქ ნაწილობრივ ეთანხმება) და ვითარებითისა. უნდა იყოს:

სახ. ერთი და იგივე კაცი

მოთხ. ერთმა და იმავე კაცმა

მიც. ერთსა და იმავე კაცს

ნათ. ერთისა და იმავე კაცის

მოქმ. ერთი და იმავე კაცით

ვით. ერთ და იმავე კაცად

წოდ. –

3. კუთვნილებითი ნაცვალსახელები: ჩემი, შენი (ჩვენი, თქვენი) რომ არ აირიოს პირის ნაცვალსახელებში, აუცილებელია მიცემით ბრუნვაში სრული შეთანხმება ნაცვალსახელისა არსებით სახელთან: ჩემს მეგობარს, შენს მეგობარს, ჩვენს მეგობარს, თქვენს მეგობარს და არა ჩემ მეგობარს, შენ მეგობარს, ჩვენ მეგობარს, თქვენ მეგობარს.

4. პირის ნაცვალსახელი ფორმობრივად უბრუნეელი სიტყვაა, მაგრამ მიცემით ბრუნვაში არის ჩემ სახით, რომელთანაც იხმარება თანდებულები (-თვის, -კენ, – მიერ) და იღებს ფორმას: ჩემთვის, ჩემკენ, ჩემ მიერ, ჩვენთვის, ჩვენკენ, ჩვენ მიერ). შეცდომაა: ჩემსკენ, ჩემს მიერ, ჩვენსკენ, ჩვენს მიერ.

5. მკვეთრად განსხვავდება ერთმანეთისაგან თავისი და მისი კუთვნილებითი ნაცვალსახელების გამოყენება. მაგ.: გიორგიმ თავისი წიგნი წაიღო – ნიშნავს, რომ წიგნი გიორგის ეკუთვნის. ხოლო მეორე შემთხვევაში – გიორგიმ მისი წიგნი წაიღო – ნიშნავს, რომ გიორგიმ სხვისი, ვიღაცის წიგნი წაიღო.

6. ეს, ეგ, ის ნაცვალსახელთაგან ეგ გამოიყენება მეორე პირთან ახლო მყოფი საგნის მისათითებლად. ეგ მაგიდა (შენთანაა ახლოს). ნაცვალსახელი ეს გამოიყენება პირველ პირთან ახლო მყოფი საგნის აღსანიშნავად ეს მაგიდა (ჩემთანაა ახლოს). ის ითქმის მესამე პირთან ახლო მყოფ საგანზე – ის მაგიდა.

7. ხშირად არასწორად ხმარობენ მოთხრობით ბრუნვაში პირის ნაცვალსახელს მათ და ამბობენ მათმა გააკეთეს, მათმა

დაწერეს. უნდა იყოს – მათ დაწერეს, მათ გააკეთეს. ფორმა მათმა კუთვნილებითი ნაცვალსახელისაა. მაგ.: მათმა გმირობამ გაგვაოცა.

მსაზღვრელ-საზღვრულის ბრუნებასთან დაკავშირებული მართლწერის საკითხები

როცა ელაპარაკობთ მსაზღვრელ-საზღვრულის ერთად ბრუნებასთან დაკავშირებულ მართლწერის საკითხებზე, უნდა გაეხსენოთ, ჯერ ერთი, არსებით სახელთან ერთად ზედსართავის, რიცხვითისა და ნაცვალსახელების ბრუნების წესები და, მეორეც, მსაზღვრელ-საზღვრულის ურთიერთობის დამახასიათებელი ელემენტები; სახელდობრ:

1. როდესაც ფუძეხმოენიანი მსაზღვრელი წინ უძღვის საზღვრულს (არსებით სახელს): პატარა სახლი, მწვანე კაბა, მესამე კაცი, მაშინ მსაზღვრელი უცვლელია, ფუძის სახითაა ყველა ბრუნებაში.

სახ. პატარა სახლი	მწვანე კაბა	მესამე კაცი
მოთხ. პატარა სახლმა	მწვანე კაბამ	მესამე კაცმა
მიც. პატარა სახლს	მწვანე კაბას	მესამე კაცს
ნათ. პატარა სახლის	მწვანე კაბის	მესამე კაცის
მოქმ. პატარა სახლით	მწვანე კაბით	მესამე კაცით
ვით. პატარა სახლად	მწვანე კაბად	მესამე კაცად
წოდ. პატარა სახლო	მწვანე კაბავ	მესამე კაცო.

2. როდესაც მსაზღვრელ-საზღვრული პირდაპირი წყობითაა წარმოდგენილი და მსაზღვრელი ბოლოთანხმოენიანია (დიდ-ი სახლი, ოთხ-ი ფურცელი, ასეთ-ი კაბა), ბრუნებისას იგი შემდეგ წესს ემორჩილება: ა) სახელობითში, მოთხრობითსა და წოდებითში მსაზღვრელს ბრუნვის ნიშანი სრულად აქვს (დიდ-ი სახლ-ი, დიდ-მა სახლ-მა, დიდ-ო სახლ-ო), ბ) მიცემითსა და ვითარებითში მსაზღვრელი ფუძის სახითაა წარმოდგენილი (დიდ სახლს, დიდ სახლად); გ) ნათესაობითსა და მოქმედებითში მსაზღვრელს ნაწილობრივ ეკვეცება ბრუნვის ნიშანი (დიდ-ი სახლის, დიდ-ი სახლით).

3. როცა მსაზღვრელ-საზღვრული ინვერსიული (შებრუნებული) წყობითაა მოცემული (წიგნი ახალი), როგორც წე-

სი, მსაზღვრელს ბრუნვის ნიშნები სრულად აქვს წარმოდგენილი. სუბსტანტიურ მსაზღვრელს ემატება საერცობი (წიგნს ძმისა-სა, სახლ-მა მეზობლისა-მ და სხე.).

სახ. სახლი მეზობლისა	წიგნ-ი ახალ-ი
მოთხ. სახლ-მა მეზობლისა-მ	წიგნ-მა ახალ-მა
მიც. სახლ-სა მეზობლისა-ს	წიგნ-ს ახალ-ს
ნათ. —	წიგნ-ის ახლ-ის
მოქმ. —	წიგნ-ით ახლ-ით
ვითარ. სახლ-ად მეზობლისა	წიგნ-ად ახლ-ად
წოდ. სახლ-ო მეზობლისაე	წიგნ-ო ახალ-ო

4. თუ მსაზღვრელად გამოყენებულია პროფესიისა და თანამდებობის აღმნიშვნელი სახელი, მსაზღვრელს ბრუნვის ნიშანი ექნება მხოლოდ სამ ბრუნვაში – სახელობითში, მოთხრობითსა და წოდებითში.

სახ. მხატვარ-ი გუდიაშვილ-ი
მოთხ. მხატვარ-მა გუდიაშვილ-მა
მიც. მხატვარ გუდიაშვილ-ს
ნათ. მხატვარ გუდიაშვილ-ის
მოქმ. მხატვარ გუდიაშვილ-ით
ვით. მხატვარ გუდიაშვილ-ად
წოდ. მხატვარ-ო გუდიაშვილ-ო.

ზმნის პირისა და რიცხვის შორმათა მართლწერა

1. თუ სიტყვა ვ თანხმოვნით იწყება (ვარდება, ვარჯიშობს, ვარაუდობს...), პირველი პირის სუბიექტური ნიშნის - ე-ს დართვისას, კორი ვ იყრის თავს: ვეარდები (მე), ვეარჯიშობ (მე), ვეარაუდობ (მე).

2. როცა სიტყვა ო ან უ ხმოვნით იწყება (ოცნებობს, უთხრა...), მათ წინ პირველი სუბიექტური პირის ნიშანი ე-ს თითქმის არ ისმის, მაგრამ აუცილებლად იწერება : ეოცნებობ (მე), ეუთხარი (მე).

3. როდესაც ზმნა მ თანხმოვნით იწყება, პირველი ობიექტური პირის ნიშნის დართვისას, თავს იყრის ორი მ (ერთი მ

ფუძისკულია, მეორე – პირველი ობიექტური პირის ნიშანი): მო-მ-მართა (მან მე), მო-მ-მართე (შენ მე), მ-მაღაე (შენ მე).

4. როდესაც ზმნა გ თანხმოვნით იწყება, მეორე ობიექტური პირის ნიშნის დართვისას თავს იყრის ორი გ: გ-გონია (შენ), გ-გავს (შენ).

5. როდესაც სიტყვა გე თანხმოვნებით იწყება და მას პირველი ობიექტური პირის (მრავლობითში) ნიშანი გე დაერთვის, ორი გე მოიყრის თავს: მო-გე-გეარა (მან ჩვენ ის).

6. მესამე ირიბი ობიექტის ნიშანი ჰ იწერება მხოლოდ მაშინ, თუ ზმნის ფუძე იწყება გ,კ,პ,ქ,ყ,ფ თანხმოვნებით: ჰ-გავს, ჰ-კითხა, ჰ-ქონდა, მო-ჰ-პარა, ჰ-ყავს, მო-ჰ-ფარებია.

7. ჰ ბგერის ნაცვლად ს იწერება მაშინ, თუ ზმნის ფუძე იწყება: დ,თ,ტ,ძ,ც,წ,ჯ,ჩ,ჭ თანხმოვნებით: მო-ს-დებია, მო-ს-ტეხია, ს-თხოვა, შე-ს-ძულებია, მო-ს-წყეიტა, მი-ს-ცა, გა-ს-ჯაერებია, მო-ს-ჩვენებია, მო-ს-ჭამა.

8. ზოგჯერ ერთპირიან ზმნასთან უმართებულოდ ხმარობენ მესამე ობიექტური პირის ნიშანს -ს. მაგ.: ს-ჩანს, ს-დგას, რაც დაუშვებელია. უნდა იყოს ჩანს (ის), დგას (ის) და სხვ.

ზმნისწინიან ზმნათა მართლწერა

1. თუ ზმნის ფუძე ა ხმოვნით იწყება და მას დაერთვის ა-ზე გათავებული ზმნისწინები (ა-, ჩა-, გა-, და-), მაშინ ორი ა იყრის თავს.

2. თუ ზმნის ფუძე ე ხმოვნით იწყება და მას შე ზმნისწინი დაერთვის, მაშინ ორი ე მოიყრის თავს: შე-ეჭედა, შე-ეშინდა, შე-ეხო და სხვ.

3. ზოგჯერ ზმნისწინისეულ თანხმოვანს ზმნის ფუძეში გადაიტანენ ხოლმე, რაც არასწორია. მაგ.: გაანხორციელა, გა-ანციფრა, წაარდგინა, აულზარდოს და სხვ. სწორი ფორმებია: განახორციელა, განაციფრა, წარადგინა, აღუზარდოს.

არასწორია, აგრეთვე, ზმნისწინისეულ თანხმოვანთა მოთავსება უზმნისწინო ზმნებში. მაგ. ანხორციელებს, ანციფრებს, გირდგენთ, ღზრდის და სხვ. უნდა იყოს: ახორციელებს, აც-

ვიფრებს, გიდგენთ, ზრდის.

4. ზოგ დიალექტში ზმნისწინისეული ხმოვნები იცვლება, რაც არასწორია.

მაგ.: მიყვანა, მაიყვანა. უნდა იყოს – მოიყვანა; გეიყვანა, გოუყვანა, გუუყვანა. უნდა იყოს – გაიყვანა.

თემის ნიშანთა მართლწერა

1. ერთთემიან ზმნებს, როგორიცაა: ეწერ, ეტეხ, ეხეთქ, გკვეთ, ექსოვ და მისთ. საერთოდ არ სჭირდება თემის ნიშანი, ამიტომ უმართებულოა ასეთი ფორმების ხმარება: ეწერ-ამ, ეწერ-აუ, ეტეხ-ამ, ეტეხ-აუ და მისთ.

2. თემის ნიშნებს არ დაირთავს აგრეთვე ფუძის ხმოვანმონაცვლე ზმნები: მაგ. ვსრეს, ეულებ, ეგრეს, ეგლეჯ, ედრეკ, ეჩხრეკ, ეწმენდ, ეწყევტ და მისთ.

3. არ შეიძლება თემის ნიშნების ნებისმიერად ხმარება. მათი შეცვლა ხშირად უმართებულოა; მაგ.: ასწო-ობ-ს, იწყ-ობ-ს, აპირ-ობ-ს, აძლ-ობ-ს და მისთ. სწორი ფორმებია: ასწო-ებ-ს, იწყ-ებ-ს, აპირ-ებ-ს, აძლ-ებ-ს და მისთ.

იწყ. . . სივსა სივსა სივსა (საქსეი ნაბნა სი წიგნის იწყობს).

4. მიუღებელია თემის ნიშნების აე-ამ, ებ-ევ ერთმანეთში აღრევა: ესე-ამ და არა ესე-ავ, ვარტყ-ამ და არა ვარტყ-ავ, ვიც-ამ და არა ვიც-ავ, ეუბნ-ება, და არა ეუბნ-ევა.

თემის ნიშნები რომ სწორად გამოვიყენოთ, საჭიროა ვიცოდეთ შემდეგი:

1. როდესაც ნაზმნარი სახელი ბოლოვდება მა მარცვალზე - სმა, ჩაცმა, დარტყმა, დაბმა და სხე., მაშინ თემის ნიშნად უნდა ამ და არა აე: ესე-ამ, ვიც-ამ, ვარტყ-ამ, ებ-ამ და არ ესე-ავ, ვიც-ავ, და ა.შ.

2. როდესაც ნაზმნარი სახელი ეა მარცვალზე ბოლოვდება - ხატეა, ძერწეა, მალეა, ბარეა, ბერეა, თხზეა, თემის ნიშნად უნდა აე და არ ამ: ეხატ-ავ, ეძერწ-ავ, ებერ-ავ, ებარ-ავ, ეთხზ-ავ და არა ეხატ-ამ, ეძერწ-ამ, ებარ-ამ და ა.შ.

3. თემის ნიშნები ზმნებს, როგორც წესი, აქვს პირველ სერიაში, ხოლო მეორე სერიაში არ გადაჰყვება, მაგრამ უნდა გვახსოვდეს, რომ მესამე სერიის I თურმეობითის ფორმებს გადაჰყვება -ავ, და -ამ თემის ნიშნები და გვექნება: დამიხატავს, გამომიძერწავს, დამიმაღლავს, ჩაუცვამს, დამიბამს და სხე.

არასწორი ფორმები: დამიხატია, გამომიძერწია, დამიმაღლია და ა.შ.

ზმნის ბარდამავლობასთან დაკავშირებული მართლწერის საკითხები

ქვემდებარე გარდამავალ და გარდაუვალ ზმნებს სხვადასხვანაირად ეწყობა: გარდამავალ ზმნებთან სუბიექტი ბრუნვა-ცვალებადია, გარდაუვალ ზმნებთან – ბრუნვაუცვლელი. მესამე სუბიექტური პირის ნიშნებიც განსხვავებულია იმის მიხედვით, გარდამავალია ზმნა, თუ გარდაუვალი. შეცდომები რომ თავიდან ავიცილოთ, საჭიროა გვახსოვდეს:

1. როდესაც ზმნა გარდაუვალია, II სერიის ფორმებში სუბიექტი მას სახელობითი ბრუნვის ფორმით უნდა შეეწყოს; მაგ.: მერცხალი მოფრინდა, დედა შეიღს მოეფერა. გარდაუვალ ზმნასთან სუბიექტის მოთხრობით ბრუნვაში დაყენება შეცდომაა. არასწორია: მერცხალმა მოფრინდა, ან დედამ შეიღს მოეფერა.

2. გარდამავალ ზმნას წყვეტილში III სუბიექტური პირის ნიშნად მოუღის -ეს და არა -ენ. უნდა იყოს: დაკლ-ეს, დახატ-ეს, დაანგრი-ეს და არა: დაკლ-ენ, დახატ-ენ, დაანგრი-ენ.

3. ზოგიერთ თავისებურ ზმნას – ერთპირიანს, რომელსაც სუბიექტი ბრუნვაცვალებადი ეწყობა წყვეტილში, III სუბიექტური პირის ნიშნად ექნება -ეს და არა -ენ. მაგ. უნდა იყოს: იცხოვრ-ეს. იკურაფ-ეს და არა: იცხოვრ-ენ, იტრიალ-ენ, იცურაფ-ენ, იბანაფ-ენ.

4. გარდაუვალ ზმნას წყვეტილში III პირის ნიშნად მოუღის -ნენ და არა -ენ. უნდა იყოს: მოვიდ-ნენ, დაეხმარ-ნენ, მიესალმ-ნენ და არა: მოვიდ-ენ, დაეხმარ-ენ, მიესალმ-ენ.

ზმნის გვარის ფორმათა მართლწერა

ენებითი გვარის ნიშნების ხმარებისას უნდა გვახსოვდეს შემდეგი:

1. თუ ენიანი ენებითის ფორმას მეორე და მესამე პირში შე ზმნისწინი დაერთვის, ორი ე იყრის თავს: შეეფინენ, შეეზარდნენ, შეეგუა და სხვ.

2. თუ ინიანი ენებითის ფორმას II და III პირში მი- ზმნისწინი დაერთვის, ორი ი იყრის თავს: მიიპარები, მიიკლაცნები, მიიგრიხება და მისთ.

3. როდესაც დონიან ენებითშია ზმნა, რომლის ძირი დ თან-ხმოვანზე ბოლოვდება, ორი დ იყრის თავს: ბინდდება, დიდდება, ფოლადდება და მისთ.

ქცევის ფორმათა მართლწერა

1. თუ ზმნა ნაწარმოებია საარვისო ქცევის ნიშნით (ა) და მას ემატება ა ხმოვანზე გათავებული ზმნისწინი (გა-, ჩა-, და-, ა-), ორი ა იყრის თავს: ა-აწყო, ჩა-აკეთა, გა-აკეთა, გა-ათეთრა, და-აწერს.

2. ორი ა იყრის თავს მაშინაც, როდესაც სიტყვები იწყება ა ხმოვნით: ანალიზი – ანალიზებს, ახალი – აახლებს და სხვ.

3. როდესაც სიტყვა იწყება ა ბგერით (ანალიზი, ადვილი, ამაყი), მისგან ნაწარმოებია ზმნა საარვისო ქცევის ა ნიშნით და მას დაერთვის ა ხმოვანზე გათავებული ზმნისწინი (გა-), მაშინ სამი ა იყრის თავს: გა-ა-ანალიზა, გა-ა-ადვილა, გა-ა-ამაყა და სხვ.

4. როდესაც სათავისო ქცევის ფორმას (იწენებს, იწერს, ითვისებს) დაერთვის მი- ზმნისწინი, თავს იყრის ორი ი: მი-იწენებს, მი-იწერს, მი-ითვისებს და სხვ.

5. თუ სიტყვა უ ხმოვნით იწყება და მისგან ნაწარმოები ზმნა სასხვისო ქცევის III პირის ფორმაშია, ზმნაში ორი უ მოიყრის თავს: გა-უ-უფერულებია, გა-უ-უბედურებია, გა-უ-უქმებს და სხვ.

კონტაქტის ფორმათა მართლწერა

1. შუალობითი კონტაქტის ფორმებში აუცილებლად უნდა იყოს კონტაქტის ნიშნები -ინ ან -ეინ. უნდა გამოეთქვათ და ეწეროს: ეახატენებ, ახატენებ, აშლეენებს და არა ეახატი-ებ, გახატიებ, ახატიებს. ეაყრეენებ, ეარხეენებ და არა: ეაყრეინებ, ეარხეინებ, ეაჭრეინებ და სხვ.

ზმნიზედათა მართლწერა

1. თუ ზმნიზედა ნაწარმოებია მოქმედებითი ბრუნვის ფორმის გაქვევებით, მის ბოლოს გამოითქმის და იწერება -თ. ასეთი ზმნიზედა ქართულში ცოტაა: აქეთ, იქით, ზემოთ, ქვემოთ, ზევით, ქვევით, გარეთ, შიგნით, წინათ, უნებლიეთ, დილით, დღისით, ღამით, გვერდით, გაღმით, გამოღმით, დროგამოშვებით და არა: აქედ, ზემოდ, ქვემოდ და სხვ.

2. როცა ზმნიზედა ნაწარმოებია ვითარებითი ბრუნვის გაქვევებით, ასეთი ზმნიზედის ბოლოს იწერება დ. პირველად, აზიზად, გაისად, ღონიერად, საგანგებოდ, ამაოდ, უსათუოდ, სათითაოდ, წყნარად, მწარედ, ფართედ, ყრუდ, კარგად, ცუდად, ყოველად, მშვენიერად, საამაყოდ და არა: პირველათ, ცუდათ, ფართოთ და სხვ.

3. შერწყმული ზმნიზედები იწერება ერთად, უდღეფიზოდ: ცალმხრივად, ყოველმხრივ, ყოველნაირად, მეტისმეტად, დიდხანს, ერთხმად, დროგამოშვებით, ამრიგად და სხვ.

4. ასევე ერთად იწერება და კავშირით შეერთებული ზმნიზედები: ხანდახან, დროდადრო, დღედაღამ, კვალდაკვალ, წამდაუწყვტ. ცხენდაცხენ და სხვ.

5. დეფიზით იწერება ისეთი ზმნიზედები, რომლებიც კავშირის გარეშე, ფუძის გაორკეცვითაა მიღებული: ნელ-ნელა, ფენა-ფენა, უკან-უკან, ჩქარ-ჩქარა, ნატერ-ნატერ, ნაკუწ-ნაკუწ, სოფელ-სოფელ, ქუჩა-ქუჩა და სხვ.

ნაწილაკის მართლწერა

1. ნაწილაკები, რომელთა ადგილი მყარია, ცალკე დგას და წინ უსწრებს სიტყვას. ასეთია უკუთქმითი ნაწილაკები: არა, ვერ, ვერა, ნუ.

2. ნაწილაკები, რომელთა ადგილი, აგრეთვე, მყარია - მას დებს სიტყვას, მასთან შერწყმით იწერება. ასეთებია: -ც(ა), -ვე,-მე,-ლა,-ლა-ღაც//ღაცა. -ოდე, -მეთქი, -თქო იწერება დეფიზით.

3. ნაწილაკები, რომელთა ადგილი არაა მყარი, შეიძლება წინ უსწრებდეს სიტყვას ან მოსდევდეს მას და დგას ცალკე; ასევე ცალკე დგას უნდა, თურმე, იქნება, ხოლმე... (სოფელში უნდა შეხვიდე. პეტრე თურმე გაემგზავრა).;

4. მიგებითი ნაწილაკი, რომელიც განკერძოებით დგას, დიალოგებში მთელ წინადადებას ცელის, ე.ი., გამოხატავს დასრულებულ აზრს. ასეთია ჰო, კი, დიახ; უკუთქმითი ნაწილაკები: არა, ვერა.

XVII. პუნქტუაციის რაობა, საბანი, მეცნიერული საფუძველი. ცნობები ქართული პუნქტუაციის ისტორიიდან. სასვენი ნიშანთა რაობა. ერთი სასვენი ნიშნის რამდენიმე ფუნქცია

პუნქტუაცია (ლათინური სიტყვაა. punctum – წერტილი) სასვენი ნიშანთა ხმარების წესებია, რომელთა დანიშნულებაა ზუსტი და ნათელი გახადოს წინადადება.

პუნქტუაციის ჩამოყალიბებამდე სიტყვები ერთმანეთის მიჯრით, ინტერვალის გარეშე იწერებოდა, რაც კითხვას დიდად აძნელებდა. დამწერლობის განვითარებასთან ერთად გაჩნდა ტექსტის დასანაწევრებელი ნიშნების შემუშავების მოთხოვნილება.

ძველ ქართულში, ძირითადად, წერტილი იყო გამოყენებული და მისი სხვადასხვა კომბინაციის საშუალებით ხდებოდა აზრის დანაწევრება. V-X საუკუნეების მთელ რიგ ძეგლებში წინადადებაში შემავალი გარკვეული პერიოდები ასეთი ნიშნებით გამოიყოფოდა – , = , > , = , – . სასვენი ნიშნების სისტემატიზაციას შეეცადა ეფრემ მცირე XI საუკუნის II ნახევარში და ჩამოაყალიბა მათი ხმარების გარკვეული წესი – შემოიტანა ერთი (.), ორი (:), სამი (:.) და ექვსი (: : .) წერტილი და ტერმინები: „მცირედ სასუენად“, „განსაკუთრულად სიტყუსა“, „დიდად სასუენად“ და „სრულად დასაბოლოებლად და ახლად დასაწყებად სიტყუსა“.

XI საუკუნიდან ხელნაწერებში ეხედებით კითხვითი წინადადებების გამოყოფას მახვილისა და მძიმის (,) საშუალებით. მახვილი დაისმის კითხვით სიტყვასთან ან კითხვით ნაწილასთან, ხოლო მძიმე – კითხვით სიტყვასთან ან კითხვითი წინადადების ბოლოს. XII საუკუნეში ეს უკანასკნელი წერტილმძიმით (;) გამოიყოფა.

ანტონ კათალიკოსმა (XVIII ს.) სასვენი ნიშნების ახალი სისტემა შეიმუშავა. იგი წინადადებას ყოფდა „უსრულად“, „სრულად“ და „დასასრულად“. ამ წინადადებებში იხმარებოდა მძიმე (,) ერთი წერტილი (.) და ორი (:) წერტილი.

XIX საუკუნეში ქართული პუნქტუაცია დიდად დაუახლოვდა რუსულს.

ამჟამად შემდეგი სასვენი ნიშნებია გამოყენებული: 1. წერტილი (.) დაისმის: ა) თხრობითი წინადადების ბოლოს (მაგ.: (ჯეგარი მთის ფერდობზე შეფენილიყო.), როგორი სახისა(კ არ უნდა იყოს იგი აგებულების მიხედვით – მარტივი, შერწყმული თუ რთული.

ბ) კავშირების (მაგრამ, თუ, ხოლო, და) წინ, თუ ისინი იწყებენ მომდევნო დამოკიდებულ წინადადებას. მაგ.: „ახალგაზრდა მწერალს თავის მოვალეობად მიაჩნია დაერდომილი ქვეყნისათვის სანუგეშო სიტყვის თქმა. თუ იგი ხალხში მოძებნილ იმედის ნაპერწკალს ბრძოლის კოცონად აქცევს, ეს დასტური იქნება ჩანაფიქრის განხორციელებისა.”

გ) ისეთი ბრძანებითი წინადადების ბოლოს, რომელიც შინაარსობრივად გულისხმობს თხრობითი წინადადებების შესაფერისი (მშეიდი) ტონით წარმოთქმას.

დ) სახელდებითი წინადადება საგანთა, მოვლენათა სწრაფად ცვლას წარმოადგენს სხვადასხვაგვარი ვითარებით და, ამბის სურათოვნების გასაძლიერებლად, ყოველი წინადადების ბოლოს დაისმის წერტილი. მაგ. „მაყელისფერ ხავერდში ჩასმული ავეჯი. კედლებზე პორტრეტები და ნატურმორტები. იატაკზე სპარსული ნოხი. კედელთან ძვირფასი ხისგან ნაკეთები ნაირი წიგნებით სავსე კარადა.”

2. მძიმე (,) იხმარება: ა) შერწყმულ წინადადებაში ერთგვარი წევრების გამოსაყოფად, თუ მათ შორის არ არის დასმული და, თუ, ან კავშირები: მინდორი იას, ენძელას, ყოჩივარდს დაეფარა.

ბ) მძიმე არ დაისმის და, თუ, ან კავშირებთან: მაგ.: „ზურაბი მცირე ხნით ჩუმად იდგა და ხალხს ათვალიერებდა.” „ნაცვალი თუ იასაული ოთარაანთ ქერიის ეზოში ვერ გაიწაწანებდნენ.” „სოლომონი ხანდახან მეზობლებთან ან მეგობრებთან მოხედებოდა სუფრაზე იმ მწარე დღეებში.”

გ) მძიმე დაისმის შერწყმულ წინადადებაში, როცა გვაქვს რამდენიმე შემასმენელი ერთ ქვემდებარესთან. „მელა წამოდგა, სველი ენით ბეწვი გაისწორა, გადაილოკა, ჰაერი დასუნა

და ნელ-ნელა გასწია კარებისაკენ."

რამდენიმე ქვემდებარე ერთ შემასმენელთან: „აქა-იქ კომ-ში, მსხალი, ჭერამი, ეაშლი და ატამი ყვითელ ქარვასაყით ქათ-ქათებს."

რამდენიმე დამატებაა ერთ შემასმენელთან: „ვაჭარმა ნელ-ნელა წაართვა ჭურები, ადგილები, სახლიც კი."

რამდენიმე ერთი მნიშვნელობის უბრალო დამატებაა ერთ საერთო წვერთან: „ფიქრობს ხმელი წიფელი თავისთავზე, წარ-სულზე, აწმყოსა და მომავალზე."

რამდენიმე ერთნაირი განსაზღვრებაა საზღერულ წვერთან: „მსუქანი, მაძლარი, მდიდრული სუფრის დანახვით გამხიარუ-ლებული გლეხები ერთმანეთს ეხუმრებოდნენ."

რამდენიმე ერთი და იმავე შინაარსის გარემოებაა ერთ სა-ერთო წვერთან: „მისი მიდამო აყვავდებოდა წითლად, ყვით-ლად, თეთრად."

შენიშვნა: მძიმით არ გამოიყოფა არაერთგვაროვანი წვე-რები და კავშირის ჩასმა შეუძლებელია მათ შორის, როცა:

სხვადასხვა მნიშვნელობის უბრალო დამატებებია ერთ სა-ერთო წვერთან: „მხატვარი ტილოზე საღებავებით სურათის დასახატავად ფუნჯს ამზადებს."

სხვადასხვაგვარი განსაზღვრებაა საზღერულ წვერთან: „თბილისის ივანე ჯავახიშვილის სახელობის სახელმწიფო უნივერსიტეტის თეთრი შენობის წინ სტუდენტებს მოეყარათ თაყი."

სხვადასხვა სახის გარემოებაა ერთ საერთო წვერთან: „დი-ლით ქვაბში ირიბად ჩამოწვა სხივი."

დ) მძიმე დაისმის შერწყმულ წინადადებაში ერთგვარი წვე-რების გამოსაყოფად: მაჯგუფებელი კავშირის მნიშვნელობით ნახმარი გაძლიერებითი კიდევც ნაწილაკის წინ, თუ იგი გან-მეორებულია: კომბანი კიდევც მკის, კიდევც ლეწავს.

უკუთქმით წინადადებაში მაჯგუფებელ კავშირად გამოყე-ნებულ ც (არც) ნაწილაკდართული უარყოფითი ნაწილაკე-ბის წინ, რომლებიც განმეორებულია: არც... არც, აღარც... აღარც, ევლარც... ვერც, ნურც... ნურც. „არსაიდან ხმა არ ისმის არც ადამიანის, არც ცხოველის, არც მწერის."

მაჯგუფებელი კავშირების მნიშვნელობითვე გამოიყენება

როგორც ისე, არა მარტო... არამედ, არა თუ... არამედ. ამ წყვილების მეორე ნაწილის წინ მძიმე დაისმის: როგორც გიჭირდეს, ისე გილხინდეს.

ე) მძიმე დაისმის მაცალკეებელი კავშირების (ხან... ხან, ან ... ან, გინდ... გინდ, თუნდ... თუნდ) წინ, თუ მაკავშირებელი სიტყვა მეორდება: „ხან უგნური ვარ, ხან ბრძენი, ხან არც ისა ვარ, არც ისა.“

ე) მძიმე დაისმის მაპირისპირებელი კავშირების (მაგრამ, ოღონდ, ხოლო, კი, თუმცა, არ... არამედ, კი არ... არამედ) წინ; მაგ.: „მაყრები დაშოშმინდნენ, მაგრამ მარხილს მაინც არ შორდებოდნენ.“

ზ) როცა წინადადებაში სიტყვები ზედიზედ მეორდება, განმეორებულ სიტყვებს შორის მძიმე დაისმის: „ხეალ საათის ორზე შინ იქნება, უეჭველად იქნება!“

თ) მძიმე დაისმის შესადარებლად გამოყენებულ კავშირებთან როგორც, თითქოს, ვიდრე, როცა ისინი წინ უძღვის შესადარებელ სიტყვას: „წყარო ანკარა და წმინდა, როგორც ცის ნამი, წყნარად მოჩხრიალებდა“.

ი) მძიმით გამოიყოფა განკერძოებული განსაზღვრება. თუ ის წინადადების თავშია ან ბოლოში, თანმხლები სიტყვებითურთ მძიმით გამოიყოფა, თუ შუაშია – მძიმეებით. მაგ. „აგე ბულებით სუსტი, მაგდანი იყო ოქროს გულის პატრონი.“ „მის წინ გადაიშალა თვალგაუწეველი მინდორი, ხშირი, მაღალი ბალახით დაფარული.“ „წინ წვერებცანცარით ცხერის ფარას მალაღორქიანი“.

კ) მძიმით გამოიყოფა დანართი. დანართი სახელით გადმოცემულ წინადადების რომელიმე წვერის დამატებითი ცნობის შემცველი სიტყვა ან სიტყვათა ჯგუფია.

მაგ.: „ჩვენ, ბაღლებს, მეტად გვიხაროდა კალო.“

„ჭიშკართან დაეინახეთ ქალი, გიორგის დედა.“

„მე, როგორც ავტორს, რა თქმა უნდა, დაბეჭდვა მწადდა ამ ნაწერს ისა.“

ლ) მძიმით გამოიყოფა განკერძოებული გარემოებანი – ადგილის, დროის, ეთარების.

მაგ.: „ახალუხისას, სარტყელს ზევით, ორ ან სამ ღილს

„შეიკრავდა.“ „სალამობით, სამუშაოს აშეებისას, ახალგაზრდა მუშები ცდილობდნენ გამხიარულებას.“ „ყველა თითქოს რაღაცა სხეანაირად ეგებებოდა მას, ცივად და იჭკნეულად.“

მ)მძიმით გამოიყოფა სახელის ნათესაობითი ბრუნვის ფორმებზე დართული გარდა და მიუხედავად თანდებულისანი გამოთქმები. მაგ.: „ყველამ ვიცით, ზოგის გარდა.“ „ბებოს, ჩემს გარდა, კიდევ ცხრა შეილიშეილი ჰყავდა.“ „მიუხედავად ამისა, ოჯახის დიდი მოსიყვარულე იყო ალექსანდრე.“

ნ)განკერძოებულია და წინადადებაში მძიმით გამოიყოფა გამოთქმები: პირველ ყოვლისა, უწინარეს ყოვლისა, უპირველეს ყოვლისა. „სტუმრად მისულს, უპირველეს ყოვლისა, დიდი ხნის ჯამით აირანს მთარმევედნენ.“

ო)მძიმით გამოიყოფა ჩართული სიტყვები, სიტყვათშეერთებები და წინადადებები, რომლებიც გამოხატავს მოუბრის დამოკიდებულებას ძირითადი წინადადებების მნიშვნელობასთან, იძლევა გამონათქვამის საერთო შეფასებას, ახასიათებს მისი გაფორმების ხერხს, მიუთითებს აზრის წყაროზე და სხე.

ჩართული სიტყვები და გამოთქმებია: რასაკვირველია, რა თქმა უნდა, ცხადია, თავისთავად ცხადია, უეჭველია, მართლაც, ტყუილა, მახსოვს, მე რომ მკითხოთ, არც მეტი არც ნაკლები, ყოველ შემთხვევაში, სულ ერთია, სულ დიდი, ბოლოსდაბოლოს, აკი მაინც, მგონი, მგონია, ეგონებ, მე ეგონებ ჩანს, ალბათ, ცოტა არ იყოს, ეტყობა, ეტყობოდა, როგორც ვატყობ, როგორც ჩანს, ვფიქრობ, ერთი შეხედვით, ერთიც ვნახოთ, ვთქვათ, ასე თუ ისე, ჩვეულებრივ, როგორც წესი, წესის თანახმად, როგორც ვიცით, როგორც ცნობილია, როგორც ყოველთვის, როგორც ხშირად ხდება ხოლმე, საერთოდ, საზოგადოდ, სამწუხაროდ, საბედნიეროდ, საუბედუროდ, ჩვენდა სასიხარულოდ, ბედად, რაღაც ბედად, რაღაც ეშმაკად, ღვთით, ღვთის შეწევნით, ჩემდა იღბლად, რა ექნა, მტრისას, ჩემი აზრით, შენი აზრით, მაგის აზრით, რომ იტყვიან, ხალხის თქმულებით, ამბობენ, როგორც ძველად ამბობდნენ, მისი წარმოდგენით, გაზეთების ცნობით, უფრო სწორად რომ ვთქვათ, ასე

ეთქვათ. უკეთ რომ ეთქვათ, უკეთ, ეთქვათ, უფრო სწორად, ნუ, გაგიკვირდებათ, წარმოიდგინეთ, მოგეხსენებათ, თუ გნებავთ, როგორც გეტყობათ. იცით, ასე განსაჯეთ, შენ ხარ ჩემი ბატონი, ჯერ ერთი... მეორე, თანაც, ერთი მხრივ, პირველი..., მეორე..., ერთი სიტყვით, ამგეარად, ამრიგად, ასე და ამრიგად, მაშასადამე, დასასრულ, როგორც ეთქვით, როგორც აღენიშნეთ. როგორც მოგახსენეთ, როგორც ზემოთ იყო ნათქვამი, ასე რომ, ეიმეორებ, უფრო მეტიც, მით უმეტეს, მოკლედ, ამასთანავე, სხვათაშორის, მათ შორის, სიტყვაზე, მაგალითად, პირიქით, სამაგიეროდ, შენი ჭირიმე, შენ გენაცვალე, შემოგეცლე, გეთაყვანე, გეთაყვა, დედაშვილობამ, ძმობამ, შვილოსა, ღმერთმანი, ჩემმა მზემ, შენმა მზემ, გეფიცები.

მაგ.: „ერთი სიტყვით, საქმე წაგებული იყო.“

„დედა იმერული საჭმელებით გაუმასპინძლდა და, სხვათაშორის, ეკალათი.“ „მამიდა, რა თქმა უნდა, არ ეწინააღმდეგებოდა.“

პ)მძიმე დაისმის მიმართულებასთან.

„მეგობრებო, წინ, წინ გასწით!“

„თქვენს წინაშე, პატივცემულო მაიორო, ბოდიშს ეიხდი.“

„გამარჯობათ, ჩემო საყვარელო მეზობლებო!“

ე) მძიმით გამოიყოფა მიგებითი ნაწილაკები (დადასტურებითი და უარყოფითი) და შორისდებულები.

„არა, ნუ გათამამდები!“ „დიახ, ეს ყველაფერი მართალია.“

„უპ, რა კარგია, რა საამურია დედასთან ყოფნა.“

თუ შორისდებული ძლიერი გრძნობით წარმოითქმის, მძიმის ადგილას დაისმის ძახილის ნიშანი: „ეჰე! ია, კი აღარ მომაგონდა.“

რ)მძიმე დაისმის რთულ თანწყობილ წინადადებაში მაცალკეებელი კავშირების (ან,...ან, ხან...ხან), მაპირისპირებელი კავშირების (მაგრამ, ხოლო) წინ. „ხან ეკალი ედება, ხან მაყვალი სწევს უკან.“ „ბევრი უშალეს, მაგრამ არ დაიშალა.“

მძიმე დაისმის არა მაპირისპირებელი კავშირის კი-ს წინ, არამედ იწერება წინადადებათა საზღვარზე: მგელს მგლობა

შეარქევს. ტურამ კი ქვეყანა დააქციაო.

ს) მძიმით გამოიყოფა უკავშირო თანწყობილ წინადადებათა ნაწილები: „მარტი გაეიდა, გათბა დღე, დარები დგება მზიანი.“

ტ) რთულ ქვეწყობილ წინადადებაში მძიმე დაისმის მთავარი წინადადების შემდეგ, როცა მას მოსდევს დამოკიდებული წინადადება: „პაეღიამ ღიღინით გასწია იქითკენ, სადაც კაჭკაჭები ისხდნენ.“

დამოკიდებული წინადადების შემდეგ, როცა მას მთავარი მოსდევს: „როცა ირემი წაიქცა, მონადირემ დაინახა ვეფხეი.“

როცა დამოკიდებული წინადადება მოქცეულია მთავარში: „ქალი, რომელიც კარებში გამოჩნდა, ძალზე ლამაზი იყო.“

მძიმით გამოიყოფა უკავშირო რთული ქვეწყობილი წინადადების ნაწილები.

„არწიემა გადაწყვიტა, წასულიყო ბარად და იქ მომკედარიყო.“

რომ კავშირის წინ მძიმე არ იწერება, თუ ის არ იწყებს დამოკიდებულ წინადადებას: „ხის ტოტები რომ ცვივა, მე მგელი მგონია.“

3. წერტილ-მძიმე ერთნაირი ენობრივი ელემენტების – ერთგვარი წევრებისა თუ ერთგვარი წინადადებების გამმიჯნავი სასეენი ნიშანია, რომელსაც საშუალო ადგილი უჭირავს საკუთრივ წერტილსა და მძიმეს შორის.

წერტილ-მძიმე დაისმის: ა) როცა წინადადებები რამდენადმე დამოუკიდებელნი არიან და მათ შორის აზრობრივი კავშირი არაა ისე მჭიდრო, როგორც მძიმის დასმის შემთხვევაში, ან წინადადებები მეტად გაკრკობილია, განსაკუთრებით, თუ წინადადების შიგნით მძიმეც არის ნახმარი.

„ბინდი შეთხელდა; ცამ ფერი შეიცვალა; ბაღში ჩიტებმა უიღილ-ხივილი ატეხეს.“

ბ) რამდენიმე დამოუკიდებელ წინადადებას შორის, როცა მომდევნო წინადადება იმეორებს წინამდებლის რომელიმე სიტყვას; მაგ.: „როცა მიხა სკოლაში შევიდა, დაინახა თავისი ამხანაგების გაბრწყინებული სახე, ბედნიერი მასწავლებელი, კმაყოფილი სტუმარი; დაინახა, რომ სკოლას სადღესასწაულო ელფერი დასდებოდა.“

გ) რამდენიმე ერთგვარ დამოკიდებულ წინადადებათა გასამიჯნავად, როცა ისინი მეტად გაერცობილია და ექვემდებარება ერთ მთავარს: „მწყემსები ამბობდნენ, რომ ისინი ერთსა და იმავე დროს მწყემსებიც არიან და მხედრებიც; რომ არავის თავს არ ესხმიან, თუ მათ არ დაეცნენ თავზე; რომ ისინი თაყვანს სცემენ მხოლოდ მზეს, მთვარესა და ეარსკვლავებს.“

დ) საკმაოდ გაერცობილ ჩამოთვლათა ბოლოს, თუ მათში არის რაიმე სასიყვარულო ნიშანი, მაგ. კათედრის სხდომას ესწრებოდნენ დოცენტები: კაკაბაძე, აბაშიძე, კოკელაძე; უფროსი მასწავლებლები: მილორავე, მანჯგალაძე; მასწავლებლები: ხურცილავე, ნანიკაშვილი, გვეტაძე.

4. ორწერტილი იხმარება შერწყმულსა და რთულ წინადადებაში. იგი აღნიშნავს, რომ წინადადების მომდევნო ნაწილი წარმოადგენს წინა ნათქვამის ახსნა-განმარტებას, თუ გაშლილად გადმოცემას.

ორწერტილი დაისმის:

ა) თუ ერთგვარი წევრები განმარტადებელი (გამაერთიანებელი) სიტყვის შემდეგაა: „ჩემთვის ყველაფერი ბევრი მქონდა: ადგილი, მამული, სახნავი, სათესი, ენახი, წისქვილი, წყალი, მთა-ბარი.“

ბ) უკავშიროდ შეერთებული რთული წინადადებების ნაწილებს შორის, როცა მეორე ნაწილი გადმოგვცემს პირველის მიზეზს, მიზანს ან შედეგს, ან კიდევ ხსნის, განმარტავს, ვრცლად წარმოგვიდგენს პირველი ნაწილის მნიშვნელობას. „ხელობით სოფლის დალაქი იყო და თავისთვის ტკბილად ცხოვრობდა: ჰქონდა საკუთარი სახლ-კარი, ენახი, ცოტადენი სახნავი მიწა.“

გ) პირდაპირი ნათქვამის წინ, თუ ის ავტორის სიტყვების შემდეგაა: „ბოლოს ჰკითხა: – მითხარ, რა გქვია სახელად?“

დ) ერთგვარ წევრთა წინ ორწერტილი შეიძლება მაშინაც დაისვას, როცა წინადადებაში არ არის განმარტადებელი სიტყვა, მაგრამ დამწერს სურს მითითება ერთგვარ წევრთა ჩამოთვლაზე. მაგ.: „აქ იყო: მოხუცი, ახალგაზრდა, დიდი, პატარა, ქალი და კაცი.“

5. კითხვის ნიშანი დაისმის კითხვითი წინადადების ბოლოს. მაგ.: რა მოხდა განა ასეთი? თამარი სად არის? მოხდა

რამე?

6. ძახილის ნიშანი დაისმის:

ა) ძახილის წინადადების ბოლოს: „რა საშინელი ყოფილა ზამთარი!“

ბ) ბრძანებითი წინადადების ბოლოს: აბა, გასწით!

გ) მიმართულებასთან, თუ ის ცალკეა ნახმარი; ან, როცა წინადადების თავშია, ან ბოლოში, მაგრამ წარმოთქმულია დიდი გრძნობით: „– შეიღებო! ძმებო! რატომ სქემი მდგომარეობა ვერ გაგითვალისწინებიათ?“

„მამაე! – თავი ველარ შეიმაგრა მოსულმა.“

დ) ცალკე მდგარ შორისდებულთან, როცა იგი წინადადების თავშია ან ბოლოში და წარმოთქმულია დიდი გრძნობით: „ვერ მოგართვი! გათავდა! ბასტა!“ „– ბრავო! ბრავო! – ყვიროდა მისი სიმარდით აღტაცებული ხალხი.“

7. კითხვით-ძახილის ნიშნები ერთად იმ შემთხვევაში დაისმის, როცა კითხვასთან ერთად გამოხატულია გაკვირვება, აღტაცება...; მაგ.: „სახლიდან მაგდებ, მამამთილო?! – გესლიანად წამოიძახა მან.“

8. მრავალწერტილით აღინიშნება: ა) როცა სათქმელი დაუმთავრებელია, შეწყვეტილ-დაყოვნებულია, სიტყვისა თუ წინადადების წარმოთქმა, ჩვეულებრივ, ხდება ნაწილ-ნაწილ, ახასიათებს მოულოდნელი, უეცარი გადასვლა ერთი საგნიდან მეორეზე და სხვ. ძირითადი მიზეზი ამისა არის მთქმელის მძიმე სულიერი მდგომარეობა, გრძნობათა სიჭარბე, უარყოფითი თუ დადებითი ემოციების წარმოშობა სხვათა ჩარევით. მაგ.: „გადიამ ასეთი დარიგება მისცა: შორს არსად გაუშვა... აჭამე... თუ სიცხემ მოუმატოს, ექიმს დაუძახე და... ერთი სიტყვით, თავისი ეალი მოიხადა.“

ბ) მრავალწერტილით აღინიშნება, აგრეთვე, შეფერხება ენის მოკიდების, ბორძიკისას:

„გამ.. გამარჯვება, ჯაყო!“

გ) მრავალწერტილით აღინიშნება არასრული ციტატიც, როცა მისი სრულად თარგმნა საჭირო არ არის და, ოდენთან შედარებით, აკლია დასაწყისი ან ბოლო ნაწილი, გაბოტოვებულია სიტყვა ან წინადადება ციტატის შიგნით. მაგ.: „პროლოგში, რომელიც იწყება სიტყვებით: „დღემ დაიხურა პირ-

ბადე..." ავტორი ბუნების სურათის აღწერით გამოხატავს პატრიოტულ გრძნობას."

9. ტირე დაისმის:

ა) შემასმენლის გამოტოვებისას: „ქოხში მარტო იმის ცოლ-შვილი იწვა, ქოხს იქით – იმისი მოჯამაგირე.“

ბ) როცა შედგენილ შემასმენელში გამოტოვებულია ზმნური ნაწილი (მეშველი ზმნა): „ჩემი ხატია სამშობლო, სახატე – მთელი ქვეყანა.“

გ) კავშირის გამოტოვებისას: „ხელს მოუჭერ – დაიჭყეულებს, გაუშვებ – გაჩუმდება.“

დ) განმაზოგადებელ სიტყვასთან შერწყმულ წინადადებაში, როცა მას უსწრებს ერთგვარი წევრები: „ბავშვები, დედა-კაცები, ხნიერები – ყველანი მოგროვდნენ.“

ე) ტირეებით გამოიყოფა ერთგვარი წევრები, როცა ისინი ჩასმულია განმაზოგადებელ სიტყვასა და სინტაქსურად მასთან დაკავშირებულ სიტყვებს შორის: „ასეთი მანქანები – გუთანი, საღეწი, გამნიაელებელი და სხვ. – ამჟამად თბილისშიც იშოვება.“

ვ) ტირე იწერება დანართის წინ, თუ დანართი წინადადების ბოლოშია. თუ შუაშია – ორივე მხრიდან გამოიყოფა ტირეებით: მაგ.: „აქ ერთი ძვირფასი მცენარე ცვლის მეორეს – უმთავრესად ჩაი და რამი.“

„რაზმს ჭიშკარშივე მოსხლტა ორი მხედარი – ყაფლანი და ელიზბარი – და უმაღლე ეტლთან გაჩნდა.“

ზ) რამდენიმე მომდევნო განკერძოებული განსაზღვრების წინ: „თვალები დედისა ჰქონდა – შავწყლიანი და შავწამწა-მა.“

თ) ჩართული სიტყვებისა და წინადადებების გამოსაყოფად, განსაკუთრებით მაშინ, თუ ის ერცელია: „ამ წუთებში ბეჟიას – ასე ეძახდნენ მწყემსს – ფრინველად გადაქცევა უნდოდა.“

ი) ეს და ეგ ნაცვალსახელების წინ, რომლებიც ცვლიან წინმაველ სახელობით ბურნვაში დასმულ ქვემდებარეს ან პირდაპირ დამატებას: „ხელოვნება – ეს ოქროა, მიწის გულში დამარხული.“

კ) ავტორის სიტყვების გამოსაყოფად, როცა ისინი პირდაპირი ნათქვამის შემდეგაა ან მის შიგნითაა მოქცეული, ტი-

რესთან ერთად. ჩვეულებრივ, მძიმეც დაისმის: „– იცი, ნატო, რა უნდა გითხრა, – კუშტად დაიწყო აკმაძ, – აგრე არ ივარგებს, დაო!“

ლ) დიალოგებში პერსონაჟთა ნათქვამის გამოსაყოფად, რომელსაც, ჩვეულებრივ, ახალი სტრიქონი ეთმობა:

- გეტყობათ, გოგოებო, აქაურები არა ხართ.
- არა, ქალბატონო, – მიუგო ბაბუცამ, – სოფლელები ვართ...
- პატრონი არაეინ ჩამოგყვით?
- არა!..”

მ) სიტყვებს შორის, რომლებიც აღნიშნავენ სიერცეს, დროს ან რაოდენობის მიჯნებს. მაგ.: V-VI საუკუნეებში, I-II კლასები, 60-70-იანი წლები, მოსკოვთბილისის მატარებელი, იელის-აგვისტოს არდადეგები; დასახელებულია რაიმე მოძღვრება, სამეცნიერო დაწესებულება და სხვ. მაგ.: მარქს-ენგელსის მოძღვრება.

10. ფორჩხილებში ჩაისმის: ა) სიტყვა ან სიტყვათა ჯგუფი, რომლებიც ხსნის, განმარტავს, აზუსტებს წინა სიტყვის მნიშვნელობას: „იქვე ცეცხლთან იღვა ტაგანი (პატარა კოდი), ლუდით საესე.“

ბ) ჩართული სიტყვები და წინადადებები, რომლებიც იძლევა დამატებით ცნობას, ახსნა-განმარტებასა თუ შენიშვნას ძირითად წინადადებაში გამოთქმულ აზრთან დაკავშირებით: „სანდრომ (უკან მიდიოდა) მოისურვა გახას შეელა.“

გ) მსმენელთა რეაქცია სტენოგრაფიულ ანგარიშებში მომხსენებლის ან მოკამათის მიერ გამოთქმული ამა თუ იმ აზრისადმი. მაგ.: (ტაში), (მქუხარე ტაში), (სიცილი), (გამოცოცხლება დარბაზში), (მოძრაობა დარბაზში), (შეძახილები ადგილიდან) და სხვ.

დ) ტექსტში მოყვანილ (დამოწმებულ) წყაროზე მითითება სტატიის ბოლოს (ავტორის გვარისა და ნაწარმოების სათაურის, გამოცემის წელის, გვერდისა და სხვ. ჩვენებით). მაგ.: „არსად ისეთი დიდებული დასაფლავება არ იციან, როგორც საქართველოში“ (გ. ტაბიძე, წერილები, სიტყვები, მოგონებები..., ტ. III, 1957, გვ. 59).

ე) რეპარკები დრამატულ ტექსტში: „ფაცია (შემოდის მორთული), აი, მე მზად ვარ...“

11. ბრჭყალებში ჩაისმის:

ა) უცვლელად, სიტყვა-სიტყვით მოყვანილი ციტატები, გამოთქმები, რომლებიც ეკუთვნის სხეას და არა ავტორს. მაგ.: ილია ამბობდა: „ეს კაცი უთუოდ კარგ საქმეებს გააკეთებს.“

ბ) რაიმე საგნის, ორგანიზაციის, დაწესებულების, გაზეთების, ჟურნალების, ნაწარმოებების, კინო-ფილმების, სპექტაკლების, გემებისა და სხვათა სახელწოდებები: „აი, ამ სოფელში არის მდინარე „ჩხარა“.

გ) ირონიულად გამოყენებული სიტყვები, აგრეთვე, ჩვეულებრივისაგან განსხვავებული მნიშვნელობით ნახმარი სიტყვა (თუ სიტყვები): „ყოველ ხელოვნებას მრავალი განსხვავებული „წამებული“ ჰყავს.“

დ) ლიტერატურაში დასაშვები ბარბარიზმები და მოძველებული სიტყვები: „იამშიკმა“ თავისი თვალები ჩემკენ მწყურვლად მოაბრუნა.“ „ძიძაობა“ და ყმაწვილის სოფელში გაბარება ისტორიული ჩვეულება იყო ჩვენს ქვეყანაში.“

შენიშვნა. ბრჭყალებში არ ჩაისმის სიტყვა „სახელობის“ შემცველი სახელწოდებანი: იაკობ გოგებაშვილის სახელობის სკოლა, ზ. ფალიაშვილის სახელობის ოპერისა და ბალეტის სახელმწიფო თეატრი.

სასპენი ნიშნები პირდაპირ ნათქვამთან

პირდაპირი ნათქვამი ტირეთი ან ბრჭყალებით გამოიყოფა.

ორწერტილი დაისმის:

1. ავტორის სიტყვების შემდეგ, თუ იგი უსწრებს პირდაპირ ნათქვამს: სატყერის ტარზე ხელს იტაცებდა და იტყოდა: „ჩვენ კელაე შევხედით.“

2. ავტორის სიტყვების წინ მძიმე და ტირე დაისმის, თუ იგი მოსდევს პირდაპირ ნათქვამს: „დავიღუპეთ სუყველანი“, – გაიფიქრა ლევანმა.

3. კითხვის, ძახილის ან კითხვით-ძახილის შინაარსის შემცველი პირდაპირი ნათქვამის შემდეგ იწერება სათანადო სასპენი ნიშანი და ტირე: „ხოვ არ ეწყინა რა ჩემგან?“ – ფიქრობდა

ქალი.”

სხეათა სიტყვის ო ნაწილაკდართული პირდაპირი ნათქვამის ბრჭყალებში ჩასმა მხოლოდ მაშინ შეიძლება, თუ განსაკუთრებული ყურადღება ექცევა იმას, რომ იგი სხვისი ნათქვამია: „კაცი ბჭობდა, ღმერთი იცინოდაო.”

4. პირდაპირი ნათქვამი დიალოგში ახალი აბზაცით იწყება და მის წინ ტირე იწერება (ბრჭყალები საჭირო აღარ არის).

– ჩემთან ბრძანდებით? – ღიმილით იკითხა მან.

– ჩვენ თამარ როდინოვას ნახვა გეინდა.

– მე გახლავართ!

– თქვენ?

– თუ არ შეწუხდებით, მხოლოდ ორი წუთით შემოვალთ.

– მობრძანდით, მობრძანდით!

5. ავტორის სიტყვები მძიმითა და ტირეთი გამოიყოფა, როგორც პირდაპირი ნათქვამში ჩართულია იმ ადგილას, სადაც, მისი ჩართვის გარეშე, ან საერთოდ არაა სასეუნი ნიშანი, ანდა საჭიროა მძიმე, წერტილ-მძიმე, ტირე, ორწერტილი: „ამას წინათ, – განეაგრძე მე, ზოოლოგიური ბალის რკინის გალიაში დამწყვდეული ვეფხევი ენახე.”

6. თუ ავტორის სიტყვების ჩასმის ადგილას პირდაპირი ნათქვამში საჭიროა ძახილის ნიშანი, კითხვის ნიშანი ან კითხვა-ძახილისა, მაშინ ავტორის სიტყვების წინ სათანადო ნიშანი დარჩება, ხოლო შემდეგ წერტილი და ტირე დაიწერება: „ვინ კითხულობს სინათლეს?!” – კითხულობდა ზიზლით და მუქარით ტარტაროზი. – არ გეყოთ, რომ მზის შუქი მუქად გექლევათ და დილიდან საღამომდე ნება გაქეთ მოიხმართ, როგორც გნებავთ?”

რამდენიმე სასვენი ნიშანი ერთად

1. მძიმისა და ტირეს ერთად ხმარებისას, ჯერ დაისმის მძიმე, შემდეგ – ტირე: – „მართალია, პაპამისი იტალიელი ყოფილა, – მოუგო გიგომ, – მაგრამ ის ჭაბუკობისას ჩამოსულა საქართველოში.”

2. როცა წერტილი, მძიმე, წერტილ-მძიმე, ორწერტილი ან ტირე ბრჭყალებთან ერთადაა, ისინი მხოლოდ დახურული

ბრტყალების შემდეგ დაისძის: გაეხსენოთ მისი სპექტაკლები – „კაკალ გულში“, „როგორ“, „თეთრები“, „ცხერის წყარო“, „ურიელ აკოსტა“, „ყვარყვარე თუთაბერი.“

3. კითხვის, ძახილის ან კითხვა-ძახილის ნიშნები და მრავალწერტილი დაისძის როგორც ბოლო ბრტყალების წინ, ისე – შემდეგ:

„ლეკის გოგო საქართველოს დედოფლად!“ – ეერ იქნა, ეელარ მოიშორა ლევანმა ეს ხმა.“

სულხანი ასკენის: „ნახა მეფემან და მოისმინა სიტყვა საქმინი და საქმე სიტყვიანი, დიდად მოეწონა...“

4. წერტილი, მძიმე, წერტილ-მძიმე, ორწერტილი და ტირე დაისძის მხოლოდ ფრჩხილების შემდეგ: „როდესაც აწყობილი ჩონგური მიეცე, ციცინო დიდხანს მისჩერებოდა ცეცხლს (ცეცხლი ხომ ფიქრიანია).“

5. კითხვისა და ძახილის ნიშნები და მრავალწერტილი დაისძის:

ა) დახურული ფრჩხილების წინ, თუ ისინი მხოლოდ ორ სიტყვას ან სიტყვებს განეკუთვნება, რომლებიც ფრჩხილებშია ჩასმული: „მაგრამ მთვარიანი ღამე აქ გასაგიჟებელია, პალესტინური მთვარიანი ღამე!.. (თუმცა სად არაა იგი გასაგიჟებელი)“ (ი.ა.).

ბ) დახურული ფრჩხილების შემდეგ, თუ იგი, ფრჩხილებში ჩასმულ სიტყვებთან ერთად, მთელ წინადადებას განეკუთვნება: „ბაღებს დევი დაგვაშინებს ღამღამ, თაედაც დაგვხელთავსო (გაგვაგიჟებსო)!“ (ვ.ფ.).

6. წერტილი არ დაისძის ციტატის შემდეგ, როცა მას ერთეის ფრჩხილებში მოთავსებული ავტორი და წყარო. იგი დაისძის დახურული ფრჩხილის გარეთ: „დამოუკიდებელი მნიშვნელობის სიტყვები მნიშვნელობას უცვლის წინადადების წევრს ან მთელ წინადადებას და ამით გარკვეულ სამსახურს ასრულებს“ (აკ. შანიძე, ქართული გრამატიკის საფუძვლები, ტ. III, 1980, გვ. 35).

ბაგ(ო)ყენიებული ლიტერატურა:

- გრ. ბარამიძე. გამომეტყველებითი კითხვა, თბ., 1947.
- ნ. ბასილაია. ქართული მართლწერის ძირითადი საკითხები, თბ., 1976.
- ა. გეენცაძე. ზოგადი სტილისტიკის საფუძვლები, თბ., 1961.
- ა. დავითიანი. პრაქტიკული ვარჯიშობა ქართულ ენაში, თბ., 1977.
- თანამედროვე ქართული სალიტერატურო ენის ნორმები, I კრებული, თბ., 1970.
- ე. თოფურია. ქართული ენის სიწმინდის დაცვისათვის. თბ., 1965.
- ქართული ენა და მართლწერის ზოგიერთი საკითხი, თბ., 1965.
- ე. თოფურია, ივ. გიგინეიშვილი. ქართული ენის ორთოგრაფიული ლექსიკონი, თბ., 1968.
- ნ. კანდელაკი. ქართული კლასიკური მჭერმეტყველება, თბ., 1981.
- ე. კახაძე. მეტყველების კულტურა და მისი დაუფლების გზები, თბ., 1964.
- ლ. კვაჭაძე. ქართული ენა, ნაწილი I, თბ., 1981.
- თანამედროვე ქართული ენის სინტაქსი, თბ., 1977.
- შ. კეკელია. საქმის ქაღალდები, 1973.
- ქართული ენა, თბ., 1984.
- გრ. კიკნაძე. მეტყველების სტილის საკითხები, 1957.
- ა. ლემონჯავა. მხატვრული ნაწარმოების ენის შესწავლა, „მეგზური“, 1977.
- გრ. ლიპარტელიანი. წერითი მუშაობის საკითხები დაწყებითი კლასებში, თბ., 1979.
- ი. მაისურაძე. ქართული სწორმეტყველების საკითხები, თბ., 1967.
- მ. მრეელიშვილი. მხატვრული კითხვის ხელოვნება, თბ., 1971.
- ა. ნეიმანი. ქართულ სინონიმთა ლექსიკონი, თბ., 1961.
- ე. რამიშვილი. პუნქტუაციის სწავლების მეთოდთა, თბ.,

1954.

მოწაფეთა წიგნიერების დონის ამაღლების საკითხები, თბ., 1975.

მოწაფეთა მეტყველების სტილი და სტილისტიკის სწავლების საკითხები, თბ., 1966.

ელემენტარული სტილისტიკური საეარჯიშოები, თბ., 1971.

ქართული მართლწერა და მისი სწავლების საკითხები, თბ., 1966.

მაგიეებელი კავშირი („ესე იგი“, „ანუ“) ქართულში და მისი სწავლება, კრებული „ქართული ენისა და ლიტერატურის სწავლების საკითხები სკოლაში“, X-XI, 1960.

ფ. რურუა. მართლწერის საეარჯიშოთა კრებული, თბ., 1938.

შ. ქურდაძე. გამომეტყველებითი კითხვის პრაქტიკუმი, თბ., 1967.

ზეპირი მეტყველების კულტურის საკითხები, თბ., 1976.

გ. შალამბერიძე. მეტყველების კულტურის საკითხები, თბ., 1964.

ქართული სწორმეტყველების სწავლების ზოგიერთი საკითხი, თბ., 1980.

გ. შალამბერიძე, რ. გაბეჩაძე. ქართული ენის პრაქტიკული სტილისტიკა, თბ., 1974.

აკ. შანიძე. ქართული ენის გრამატიკის საფუძვლები, თბ., 1973.

თ. შარაძენიძე. ენისა და მეტყველების ურთიერთობის პრობლემა, თბ., 1974.

შ. ძიძიგური. ენა და ლიტერატურა, თბ., 1964.

ძიებანი ქართული დიალექტოლოგიიდან, თბ., 1964.

ზ. ჭუმბურიძე. ქართული სალიტერატურო ენა და მეტყველების სტილის საკითხები, თბ., 1956.

ქართული სალიტერატურო ენის ისტორიის პერიოდიზაციისათვის. კრებულში – ქართული ენა, თბ., 1984, გვ. 22-31.

გ. ჯორჯანელი. ეფემერიზმები და სიტყვის ტაბუ, თბ., 1977.

მეტყველების კულტურის რაობა და მნიშვნელობა	3
ენა და მეტყველება.....	6
მეტყველების მაღალი კულტურის ნიშნები და მოთხოვნები.....	10
მეტყველება და აზროვნება.....	12
ზეპირი და წერითი მეტყველება.....	13
ლოგიკური და მხატვრული აზროვნება.....	14
ლექსიკის, ფრაზეოლოგიის, ფონეტიკის, გრამატიკის, მართლწარმოთქმის, მართლწერის, პუნქტუაციის, სტილისტიკის რაობა, ფუნქციები და ურთიერთობა.....	15
ზეპირსა და წერით მეტყველებაში დაშვებული ტიპობრი- ვი შეცდომები, მათი კლასიფიკაცია, აღმოცენების უმთავ- რესი მიზეზები და თავიდან აცილების ძირითადი გზები.....	20
ქართული სალიტერატურო ენის განვითარების საფეხურები	25
ქართული ზეპირი მეტყველების აქცენტუაცია, სისწორე, ფაქტორები, საშუალებანი	37
სახოვანი ლექსიკის, მხატვრული გამოთქმების, ეპითეტე- ბის, მეტაფორების, იდიომების, აფორიზმების, ანდაზების გამოყენების მნიშვნელობა, ადგილი და ეფექტი სახოვან, ემოციურ, ზეპირ მეტყველებაში.....	48
ქართული ლექსიკონები.....	55
მეტყველების სტილის რაობა და სტილისტიკის საგანი. სტილისტიკის ცოდნის მნიშვნელობა. მეცნიერული და პოეტური სტილი. ლექსიკასთან დაკავშირებული სტილისტიკის საკითხები. ტიპობრივი სტილისტიკური შეცდომები და მათი აცილების გზები	59
მორფოლოგიასთან დაკავშირებული სტილისტიკის საკითხები. ტიპობრივი სტილისტიკური შეცდომები და მათი აცილების გზები.....	70
ნაწილაკთან დაკავშირებული სტილისტიკის საკითხები....	72
სინტაქსთან დაკავშირებული სტილისტიკის საკითხები.....	73
მარტივი წინადადება და მისი სტილური ფუნქცია.....	76

შერწყმულ წინადადებათა სტილური როლი.....	77
სახელდებიანი წინადადება.....	80
რთული თანწყობილი წინადადების სტილური ფუნქცია.....	81
რთული ქვეწყობილი წინადადების სტილური ფუნქცია.....	81
ფონეტიკასთან, მორფოლოგიასა და სინტაქსთან და- კავშირებული მართლწერის საკითხები.....	84
არსებით სახელთან დაკავშირებული მართლწერის საკითხები.....	85
ზედსართავ სახელსა და კომპოზიტებთან დაკავშირე- ბული მართლწერის საკითხები.....	88
რიცხვითი სახელების მართლწერა.....	89
ნაცვალსახელთა მართლწერა.....	89
მსაზღვრელ-საზღვრულის ბრუნებასთან დაკავშირებუ- ლი მართლწერის საკითხები.....	91
ზმნის პირისა და რიცხვის ფორმათა მართლწერა.....	92
ზმნისწინიან ზმნათა მართლწერა.....	93
თემის ნიშანთა მართლწერა	94
ზმნის გარდამავლობასთან დაკავშირებული მართლწე- რის საკითხები.....	95
ზმნის გეარის ფორმათა მართლწერა.....	96
ქცევის ფორმათა მართლწერა.....	96
კონტაქტის ფორმათა მართლწერა.....	97
ზმნიზედათა მართლწერა.....	97
ნაწილაკის მართლწერა.....	98
პუნქტუაციის რაობა, საგანი, მეცნიერული საფუძველი. ცნობები ქართული პუნქტუაციის ისტორიიდან. სასეენ ნიშანთა რაობა. ერთი სასეენი ნიშნის რამდენიმე ფუნქცია.....	99
სასეენი ნიშნები პირდაპირ ნათქვამთან.....	110
რამდენიმე სასეენი ნიშანი ერთად.....	111
გამოყენებული ლიტერატურა	115